

ความรู้เรื่องเมืองไทย เล่มที่ ๔

Knowledge of Thai History IV

บทวิจารณ์

ความรู้เรื่อง เมืองไทย

ศรีศักร วัลลิโภดม : พัฒนาการทางสังคม - วัฒนธรรมไทย

สุมิตร ปิติพัฒน์ : ความเป็นคนไทย อิดา ฮาระยา : ประวัติศาสตร์ชาวเขมร

ประเวศ วะสี และ ศรีศักร วัลลิโภดม : ปาฐกถาพิเศษ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ สุภางศ์ จันทวานิช สุเนตร ชุตินธรานนท์ อติสร ทมวกพิมาย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์
ล้อม เพ็งแก้ว สุจิตต์ วงษ์เทศ สุธิวงค์ พงศ์ไพบุยย์ ธวัช ปุณโณเทศ : ผู้วิจารณ์

แยกสีและพิมพ์ที่

สายธุรกิจโรงพิมพ์ บริษัททอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ (บรมราชชนนี) เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๒๒-๕๐๐๐, ๐-๒๕๘๒-๑๐๑๐ โทรสาร ๐-๒๕๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๕๓๔-๑๓๘๕

โครงการหนังสือวิชาการในเครือ อมรินทร์
ร่วมกับ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.)
สนับสนุนโดย

มูลนิธิปัญญา

เสนอผลงานทางวิชาการ

ชุด

ความรู้เรื่องเมืองไทย เล่มที่ ๔
Knowledge of Thai History IV

บทวิจารณ์ความรู้เรื่องเมืองไทย

บรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

อภาภีรัตน์ วัลลิโกดม, กาลึก เตชะชั้นหมาก, นันทิยา สว่างวุฒิธรรม

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ 974-8510-50-6

ตามทีสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติร่วมกับมูลนิธิภูมิปัญญาได้จัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการเพื่อวิจารณ์และเผยแพร่ งานวิจัยค้นคว้าของผู้ทรงคุณวุฒิ ๓ ท่าน คือ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม รองศาสตราจารย์สุมิตร ปิติพัฒน์ และรองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สารยา ภายใต้ชื่อรวมของหนังสือชุด **ความรู้เรื่องเมืองไทย** ไปแล้วเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ นั้น ในการประชุมสัมมนามีผู้รู้ นักวิชาการ หลายสาขา และครูบาอาจารย์เกือบทุกระดับการศึกษา ให้ความสนใจมาร่วม ประชุมอย่างเนืองแน่น แต่ละท่านก็ได้อ่านงานค้นคว้าชุดนี้กันทั่วหน้า และ บางท่านก็ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นด้วย ทุกท่านได้รับฟังข้อวิพากษ์วิจารณ์ จากผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจจากหลากหลายสาขาวิชา เมื่อการสัมมนายุติลง หลายท่านปรารถนาว่า ไม่เพียงแต่จะได้ความรู้ความเข้าใจเรื่องเมืองไทยกว้างขวาง ขึ้นเท่านั้น แต่ยังเกิดความกระหายใ้ใครรู้เพิ่มเติมยิ่งขึ้นไปอีก

ในโอกาสนี้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและมูลนิธิ ภูมิปัญญาจึงได้รวบรวมข้อวิพากษ์วิจารณ์และความรู้ความคิดเห็นที่ได้ ีงอกงามขึ้นจากการประชุมไว้ทั้งหมด และคณะบรรณาธิการก็ได้ร่วมกัน ตรวจสอบและขัดเกลาภาษาจนเสร็จสิ้น เนื้อหาสาระของการอภิปรายนอกจาก จะเพิ่มเติมส่วนที่ผู้ค้นคว้าเรียบเรียงทั้งสามท่านดูประหนึ่งว่าจะละไว้ในฐาน ที่เข้าใจ หรือมิได้เจาะจงวิเคราะห์เพราะมีเวลาจำกัดแล้ว ก็ยังให้นานาทัศนะ

จากมุมมองที่แหลมคม ชวนให้ผู้รู้ผู้สนใจทั้งหลายนำไปคิดต่อ หรือเป็นโจทย์ การวิจัยต่อเรื่องอีกมากมายประเด็น

กระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการครั้งนี้น่าจะมีส่วนทำให้ การศึกษาประวัติศาสตร์ - พัฒนาการของสังคมไทย มีความลุ่มลึก ครอบคลุม และมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น และนำไปสู่การรู้จักบ้านเมืองของเราได้ดีขึ้น รวมทั้งได้ เปิดประเด็นใหม่ เปิดพื้นที่สนใจใหม่เพิ่มขึ้น ตลอดจนชี้ชวนให้มีการศึกษาค้นคว้าให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป

อนึ่ง นอกเหนือจากคุณค่าของการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวแล้ว ใน ตอนท้ายของการประชุมสัมมนา ปาฐกถาพิเศษของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี และรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ก็คงเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า มีคุณค่าสูงเพียงใด ในการปลุกสำนึกและชี้แนะแนวทางในการสร้าง ความรู้ สร้างกระแสประชาสังคม อันจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อปรับตัวอย่างมี ประสิทธิภาพในภาวะวิกฤตรอบด้านที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต

หนังสือเล่มนี้ทำหน้าที่เป็นการบันทึกรายงานประชุมสัมมนาที่ประมวล ข้อวิพากษ์วิจารณ์เรื่อง **ความรู้เรื่องเมืองไทย** ใน ๓ หัวข้อใหญ่ที่มีผู้รอบรู้ได้ ร่วมกัน “ลงขัน” ให้ความเห็นต่างๆ ไว้ ท่านที่ได้มาร่วมประชุมสัมมนา ตลอดจน ท่านที่ไม่ได้ร่วมประชุม แต่สนใจซื้อหามาอ่าน น่าจะได้อ่านบทวิพากษ์วิจารณ์

ในวันที่ยกรายงานการประชุมสัมมนาในเล่มนี้เป็นการเพิ่มเติม คณะบรรณาธิการ
เชื่อมั่นว่าจะช่วยขยายขอบเขตการรับรู้และขยายแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
พัฒนาการของสังคม-วัฒนธรรมไทยที่แตกต่างจากการเรียนรู้“ในชนบท”ที่เคยทำ
สืบเนื่องกันมา

ในนามของคณะผู้จัดงานสัมมนาและกองบรรณาธิการ ข้าพเจ้ามีความ
ภูมิใจที่ได้นำเสนอ “มูลค่าเพิ่ม” ต่อท้ายความรู้ชุดนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม รองศาสตราจารย์
สุมิตร ปิติพัฒน์ รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา และอาจารย์ ดร.สุนทร
ชุตินทรานนท์ เป็นอย่างสูง ที่ได้เสนอผลงานของแต่ละท่านต่อที่ประชุม
(ในวันนั้นอาจารย์ ดร.สุนทร ชุตินทรานนท์ เป็นผู้เสนอแทนรองศาสตราจารย์
ดร.ธิดา สาระยา เนื่องจาก ดร.ธิดาติดราชการไปต่างประเทศ และอาจารย์
ดร.สุนทรได้ให้ข้อคิดเห็นของท่านเองอันมีคุณค่ายิ่ง) ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งสามท่าน
ก็รับฟังความคิดเห็น ข้อวิจารณ์ต่างๆ อย่างผู้ใหญ ที่มีทั้งความสุขุมและ
เมตตาธรรม ทำให้บรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันในที่ประชุมเป็นประชาธิปไตย
อย่างยิ่ง กล่าวได้ว่า ทุกคนที่มาร่วมประชุมต่างก็มีความสุขในการแสวงหา
ความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมร่วมกัน รวมถึงยอมรับวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์
ไปด้วยในเวลาเดียวกัน

ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งเช่นกันต่อคณาจารย์ผู้ร่วมวิจารณ์งานค้นคว้า

เรียบเรียงเรื่อง **ความรู้เรื่องเมืองไทย** ในการสัมมนาครั้งนั้น คือ ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ อาจารย์อดิศร หมวกพิมาย ศาสตราจารย์ ดร. สุภาวงศ์ จันทวานิช อาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และรองศาสตราจารย์รัชช ปุณโณทก คุณค่าของความคิดเห็นของแต่ละท่านย่อมประจักษ์แจ้งในตัวเอง อยู่แล้ว

สำหรับคณะกรรมการจัดงานสัมมนาและคณะกรรมการของหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณในน้ำใจ ความมุ่งมั่น และความรับผิดชอบ ที่ทำให้ งานนี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้ใหญ่ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ทุกท่านที่เปิดโอกาสและสนับสนุนให้เกิดงานสร้างสรรค์เช่นนี้

เอกวิทย์ ณ กลาง

ธันวาคม ๒๕๔๔

ประธานมูลนิธิภูมิปัญญาและบรรณาธิการ

สารบัญ

คำกล่าวรายงานในการเปิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการ

ของ ผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนา
(นายสมโภชน์ ฉายะเกษตริณ)

๑๔

คำกล่าวเปิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการ

ของ รองเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
(ดร.เกียรติศักดิ์ อิชยานันท์)

๑๖

คำกล่าวนำการประชุมสัมมนาทางวิชาการ

ของ ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง หัวหน้าโครงการ

๑๘

การเสนอผลการวิจัย

ความเคลื่อนไหวเมืองไทย : พัฒนาการทางสังคม ในชนบทไทย

๒๔

ความเคลื่อนไหวเมืองไทย : ความเปลี่ยนแปลง

๗๖

ความเคลื่อนไหวเมืองไทย : ประวัตินครวัดพิศดารสยาม

๑๐๓

ปรัชญาจากเศษเสี้ยว : จากความเคลื่อนไหวเมืองไทยสู่การปฏิรูปทางวิชาการ

๑๒๗

คำกล่าวปิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการ

โดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

๑๔๑

**คำกล่าวรายงานในการเปิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการ
ของ ผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนา
(นายสมโภชน์ ฉายะเกษตริน)**

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือ ส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า วิจัยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย แผนงาน ในการส่งเสริม เผยแพร่ และอนุรักษ์วัฒนธรรม ตลอดจนป้องกันและแก้ไขปัญหาทางวัฒนธรรมของชาติ ตลอดระยะเวลา ๒๐ ปีของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจนถึงปัจจุบัน ได้ดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการวิจัยวัฒนธรรมมาแล้วกว่า ๔๐๐ เรื่อง และกำลังดำเนินการวิจัยอยู่อีกประมาณ ๕๐ เรื่อง ครอบคลุมในเรื่องราวทางวัฒนธรรมต่างๆ ในทุกภูมิภาค ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ และได้จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเผยแพร่ผลการวิจัยวัฒนธรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆ ที่หลากหลาย

การประชุมสัมมนาทางวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัยวัฒนธรรม ครั้งที่ ๑/๒๕๔๔ ที่จัดขึ้นในครั้ง นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลการวิจัยวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง เรื่อง “**ความรู้เรื่องเมืองไทย**” ที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้รับความกรุณาจากศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง อดีตเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในการประสานขอความร่วมมือจากนักวิชาการชั้นนำของเมืองไทยที่ลุ่มลึกในเรื่องต่างๆ มาช่วยกันศึกษาและทำความเข้าใจแล้วสร้างสรรค์ผลงานออกมาเป็นความรู้เรื่องเมืองไทยใน ๓ เรื่อง

สำคัญ คือ “พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย” โดยรองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม “ความเป็นคนไทย” โดยรองศาสตราจารย์สุมิตร ปิติพัฒน์ และ “ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม” โดยรองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา ซึ่งขณะนี้ได้จัดพิมพ์ผลการวิจัยทั้งสามเรื่องนี้เป็นรูปเล่มที่สวยงาม พร้อมจะเผยแพร่เพื่อประโยชน์ในการจัดการศึกษาในระดับต่างๆ ของสังคมไทย ได้แล้ว จึงจัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการในวันนี้ขึ้น

การสัมมนาทางวิชาการในวันนี้เป็นการสัมมนาทางวิชาการเพื่อเสนอผลการวิจัย อภิปราย ชักถาม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างนักวิชาการทางด้าน ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ครูอาจารย์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา มานุษยวิทยา และวิชาอื่น ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับอุดมศึกษา มัธยมศึกษา และประถมศึกษา ศึกษา นิเทศก์ ตลอดจนผู้บริหารและดำเนินงานวัฒนธรรมในระดับต่างๆ รวมทั้ง สื่อมวลชนและผู้สนใจโดยทั่วไป จำนวนประมาณ ๔๐๐ คน

การวิจัยและการประชุมสัมมนาทางวิชาการที่มีประโยชน์ยิ่งในครั้ง นี้ จะไม่มีทางสำเร็จลงได้เลย ถ้าไม่ได้รับความเมตตาจากศาสตราจารย์ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะผู้วิจัยทั้งสามท่าน รวมทั้งคณะวิทยากรที่จะมา ร่วมกันนำเสนอผลการวิจัยและตั้งประเด็นเพื่อการติดต่อในวันนี้ การนำเสนอ ผลการวิจัยครั้งนี้ สำนักงานหวังว่าจะเป็นประโยชน์อย่างสูงสุดสำหรับคณะ ครูอาจารย์ ผู้ร่วมสัมมนา และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและการ ดำเนินงานวัฒนธรรมทุกระดับที่จะดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อไป ซึ่ง ส่วนวิจัยและพัฒนาขอกราบขอบพระคุณทุกท่านอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

คำกล่าวเปิด
การประชุมสัมมนาทางวิชาการ
ของ รองเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
(ดร.เกียรติศักดิ์ อิชยานันท์)

ท่านเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติติดภารกิจสำคัญ ไม่สามารถมาเปิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการในวันนี้ได้ จึงมอบหมายให้กระผมมาทำหน้าที่แทน ในนามของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ขอขอบคุณทุกท่านที่มาร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในวันนี้ ซึ่งถือว่าเป็นวันประวัติศาสตร์ทางวิชาการครั้งหนึ่งที่ท่านจะได้รับความรู้ทางวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้รู้อย่างแท้จริงในเรื่องนี้ ดังนั้นจึงเป็นโอกาสดีที่ท่านจะได้รับรู้เรื่องราวสิ่งเหล่านี้ แล้วนำไปวิเคราะห์และนำไปดำเนินการให้เกิดพลังในการทำงานสืบสานต่อไป เพื่อสังคมและประเทศชาติของเรา

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานกลางในด้านงานวัฒนธรรมของชาติ มีหน้าที่หลักในการส่งเสริมและประสานการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งดำเนินการโดยหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ให้ดำเนินการไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม ไปในทิศทางเดียวกันอย่างเกิดพลังในการส่งเสริมและประสานการดำเนินการวัฒนธรรมของหน่วยงานและองค์กรต่างๆนี้ จำเป็นต้องมีข้อมูลและพื้นฐานทางวิชาการที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างเข้มข้น เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ถูกต้อง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจึงให้ความสำคัญกับการศึกษา ค้นคว้า วิจัย

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องมาตลอดระยะเวลา ๒๐ ปี
ตั้งที่ผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนาได้กล่าวแล้ว ในการวิจัยวัฒนธรรมนี้
ส่วนใหญ่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ขอความร่วมมือจาก
ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และผู้ทำงานวัฒนธรรมในเรื่องต่างๆที่กระจาย
อยู่ในทุกภูมิภาคเป็นผู้ดำเนินการ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะให้เจ้าของ
วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งได้แก่ ครูอาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ผู้รู้
ชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป เป็นผู้ศึกษาและค้นคว้าเรื่องราวทางวัฒนธรรม
ซึ่งเป็นรากฐานทางความคิดและภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้
ความเข้าใจ การเห็นคุณค่าซึ่งจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในรากฐานแห่งภูมิปัญญา
ท้องถิ่นของตนนั้น ในขณะเดียวกันก็ได้ขอความกรุณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้รู้
และผู้เชี่ยวชาญที่ลุ่มลึกและรู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ได้ช่วย
สังเคราะห์องค์ความรู้ต่างๆที่ได้ดำเนินการแล้วเสร็จและได้จัดการประชุมสัมมนา
ขึ้นในวันนี้

ในนามของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติขอกราบขอบพระคุณ
ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะนักวิจัยทั้งสามท่าน ที่ได้ทุ่มเท
ทำงานกันอย่างจริงจังจนได้องค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยที่เป็นประโยชน์ยิ่งใน
ครั้งนี้ ขอขอบคุณคณะวิทยากรทุกท่านที่จะมาร่วมกันอภิปรายและตั้งประเด็น
เพื่อการคิดต่อในวันนี้ และขอขอบคุณคณะครูอาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการ
จัดการศึกษาและการดำเนินงานวัฒนธรรมทุกระดับ ที่ได้กรุณามาร่วมกัน
ประชุมสัมมนาเพื่อมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในวันนี้ หวังว่าการประชุมสัมมนา
ทางวิชาการซึ่งถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ครั้งยิ่งใหญ่ในวันนี้จะนำไปสู่การตั้งประเด็น
การศึกษาค้นคว้าและดำเนินการอันเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อไป

คำกล่าวนำ
การประชุมสัมมนาทางวิชาการ
ของ ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง หัวหน้าโครงการวิจัย

ผมขอบอกกล่าวที่มาที่ไปของงานวิจัย “ความรู้เรื่องเมืองไทย” พร้อมทั้งเจตจำนงของการทำงานวิจัยในครั้งนี้ เพื่อเราจะได้เข้าใจตรงกัน แล้วช่วยกันสานต่อให้เกิดองค์ความรู้องงามขึ้นไปเพื่อประโยชน์ในการศึกษาให้เรา รู้จักบ้านเมืองของเราอย่างแท้จริงในหลายแง่มุม

การวิจัยเรื่องนี้เกิดขึ้นได้จากความดำริของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และไม่ได้ดำริเฉยๆ แต่ได้จัดสรรงบประมาณให้ ๒ ล้านบาท แต่เพิ่งใช้ไปเพียง ๑ ล้านบาท เพื่อให้ทำการวิจัยตามที่เราร้องขอ งานวิจัยนี้มีลักษณะแปลก จะว่าใช้วิธีเรียนลัดก็คงได้ โดยปรึกษาหารือท่านผู้รู้ เช่น ท่านอาจารย์ศรีศักร อาจารย์สุมิตร อาจารย์ธิดา และอีกหลายๆท่าน แล้วตกลงหลักการกันว่า นักวิชาการชั้นดีย่อมวิจัยค้นคว้าอยู่แล้วตลอดเวลา ยกตัวอย่างเช่น กรณีท่านอาจารย์ศรีศักร ท่านเดินทางไปศึกษาทั่วประเทศไทย ท่านรู้ต้นลึกหนาบางของเมืองไทย แล้วท่านก็ยังวิจัยอยู่แม้จนบัดนี้ ท่านอาจารย์สุมิตรก็เหมือนกัน ท่านอาจารย์ธิดาก็เหมือนกัน ดังนั้นวิธีเรียนลัดของเราก็คือ ตักตวงเอาความรู้ข้อมูลใหม่ๆแปลกๆจากท่าน ให้เวลาท่านคิดไตร่ตรอง ค้นคว้าหาข้อสรุป แล้วเรียบเรียงให้เรา มติก็เป็นเอกฉันท์ว่าดี จึงเกิดงานวิจัยนี้ขึ้น เราใช้เวลาทำงานเรื่องนี้ ๓-๔ ปี และใช้เวลาในการพิมพ์อีกครั้งปี เราก็ได้ผลงานออกมาเป็นชิ้นเป็นอัน เป็นรูปเล่มหนังสือที่อยู่ในมือของทุกท่าน แล้วจึงเชิญมาประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรึกษาหารือกันตรงนี้เพื่อ

เป็นการกระตุ้นให้เห็นว่างานนี้มีสาระอยู่อย่างไร เราจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์
ในการศึกษาและทำความเข้าใจกับมหาชนต่อเนื้ออย่างไร

เจตนารมณ์ที่แท้จริงอีกประการหนึ่งคือ เราคุ้นเคยกับการเรียนประวัติศาสตร์
ศาสตร์ ๓ กรุง คือ สุโขทัย อโยธยา รัตนโกสินทร์ เราคุ้นเคยกับเรื่องไทย
รบพม่า แต่นั่นเป็นเพียงเลี้ยวหนึ่งเท่านั้นของการเรียนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีทั้ง
คุณอนันต์และโทษมหันต์ถ้าทำไม่เป็น แต่สิ่งที่เป็นยอดปรารถนาในโลกทุกวันนี้
คือ การรู้จักตัวเอง รู้จักรากเหง้า เข้าใจพัฒนาการอันยาวนานของชาติบ้านเมือง
และสังคม ซึ่งมีความหลากหลายมาก มีทุกข์ มีสุข มีขึ้น มีลง มีลุ่ม มีดอน
มีข้อมูลแปลกใหม่ มีการวิเคราะห์ตีความแปลกใหม่อย่างไร เพื่อให้
เห็นวิถีชีวิต สำคัญอย่างยิ่งก็คือ ศึกษาประวัติศาสตร์แล้ว เห็นคนอยู่ในนั้น
ไม่ใช่เห็นเหตุการณ์ ปี พ.ศ. และปรากฏการณ์เท่านั้น แต่เห็นคนมีชีวิต
เคลื่อนไหว มีพลวัตอยู่ในนั้น ผมคิดว่าสิ่งนี้เป็นมิติสำคัญของการศึกษา
ประวัติศาสตร์ อย่างไม่ดีวิชาประวัติศาสตร์วิชาเดียวคงทำไม่สำเร็จ เราจึง
ตกลงในหลักการเบื้องต้นกันว่า เราจะใช้วิธีสหวิทยาการ คือต้องพึ่งพาเชื่อมโยง
กันในข้อมูล หลักทฤษฎีของหลาย ๆ วิชา เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี
มานุษยวิทยา สังคมวิทยา รวมไปถึงเศรษฐกิจการเมืองด้วย ทุกอย่างไม่ได้
ทำผิวเผิน แต่ทำอย่างมีหลักที่จะพิจารณาเชื่อมโยงให้เกิดภาพที่เป็นองค์รวม
และเข้าใจพัฒนาการอันยาวนานของชาติบ้านเมือง

ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาเรื่องเมืองไทยนี้ เราคิดว่าเมืองไทยเป็นส่วนหนึ่ง
ของอุษาคเนย์ทั้งหมด ชัดเจนมากในกรณีศึกษาของท่านอาจารย์ศรีศักร วัลลิ-
โภดม และด้วยเหตุนี้ เมื่อศึกษาอุษาคเนย์ทั้งหมด ก็ต้องเชื่อมโยงไปถึงยุค
โบราณก่อนประวัติศาสตร์ คือเมื่อ ๓-๔ หมื่นปีมาแล้ว มีมนุษย์จำนวนน้อย

อาศัยอยู่ในคาบสมุทรนี้ คนน้อย แผ่นดินมาก มนุษย์ปรับตัวกับธรรมชาติ และระบบนิเวศน์อย่างไร มีพัฒนาการขึ้นมาเป็นชุมชน เป็นแว่นแคว้น แลกเปลี่ยนกันระหว่างแว่นแคว้น สงครามบ้าง สันติภาพบ้าง จนสถาปนาขึ้นมา เป็นสุโขทัย อโยธยา รัตนโกสินทร์ และสืบมาจนบัดนี้ อย่างไรก็ตาม และที่เรา ขาดตอนมากอีกอย่างหนึ่งก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตไทย หลัง เปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ มาจนถึงยุคโลกาภิวัตน์ ฟองสบู่แตก เรา ถูกปล่อยให้ทำความเข้าใจเอาเองเพราะเป็นของร่วมสมัย ผิดบ้าง ถูกบ้าง และไม่สมบูรณ์บ้าง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ท่านอาจารย์ทั้งสาม โดยเฉพาะท่านอาจารย์ ครีตจักรและท่านอาจารย์สุมิตรก็ได้เชื่อมโยงให้เห็นว่า พัฒนาการของสังคมไทย มาถึงทุกวันนี้คือยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเรากำลังเผชิญปัญหา เผชิญวิกฤตการณ์ เผชิญมรสุมมากมายนั้น เรามีพัฒนาการมายาวนานมาอย่างไร มีรากเหง้า มาอย่างไร จนถึงปัจจุบันเรายังต้องต่อสู้ ต้องปรับตัว และแก้ปัญหาต่อไป อีกในวันหน้า

หลักประการหนึ่งซึ่งเรายึดถือตรงกันก็คือ ถ้ารู้จักตัวเราเอง ย้อนอดีต ได้ชัดเจนถูกต้องเพียงไร เราก็จะรู้จักตนเอง และมั่นใจที่จะก้าวไปข้างหน้า มากขึ้นเพียงนั้น เพราะรู้จักเส้นทางที่จะพัฒนาต่อเนื่องจากรากฐานที่เรา เป็นมา ด้วยความเชื่อเช่นนี้ งานนี้จึงเกิดขึ้น ผมเองไม่ได้ทำอะไรมากไปกว่า ทำหน้าที่สองประการ คือ ประสานงาน-ประสานประโยชน์ และให้เสรีภาพ ทางวิชาการอย่างเต็มที่ เพื่อให้หนักวิชาการทุกท่านที่เกี่ยวข้องเดินหน้าไป โดยเสรีด้วยความสบายใจของท่าน งานนี้ใช้เวลามาก งานไม่เร็วอย่างที่คิด แต่เราเข้าใจกัน ในที่สุดก็สำเร็จตามเป้าหมาย

ผมคิดว่าที่สำคัญยิ่งเช่นกันคือ เราหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานวิจัยค้นคว้า
ในมิติใหม่มุมมองใหม่เช่นนี้ ได้มีการวิเคราะห์หลักฐานและตีความใหม่ ๆ
อันน่าจะเกิดคุณค่าต่อการศึกษาระวัติศาสตร์ไทย พัฒนาการอันยาวนานของ
สังคมวัฒนธรรมไทย และหวังต่อไปว่าองค์ความรู้ที่ได้นี้จะมีการวิพากษ์วิจารณ์
โต้แย้งที่เรียกว่า “วาทกรรม” ต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์ในการทำให้ลูกหลาน
ของเราเข้าใจเรื่องเหล่านี้ต้องแท้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ท้ายที่สุด ขอเรียนว่าทั้งสามเรื่องยังไม่ถือว่าสมบูรณ์ที่สุด ในการศึกษา
พัฒนาการอันยาวนานของประเทศไทยยังมีหัวข้ออื่น ๆ อีก แต่อย่างไรก็ดี
สามหัวข้อนี้ได้ให้ภาพกับผู้อ่านดังนี้

ของท่านอาจารย์ศรีจักรเป็นการมองภาพกว้างให้เห็นภาพรวม จากอดีต
เป็นหมื่น ๆ ปี ก่อนยุคประวัติศาสตร์จนถึงอาณาจักรไทยต่าง ๆ ลงมาจนถึง
ยุคโลกาภิวัตน์ โดยมีการวิเคราะห์ตีความตามหลักฐานใหม่ ๆ ที่มีคุณค่ายิ่ง

ของท่านอาจารย์สุมิตรมีคุณค่ายิ่งในแง่ของการประมวลมุมมองเรื่อง
ความเป็นคนไทย ซึ่งประกอบด้วยหลักชาติพันธุ์วรรณาที่มีอยู่ ทั้งไทย ลาว
มอญ เขมร จีน และอื่น ๆ หากแต่สำเนียงร่วมคือความเป็นคนไทยร่วมกันนั้น
มีหลายมุมมอง คือมองได้ทั้งในทางประวัติศาสตร์ ทางชาติพันธุ์วิทยา ทาง
การเมือง ทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และทางภาษา เป็นต้น ท่าน
อาจารย์สุมิตรมองอย่างไร อ้างอิงเชื่อมโยงถึงงานอื่นที่ได้สะสมกันไว้แล้ว
ประมวลให้เกิดภาพที่ชัดเจนขึ้นอย่างไร ท่านผู้อ่านคงจะติดตามศึกษาได้

สำคัญมากเช่นกันก็คือภาพลักษณ์ของสังคมไทยที่เรารู้จักกัน รากฐาน
สำคัญคือชาวนาไทย ท่านอาจารย์ธิดาได้ศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์
เพื่อเล่าให้เราฟังว่า พัฒนาการของชาวนาไทยเป็นอย่างไร ชนชั้นในสังคมไทย

เป็นอย่างไร กรรมสิทธิ์ในที่ดินยังเป็นปัญหาจนบัดนี้ได้อย่างไร การต่อสู้อัน ยืดเยื้อยาวนานของชาวนาเป็นอย่างไร เสียหายที่ท่านอาจารย์มีข้อจำกัด ในเรื่องเวลา เราจึงยังไม่ได้อ่านงานของท่านให้ถึงยุคโลกาภิวัตน์อย่างที่อาจารย์ ศรีศักรและอาจารย์สุมิตรทำไว้ แต่เราก็ตีใจที่มีนักวิชาการหนุ่มที่มีความ สามารถรับช่วงต่อที่จะวิเคราะห์ให้เกิดงานต่อเนื่องขึ้นมา คือ ท่านอาจารย์ สุเนตร ชุตินทรานนท์ ที่จะเชื่อมต่อให้เห็น ผมเองยังฝังใจอยู่ว่า เป็นไปได้ อย่างไม่รู้ที่ชาวนาไทยทำนามาหลายสิบหลายร้อยชั่วคน แต่ในยุคนี้ชาวนาขาย ข้าวเปลือกราคาถูก ซื้อข้าวสารแพงกิน เป็นไปได้อย่างไร แต่โลกภายนอก มีอิทธิพลให้เราต้องเป็นอย่างนั้น แล้วเราจะแก้ไขอย่างไรต่อไป เป็นเรื่อง ซึ่งเราจะต้องคิดไตร่ตรองต่อไปในวันข้างหน้า

ทั้งหมดนี้คือแผนที่เส้นทางของงานทั้งหมดโดยย่อที่เราได้วิจัยค้นคว้าครั้งนี้ ซึ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นกันในวันนี้ เริ่มด้วย การที่อาจารย์ทั้งสามและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่เชิญมา ได้ช่วยกันวิเคราะห์ ร่วมกันเป็นการทำงานต่อเนื่อง แล้วท่านทั้งหลายก็จะได้นำไปพิจารณาใช้ความรู้ ความเข้าใจไปปรับใช้ในการเรียนการสอนให้เกิดประโยชน์ต่อไป ผมจึงหวัง เป็นอย่างยิ่งว่า ท่านอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ไม่เพียงภาควิชาประวัติศาสตร์ แต่ทั้งมานุษยวิทยา สังคมวิทยา ภาษาไทย คติชนวิทยา และอื่นๆ จะได้ หยิบประเด็นต่างๆ ไปสานต่อให้เกิดประโยชน์นอกวงต่อไป

อนึ่ง นอกเหนืออาจารย์ทั้งสาม คือ อาจารย์ศรีศักร อาจารย์สุมิตร และอาจารย์ธิดาแล้ว เราก็ได้รับเกียรติจากท่านศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียว- ศรีวงศ์ อาจารย์อดิศร หมวกพิมาย ศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช อาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ อาจารย์ล้อม เฟิงแก้ว และคุณสุจิตต์

วงศ์เทศ บรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม มาร่วมถกแถลงกันด้วย นอกจากนั้น ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิอีกมากมาย ซึ่งอยู่ในที่นี้แล้วหลายท่าน จะได้ร่วมกัน สนทนาให้เกิดประโยชน์ต่อไป

สุดท้ายนี้ ผมในฐานะผู้ประสานงานทางวิชาการและบรรณาธิการหนังสือ วิชาการ ๓ เล่มในชุดเดียวกัน ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ศรีศักร ท่าน อาจารย์สุมิตร ท่านอาจารย์ธิดา และคณาจารย์ทุกท่าน และขอขอบพระคุณ ทุกท่านในที่ประชุมที่มาร่วมแรงร่วมใจกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันวิเคราะห์ และ แลกเปลี่ยนความรู้กัน เพื่อให้เกิดความงอกงามทางวิชาการ เรื่อง “**ความรู้ เรื่องเมืองไทย**” ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาให้ดียิ่งขึ้นสืบไป

การเสนอผลการวิจัย

ความรู้เรื่องเมืองไทย

พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย

ผู้เสนอ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

ผู้อภิปรายเพิ่มเติม

ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์
อาจารย์อดิศร หมวกพิมาย

ผมได้ปรึกษากับอาจารย์เอกวิทย์ไว้ว่า การวิจัยที่มีขอบเขต ตั้งแต่อายุเป็นพันๆ ปีมาถึงปัจจุบัน เป็นเรื่องทำได้ยาก เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ผมจะขอนำเสนอ โดยย่อมาเป็นหัวข้อๆ ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและวัฒนธรรมไทย

๑. ความหลากหลายทางชีวภาพกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในดินแดนประเทศไทย

เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและในดินแดน ประเทศไทย ความหลากหลายที่ว่่านี้ สัมพันธ์และสอดคล้องโดยตรงกับ หลักฐานทางโบราณคดีที่เราศึกษาอยู่ เบื้องแรก เรามีความหลากหลายในเรื่องภูมิประเทศ มีทั้งที่ราบลุ่ม ป่าเขาทางตอนเหนือ หรือทางด้านตะวันตก ที่เป็นเทือกเขาถนนธงชัย-ตะนาวศรี ชายฝั่งทะเล ตรงกลางของภาคอีสาน ก็เป็นเขตคาลัยๆ ทะเลทราย นอกจากนี้เรายังมีความหลากหลายในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ อย่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือนับเป็นแหล่งเกลือสินเธาว์ (salt dome) ที่ใหญ่ที่สุดในโลก แล้วยังพบหลักฐานว่ามีโลหะธาตุจำพวกเหล็กแร่ธาตุอื่นๆ และของป่า ซึ่งอุดมสมบูรณ์มากในดินแดนประเทศไทย ความหลากหลายทางชีวภาพในด้านภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์นี้ แม้แต่ละภูมิภาคจะมีไม่เท่ากัน แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นปัจจัยที่ดึงดูดคนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย

ย้อนหลังไปสามหมื่นปีที่แล้ว ดินแดนทางตอนใต้ของประเทศไทยในเขตจังหวัดกระบี่และอ่าวพังงา พบร่องรอยของมนุษย์อยู่อาศัยตามเพิงถ้ำ ซึ่งในช่วงเวลานั้นภูมิประเทศต่างจากทุกวันนี้มาก เพราะว่่าน้ำแข็งยังไม่ละลาย ผืนแผ่นดินในดินแดนประเทศไทยเชื่อมต่อกับสุมาตราและมาเลเซีย ทำให้คนผ่านไปมาได้ในช่วง ๓-๔ หมื่นปีที่แล้ว นั่นแหละคือแหล่งที่เราพบมนุษย์ที่เก่าที่สุดในดินแดนประเทศไทย แล้วเราพบว่ามนุษย์ที่อยู่ในเขตนี้จะอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยทั้งสิ้น

พอถึงช่วงหนึ่งหมื่นปีถึงหกพันปีลงมา เราก็พบหลักฐานของมนุษย์ที่อยู่ตามป่าเขาและตามบริเวณที่เป็นเขตชายทะเลที่เป็นป่าชายเลน มนุษย์พวกนี้เป็นเจ้าของเครื่องมือหินกะเทาะที่เรียกว่า โฮบิเนียน (Hoabinhian) อยู่กันเป็นกระจุกเล็กๆ และมีความล้าหลังทางวัฒนธรรม คือไม่มีความเจริญทางเทคโนโลยี แล้วช่วงก็ขาดหายไป เพราะฉะนั้นเวลาเราพูดถึงยุคหินเก่า เราเห็นพวกโฮบิเนียน แต่พอลงมาถึงยุคหินใหม่ คือพวกเครื่องมือหินขัดหรือช่วงหินขัด เรากำหนดไม่ได้ว่าเริ่มต้นเมื่อไหร่

แต่เรามาทพบหลักฐานจริงของการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนจริง ๆ ก็คือประมาณสามพันปีที่ผ่านมา ในช่วงเวลาสามพันปีนี้ ผมคิดว่าคนที่เข้ามาในดินแดนประเทศไทยไม่ใช่เป็นคนที่อยู่ในดินแดนประเทศไทยมาก่อน แต่เป็นคน que เคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น การเคลื่อนย้ายเข้ามานี้ก็คงไม่ใช่การอพยพ (migration) ขนาดใหญ่ หลักฐานที่ได้เป็นหลักฐานจากการมาติดต่อกันในเรื่องการค้าขายระยะไกลมากกว่า เพราะฉะนั้นผมจึงนำความหลากหลายของชีวภาพเข้ามาเป็นเรื่องแรกที่สัมพันธ์กับเรื่องของการค้าระยะไกลที่จะนำเสนอต่อไป

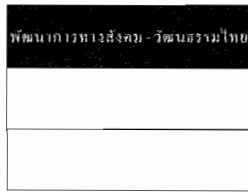
๒. การค้าระยะไกล : รากฐานพัฒนาการของสยามประเทศ

การค้าระยะไกล เริ่มต้นมาไม่ต่ำกว่า ๓,๕๐๐ ปี เราพบหลักฐานทางโบราณคดีชัดเจน ที่ผ่านมามีเราไปสนใจเฉพาะการค้าระยะไกลที่พบทางด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ วัฒนธรรมบ้านเชียง ซึ่งเราเห็นการติดต่อเรื่องการค้าระยะไกลจากหลักฐานการเติบโตของบ้านเชียงในระยะหลัง ซึ่งจัดอยู่ในยุคเหล็กเมื่อ ๒,๕๐๐ ปีเป็นต้นมา เห็นชัดว่ามีความสัมพันธ์กับเวียดนามและจีนใต้ มีเส้นทางการติดต่อถึงกันเป็นทางบก อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ได้เร็ว ๆ นี้คือ ทางด้านลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก ทางซีกตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา บ่งบอกว่าเราเริ่มมีการค้าระยะไกลที่ย้อนหลังได้เก่าแก่กว่าที่บ้านเชียง และเป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่า ในช่วง ๓,๐๐๐ ปีลงมาได้มีการติดต่อทางทะเลและมีคนในถิ่นอื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้ว เราพบร่องรอยที่ชัดเจนว่าเป็นชุมชนขนาดเล็ก แหล่งสำคัญที่เห็นชัดก็คือ **แควโคกพนมดี** และแคว ๆ ลพบุรี เพชรบูรณ์ ที่รู้ว่าการติดต่อทางทะเลก็คือ โบราณวัตถุที่พบจำนวนมากเป็นเปลือกหอยจากทะเลเล็ก โดยเฉพาะหอยที่เรียกว่าหอยเบี้ย อย่างการขุดค้นที่โคกพนมดี เราก็พบว่าศพของบุคคลสำคัญถูกฝังด้วยหอยเบี้ย แล้วหอยเบี้ยนี้ก็ได้กลายเป็นสิ่งที่ใช้มาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ อีกตัวอย่างที่เราพบเปลือกหอยมาจากการขุดค้นที่เขตลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก นี้ก็มีการเอาหอยเบี้ยมาบูชา พร้อมเครื่องประดับต่างๆ ที่เป็นของหายาก ล้วนมาจากเปลือกหอยทะเลน้ำลึกทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อจากข้างนอก และเปลือกหอยทะเลถือเป็นของมีค่า

ในช่วงเวลา ๓,๐๐๐ ปีลงมาที่มีชุมชนเกิดขึ้นนี้ถือว่าอยู่ในช่วงยุคโลหะ เพราะมีร่องรอยของการติดต่อกับทางตอนใต้ของประเทศจีน เราพบเครื่องมือ

สำริด โดยเฉพาะพวกชวาน ซึ่งมีรูปแบบเดียวกับที่พบที่เวียดนามเหนือและที่จีนใต้ แสดงว่ามีการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากการค้าระยะไกล พูด่ง่ายๆ ว่า คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย ประมาณ ๓,๐๐๐ ปีนี้เข้ามา มาก และมีพัฒนาการทางสังคมที่ชัดเจน เห็นเป็นกลุ่มของบ้าน ชุมชนที่เป็นบ้านที่บอกได้ว่าเป็นหมู่บ้านเกิดขึ้น เพราะมีหลักฐานให้เห็นว่าเป็นชุมชน และหลักฐานความเป็นชุมชนก็คือที่หลุมศพ เพราะว่าเมื่อมีคนตายก็นำศพไปฝังรวมกัน จนเกิดรูปแบบทางประเพณี ว่านำศพไปทางไหน การแต่งศพเป็นอย่างไร มีอะไรเป็นของเช่นศพ เกิดรูปแบบที่รู้ว่าเป็นชุมชน เพราะใช้เวลาที่อยู่สืบกันมานาน

จุดหักเหอีกอันหนึ่งก็คือ ราวช่วงเวลา ๒,๕๐๐ ปีลงมา เราพบแหล่งโบราณคดีแบบใหม่ ซึ่งมีเหล็กเข้ามาผสมผสาน แหล่งโบราณคดีดังกล่าวใหญ่โตกว่าเก่า มีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น เราเห็นถึงพัฒนาการทางสังคมว่า ชุมชนที่เคยเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กได้เติบโตและขยายขึ้นอย่างซับซ้อน แล้วก็พบพวกเครื่องมือเหล็กมาก โบราณวัตถุซับซ้อนมาก พบทั่วประเทศ ในแผนที่ที่แสดงลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตามขอบของพื้นที่ตรงกลางๆ อย่างเช่น แม่กลอง นครปฐม กำแพงแสน รวมไปถึงทางด้านเขตแม่น้ำบางปะกง เป็นบริเวณที่มีดินงอกขึ้นใหม่ ส่งผลให้เกิดชุมชนชายทะเลมากมาย ซึ่งกลายเป็นแหล่งเมืองท่าค้าขาย แต่ไม่ใช่สิ่งที่เห็นในปัจจุบันนี้ เราพบหลักฐานสำคัญอย่างชัดเจนว่า ทางซีกตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีนนั้น เป็นแหล่งซึ่งมีการติดต่อทางทะเลชัดเจน โดยเฉพาะมีการติดต่อกับอินเดีย การขุดค้นที่**บ้านดอนตาเพชร** คือหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ามีวัฒนธรรมสองกระแสมาชนกัน อันแรกคือวัฒนธรรมที่มาจากจีนใต้และ

เวียดนาม ซึ่งมีโบราณวัตถุที่เรียกว่า **ลิง - ลิงโอ** เป็นจี้ชนิดหนึ่ง มีรูปเป็น เขาควายสองหัว ซึ่งโบราณวัตถุเหล่านี้เป็นของกลุ่มชนหนึ่งที่เรียกว่า **พวก ซาหวิน** ที่อยู่ในเขตเวียดนามตอนกลาง (central Vietnam) เรื่องเกี่ยวกับ พวกซาหวินนี้ นักโบราณคดีแห่งมหาวิทยาลัยฮาวายท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ วิลเฮล์ม จี. ซอลไฮม์ ได้ค้นคว้าและให้ความเห็นไว้ว่า พวกนี้เป็นพวก เดินเรือไกล (seafarer) จากเวียดนามกลางไปยังฟิลิปปินส์ ซอลไฮม์ได้พยายาม ศึกษาเส้นทางตรงนี้ แต่ล่าสุดที่ขุดค้น เขาก็ยังกำหนดไม่ได้ว่าซาหวินตั้งรกราก อยู่ตรงไหน จนกระทั่งมาภายหลัง นักโบราณคดีเวียดนามจึงสามารถชี้ได้ว่า พวกซาหวินเกิดอยู่ในแถบเวียดนามกลางจนกระทั่งถึงเวียดนามใต้ เขาพบ แหล่งฝังศพซึ่งมีจี้ลิง - ลิงโอในที่ต่างๆ มากมายเหลือเกิน ซึ่งแสดงว่าพวก ซาหวินไม่ได้เดินเรือสิ้นสุดแค่ที่ฟิลิปปินส์ แต่ไปทั่วเอเชียอาคเนย์ จึงสรุป ได้ว่า ซาหวินคือกลุ่มของนักเดินเรือการค้าระยะไกลโดยตรง และข้อสรุปนี้ เป็นฐานซึ่งศาสตราจารย์วอลเตอร์พูดถึงต่อมามีว่า เป็นพวกที่เดินเรือค้าขาย ทางทะเลก่อนที่จีนและอินเดียจะเข้ามาในภูมิภาคนี้ เพราะฉะนั้นคนในเอเชีย อาคเนย์ในเขตชายทะเลเป็นนักเดินเรือแล้ว และติดต่อระหว่างจีนได้ เวียดนาม มาถึงดินแดนประเทศไทย

ย้อนกลับมาที่ **ดอนตาเพชร** เราไม่ได้พบเพียงแต่โบราณวัตถุลิง - ลิงโอ แต่ยังพบร่องรอยของหลักฐานที่มาจากอินเดีย คือพวกลูกปัดที่เรียกว่า etched bead คือทำด้วยหินแล้วสลักเอาสีประดับด้วยการอบความร้อนเข้าไป นี่เป็นลักษณะของอินเดีย นอกจากนี้ก็ยังมีรูปสิงห์ ซึ่งก็เป็นของอินเดียอีก สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ในทางซีกตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือที่ดอนตาเพชร เป็นบริเวณที่ชนกันระหว่างวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรม

ทางจีนใต้ ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นจากการค้าระยะไกลเข้าไปตั้งถิ่นฐาน ที่อยากเพิ่มเติมคือหลักฐานอีกชั้นที่สำคัญมากๆ คือภาพบนแผ่นโลหะสำริดที่พบในเขตดอนตาเพชรและในเขตจอมบึง ราชบุรี เป็นภาพผู้หญิงแต่งตัวประหลาดๆ ภาพนี้อยู่ในยุคเหล็ก เพราะว่าเป็นยุคที่แผ่นสำริดสร้างได้สวยงาม เราตีความไม่ออกว่าเป็นใคร จนกระทั่งเมื่อเร็วๆ นี้ไปพบอีกแผ่นหนึ่ง แผ่นนี้มีรูปช้าง มีรูปสิงห์ ซึ่งมีการจัดระบบเป็นอย่างดี แล้วมีรูปคนข้างล่างด้วย แต่ที่สำคัญคือมีภาพผู้หญิงนอนค่อนข้างเปลือย เอวคอด หน้าอกใหญ่ ซึ่งลักษณะนี้เป็นสรีระของคนอินเดีย ทำให้แน่ใจว่าในช่วง ๒๐๐-๓๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เรามีความสัมพันธ์กับอินเดียแล้ว ต้องย้ำได้เลยว่า นี่เป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดที่พบในดินแดนประเทศไทย และอาจไปสัมพันธ์กับยุคที่เรียกว่า **สุวรรณภูมิ** เพราะอาศัยอยู่ในต้นพุทธกาล หลักฐานอันนี้ยืนยันชัดเจนกว่าที่พม่าและที่อื่นว่าดินแดนประเทศไทยอาจเป็นจุดที่เก่าแก่ที่สุดของสุวรรณภูมิ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่เรา แต่อาจจะเป็นจุดที่เก่าที่สุด เพราะไม่พบที่อื่น นอกจากบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีน สิ่งเหล่านี้ก็อาจสอดคล้องกับเรื่องของ พระโสณะ พระอุตตระ ซึ่งก็แล้วแต่การตีความ แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ หลักฐานเรื่องจุดสำคัญของสุวรรณภูมิค่อนข้างจะชัดเจน เพราะตั้งแต่เขตดอนตาเพชรมาถึงเมืองอู่ทอง เราพบหลักฐานทางโบราณคดีในยุคเหล็ก ที่มีอายุเก่าแก่ประมาณ ๒,๕๐๐ ปีลงมาถึงต้นคริสตกาลมากมาย และยังพบดวงตราต่างๆ มากมาย แสดงให้เห็นว่าดินแดนนี้เป็นเขตการค้าระยะไกล แหล่งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับ **ออกแอ้ว** (Oc-Eo) ตรงปากแม่น้ำโขง ประเทศเขมร ก็อาจบอกได้ว่าที่นี่เก่ากว่า เพราะว่าเขตตรงนี้เป็นเขตเส้นทางการค้าทางทะเลข้ามคาบสมุทร เวลาเดินทางจากอินเดียจะต้องผ่านทางนี้ ไม่ใช่แล่นเรือลอดมา

ตามเกาะมีทางข้ามคาบสมุทรผ่านเข้ามาเลย แล้วในเขตทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาก็ยังเป็นแหล่งที่อุดมไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติมาก

ผมจึงขอเสนอว่า จุดที่เป็นศูนย์กลางของสุวรรณภูมิก็คือ เขตลุ่มน้ำแมกลอง-ท่าจีน เมืองอู่ทอง เป็นเมืองค้าขายทางทะเลที่เก่าแก่และสืบเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งยุคทวารวดี เรพบเมืองท่าชายทะเลที่เป็น port city ใหญ่ๆ ถึง ๓ แห่ง คือ นอกจากอู่ทองแล้ว ก็มี **คูบัว** และ **นครปฐม** ซึ่งเป็นเมืองที่มีการติดต่อกับทางทะเลทั้งสิ้น นี่เป็นเรื่องที่นักโบราณคดีจะต้องค้นคว้าต่อไป และความเก่าแก่ของนครปฐมนี้เก่าแก่กว่าเมือง **พระนครของขอม** กัมพูชาเก่าแก่กว่าอินโดนีเซียและพม่าเสียอีก อาณาจักรของพม่าที่พอจะร่วมสมัยกันคือ **พิว** แต่ไม่เห็นเส้นทางที่ชัดเจน จึงยากที่พม่าจะอ้างว่าเป็นเมืองท่าสุวรรณภูมิ เพราะถ้าหากดูแผนที่การค้าทางทะเลแล้ว เขตพม่าอยู่เหนือขึ้นไปไม่ข้ามตัดไปจีนอย่างเขตเมืองไทย เพราะฉะนั้นข้อมูลนี้เป็นสิ่งที่เราจะทำลายความเห็นเรื่องความเป็นสุวรรณภูมิ เราเป็นสุวรรณภูมิก็เพราะความหลากหลายทางชีวภาพนั่นเอง ที่เป็นเหตุให้พ่อค้าต้องการเข้ามาแสวงหาทรัพยากรทางธรรมชาติ

ขออธิบายเพิ่มเติมเพื่อตีความคำว่า “สุวรรณภูมิ” ในมุมมองของผม เวลาพูดถึง “สุวรรณภูมิ” น่าจะหมายถึง **ความมั่งคั่งของทรัพยากรมากกว่าทองคำและความหลากหลายทางชีวภาพนี้** นำมาซึ่งความหลากหลายของผู้คนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาทำการค้าขายแล้วมาตั้งถิ่นฐาน จนทำให้เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมขึ้น ความหลากหลายของวัฒนธรรมย่อมมีบูรณาการ ผมคิดว่าพัฒนาการของสังคมเกิดขึ้นจากความหลากหลายของวัฒนธรรมนั่นเอง ที่นี้เมื่อคนหลายกลุ่ม หลายเหล่า หลายชาติพันธุ์เข้ามาตั้งถิ่นฐาน มาจากภูมิหลัง

ที่แตกต่าง จะมาสัมพันธ์กันด้วยวิธีอะไร เพราะวัฒนธรรมที่เสมอๆกันของกลุ่มหนึ่งๆยากที่จะได้รับการยอมรับและชูขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมของคนทั้งหมด เพราะฉะนั้นจึงต้องหาตัวกลางมาที่ก่อให้เกิดการยอมรับ ตัวกลางที่ว่าก็คือ **วัฒนธรรมอินเดีย** ซึ่งเรารับมาทั้งศาสนาและระบบกษัตริย์ เป็นวัฒนธรรมที่มีศักยภาพและก่อให้เกิดการยอมรับสูงมาก จึงสามารถสื่อสารให้คนเข้าใจจนเกิดการเชื่อมโยงเป็นบูรณาการได้ ในการเลือกเฟ้นระบบความเชื่อของอินเดีย ดินแดนประเทศไทยรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาหลัก ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าไม่มีศาสนาอื่นอยู่ แต่ศาสนาหลักคือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ซึ่งเราเห็นจากนครปฐม หรือที่อื่นๆที่มีประเพณีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์สืบต่อมาอย่างไม่ขาดสายเป็นเวลากว่า ๑,๒๐๐ ปี ในขณะที่เดียวกันระบบกษัตริย์ก็มีการพัฒนาขึ้นโดยถือเรื่องของ **สมมติราช** ซึ่งระบบกษัตริย์ที่เราเอามาจากอินเดียนั้น ไม่ใช่แบบเขมร ไม่ใช่แบบฮินดู แต่เป็นการเลือกสมมติราช ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว เรื่องของมหานิบาตชาดกนั้นเป็นเรื่องพระพุทธรเจ้าที่มาจาก ลัทธิเชลล์ต่ำจนกระทั่งมาเป็นโพธิสัตว์ หนึ่งในพระโพธิสัตว์ก็คือพระสมมติราช ไปได้แก่ พระเวสสันดร นี่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ทั้งพุทธศาสนาและระบบกษัตริย์แบบสมมติราชเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดบูรณาการทางการเมืองและวัฒนธรรมขึ้นในดินแดนประเทศไทย นี่คือสิ่งที่ผมเสนอหลังจากที่เห็นหลักฐานชัดๆว่า ในช่วงยุคทวารวดีแทบทุกแห่งที่เป็นเมืองใหญ่จะมีพระมหาธาตุเจดีย์ มีภาพชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์และศาสนา เป็นเรื่องให้เห็นบูรณาการ

คนที่เข้ามาในดินแดนประเทศไทยนี้เข้ามาอย่างต่อเนื่องมีหลายยุค แล้วกระจายไปตามภูมิภาคต่างๆ เพราะฉะนั้นเรารู้อยู่แล้วว่าในยุคทวารวดีสร้างบ้าน

เมืองตรงไหน แล้วตอนหลังเติบโตอย่างไร อีกอย่างหนึ่ง ภูมิประเทศในเขตดินแดนประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย โดยเฉพาะลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีดินงอกขึ้น มีการย้ายเมือง มีคนกลุ่มใหม่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ เราได้หลักฐานจากการพบชุมชนหรือเมืองใหม่ตามพื้นที่ใหม่ๆ แล้วก็พบหลักฐานทางด้านศาสนา คือเห็นการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบศิลปะทางพุทธศาสนา แล้วก็มิตำนานที่พูดถึง **ผู้นำทางวัฒนธรรม (culture hero)** อย่างชัดเจน อย่างเช่นทางใต้จะมี **พระเจ้าศรีธรรมโศกราช** เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม ภาคกลางมี **พระเจ้าอู่ทอง** ภาคเหนือมี **พระร่วง** ภาคเหนือสุดก็มีพวก **ขุนเจือง ขุนบรม** อย่างนี้เป็นต้น ท่านเหล่านี้เป็น culture hero ทั้งสิ้น แต่เรามักจะชอบตีความว่า culture hero เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่ใช่ แต่บุคคลเหล่านี้น่าจะเป็นตัวแทนของกลุ่มคนใหม่ๆ ที่เข้ามามากกว่า สิ่งที่ผมสนใจคือผู้นำทางวัฒนธรรมที่ชื่ออู่ทอง เราเห็นชัดเลยจากตำนานที่ฝรั่งบันทึกไว้ว่า คนที่อู่ทองไม่ใช่คนไทย เป็นพวกพ่อค้าที่มาจากการค้าระยะไกล มาตั้งถิ่นฐานชายทะเล ตั้งแต่นครศรีธรรมราชเรื่อยมาถึงกยบุรี เพชรบุรี แล้วก็แพร่เข้ามาถึงอยุธยา สุพรรณบุรี

หากจะตีความแล้วผมมีความเห็นว่า คำว่า "อู่ทอง" บ่งบอกถึงคนกลุ่มใหม่ ซึ่งอาจจะมาจากตอนใต้ของประเทศจีนก็ได้ แล้วมาทางการค้าระยะไกลทางทะเล เรื่องราวนี้จะสอดคล้องกับการเข้ามาของภาษาไทยที่ใช้พูดกันจนถึงเวลานี้ แต่เวลาเราหาความเป็นมา เรามักอิงกับเรื่องทางสุโขทัยมากกว่า ผมคิดว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานทางเขตชายทะเลนี้ ปัจจุบันนี้มีหลักฐานชัดเจน ที่ไหนก็ตามที่เป็นเมืองที่อยู่ในเขตทะเลตม คือในเขตที่เป็นชายทะเลหรือป่าชายเลน เป็นเขตที่มีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องชีวภาพสูงอีกเช่นกัน จึงสามารถดึงดูดให้คน

เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี พุนพิน ไชยา รวมทั้งกรุงเทพฯ ธนบุรี เพชรบุรี ล้วนอยู่ในพื้นที่ทะเลตมทั้งสิ้น หลักฐานทางโบราณคดีเริ่มคลี่คลายออกมาว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนที่เป็นพ่อค้าวาณิช แล้วผู้นำทางวัฒนธรรมที่สำคัญคือผู้ที่ชื่อว่า “อู๋ทอง” ผมคิดว่าทางอยุธยาหรือสุวรรณภูมิก็เกิดขึ้นในลักษณะนี้ทั้งสิ้น การเข้ามาของผู้คนจึงไม่ใช่การเคลื่อนย้ายของคนไทย แบบมาจากอัลไต ผ่านจีนมาเป็นสายเดียว แต่น่าจะเข้ามาหลายกลุ่มเหลือเกิน แล้วมาสร้างวัฒนธรรมร่วม วัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วคือฐานของพุทธศาสนาที่มีพระธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลาง แล้วพอถึงช่วงนี้ก็มีการเลือกภาษาไทยเป็นภาษาที่สื่อกันได้ขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมร่วมอีกอย่างหนึ่ง หลังจากนั้นพัฒนาการก็สืบมาถึงการเกิดอยุธยา ที่เป็นศูนย์รวมทางการเมืองการปกครอง ซึ่งผมจะขอไม่พูดถึงในที่นี้ เพราะคิดว่าทุกคนทราบกันอยู่แล้ว

๓. สังคมกรรมพี : รอยต่อของการเปลี่ยนแปลงก่อน “โลกานวัตกรรม” และภาวะข้ามมดที่สืบเนื่อง : ความล้มเหลวทางวัฒนธรรมที่ต้องทบทวน

ในที่นี้ผมจะขอเสนอเรื่องที่สำคัญก็คือ เรื่องสังคมกรรมพี อาจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นคนมองปัญหาสังคมได้ดีมาก อาจารย์นิธิเห็นการเติบโตของอยุธยาตอนปลายที่มีคนหลายกลุ่มเข้ามา แล้วหลายคนเป็นนักวิชาการ (technocrat) ที่นำเอาความรู้ใหม่ๆ มาทำให้เกิดพัฒนาการในเมืองไทยขึ้น ตรงนี้เราเห็นภาพของชนปกครองที่สัมพันธ์กับกลุ่มคนที่เข้ามา สังคมกรรมพี เกิดจากผู้ที่มิอำนาจทางการค้า มีความสัมพันธ์ทางการค้าและมีความรู้ เข้ามารวมตัวกัน และในจำนวนคนเหล่านี้ก็ได้เข้ามาเป็นขุนนางสำคัญ ดังเช่นตระกูล

ใหญ่ๆ ในกรุงเทพฯ ก็มาจากกระฎุมพีจำนวนมาก ไม่ใช่ผู้ดีเก่าแต่อ่อนแอออก
 ผมคิดว่านี่เป็นจุดที่สำคัญ เพราะเป็นการเติบโตของสังคมโดยตรง และการ
 ลื่นสุดของยุคนั้นก็ไม่ใช่ลื่นสุดของสังคมกระฎุมพี เพราะปรากฏว่าพอมา
 ถึงสมัยกรุงเทพฯ สังคมกระฎุมพีเติบโตมากขึ้น ในงานเขียนของอาจารย์
 นิธิ เรื่อง “ปากไก่อกับใบเรือ” เห็นชัดว่าสังคมกระฎุมพีเป็นอย่างไร มีการ
 เติบโตคือคลายอย่างไร มีตระกูลใหญ่ๆ ปรากฏขึ้น มีความเป็นอยู่อย่างนี้ๆ
 ซึ่งก่อนหน้านั้นเราไม่เคยพูดถึงเรื่องตระกูลเลย ความจริงแล้วตระกูลใหญ่ๆ
 ย้อนหลังไปถึงสุโขทัยก็มีมาโดยตลอด อันนี้คือมิติทางสังคมที่เห็นชัด การ
 ชี้ให้เห็นตรงนี้ผมว่าสำคัญที่สุด เพราะเวลาเราพูดถึงกรุงเทพฯ เรามักไป
 มองกรุงเทพฯ ในการเปลี่ยนแปลงสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อมี **สนธิสัญญาเบาว์ริง**
 ว่าเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง แต่จริงๆ สังคมกระฎุมพีมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว สิ่ง
 ที่สำคัญคือสังคมกระฎุมพีมีความมั่นคงต่อเนื่องพอสมควร ผู้ที่เป็นประธาน
 สำคัญของสังคมกระฎุมพีรัตนโกสินทร์คือรัชกาลที่ ๓ ซึ่งท่านทรงเข้าพระทัยดีว่า
 คนในเอเชียคิดอย่างไร คนตะวันตกคิดอย่างไร พระราชดำรัสครั้งสุดท้ายที่
 ให้ระวังฝรั่ง ผมว่าสำคัญ แต่พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ เริ่มเปลี่ยนมากทีเดียว
 ผมมองว่าตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา เราปรับตัววัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาอย่าง
 ต่อเนื่อง เป็นยุคที่ไทยเริ่มล่าหลังทางวัฒนธรรม ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่จะต้อง
 ได้แย้งกัน ผมใช้คำว่าล่าหลังทางวัฒนธรรม คือเอาต่างประเทศเข้ามาใช้ แต่
 ปรับไม่ทันโลก ก็ต้องตามโลก จึงไม่ใช่โลกาภิวัตน์ แต่เป็น “โลกาภูวัตน์”
 อย่างที่อาจารย์เสนอท์ จามริก พูดมาตลอด คือ “ตามโลก”

ความล่าหลังทางวัฒนธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ **คนไทยบ้าเรื่อง
 สมมติ** สมมตินั้นสมมตินี้มากเหลือเกิน เป็นจุดอ่อนที่ทำให้เกิดความล่าหลัง

ทางวัฒนธรรม เอาของเขามาใช้แทนที่จะมามองความเป็นจริง เรามักไปปรุงแต่ง จนเกิดความเห็นห่างทางสังคม เกิดลักษณะความเป็นชนชั้นขึ้นขึ้นมามากมาย มีเรื่องศักดิ์ศรีมาเกี่ยวข้องมาก จนพัฒนามาสู่ความเป็นคนไทยในปัจจุบันนี้ ที่ปรับตัวไม่ทันโลก เอาแต่เห่อเทคโนโลยีของต่างประเทศ แล้วก็หลงไหลใน สิ่งสมมติ สมมติเอาว่าตัวนี้เหนือคนอื่น ไม่เผชิญต่อความจริง ตกเป็นเหยื่อ ของการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลัง ซึ่งเป็นยุคบ้าอเมริกัน เราหลงเชื่ออเมริกัน เชื่อฝรั่ง จนเกิดภาวะที่ลุ่มจมขึ้นมาในปัจจุบัน

สิ่งที่ผมขอเสนอไว้อีกอย่างหนึ่งก็คือ ในช่วงการเปลี่ยนผ่านสมัยหลัง รัชกาลที่ ๔ มาจนถึงปัจจุบันนี้ เราเห็นการเปลี่ยนผ่านที่น่ากลัวอย่างชัดเจน เป็นการเปลี่ยนจากสังคมชาวนามาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ความน่ากลัวอยู่ที่ว่า เราไม่ได้ศึกษาสังคมชาวนาอย่างลึกซึ้ง เรามองแบบที่รัฐมอง คือมองแยกส่วน ในลักษณะภูมิภาค ว่านี่ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน แล้วเอากรอบทางการ บริหารของรัฐเข้าไปครอบห่อถึง ทำให้เกิดโครงสร้างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ขึ้นมา เพื่อจะตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง หน่วยการปกครองที่เกิดโดยรัฐนี้ ทำลายความเป็นสังคมชาวนาอย่างยับเยิน เพราะสังคมชาวนาอยู่ในท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นที่ประกอบด้วยพื้นที่ที่เป็นระบบนิเวศน์เฉพาะอย่าง (ecological niche) หมายความว่า อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่คล้ายๆกัน รูปแบบหนึ่ง อาจเป็นที่ราบริมเขา แม่น้ำ หรือชายทะเลก็ได้ พื้นที่ที่เป็น ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งๆนี้ ประกอบด้วยชุมชนหลายชุมชนตั้งถิ่นฐานร่วมกัน มีพื้นที่สาธารณะหลายแห่ง ตั้งแต่ภูเขา หนองน้ำ ลำน้ำ ป่าต่างๆ ซึ่งคนที่ อยู่ในชุมชนเหล่านั้นใช้ร่วมกัน และการสังสรรค์กับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างสืบเนื่องนี้เอง ก่อให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรม

ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเฉพาะขึ้นมา

จึงกล่าวได้ว่า สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมชาวนานั้นไม่ได้มีชีวิตอยู่โดดๆ แต่มีการรวมกันเป็นกลุ่มของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยมีประเพณีวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น บนภูเขาในภาคเหนือก็มีการไปตั้งพระธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลาง กราบไหว้ร่วมกัน เกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น แล้วแต่ละชุมชนก็มีวัดประจำท้องถิ่นหรือวัดประจำ (หมู่) บ้าน อย่างบ้านหนองขาว ก็มีวัดหนองขาว เป็นวัดประจำบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็จะมีวัดสำคัญประจำท้องถิ่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งจะมีความหมายในฤดูกาล ซึ่งแต่ละชุมชนจะส่งตัวแทนเข้าไปร่วม อย่างการจุดบั้งไฟ การแข่งเรือ เป็นต้น คือคนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกันจะมีความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจ และมีการร่วมใช้ทรัพยากรและแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน มีการแต่งงานปะปนกัน เอาแรงกัน และมีความสัมพันธ์ในทางวัฒนธรรมคือความเชื่อ มีระบบความเชื่อของท้องถิ่นร่วมกัน ทำให้เกิดจารีตขึ้นมา นี่คือนักสังคมชาวนา ซึ่งไม่ได้อยู่โดดๆ แต่เวลาเรามองเราพยายามไปแยกออก จึงทำให้ไม่เข้าใจและเกิดภาวะที่ขัดแย้งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงประเทศที่แล้วมา เราไปเน้นชุมชนทางการบริหาร โดยไม่เข้าใจท้องถิ่น แล้วกระจายอำนาจไปให้ชุมชนและบุคคลที่รัฐจัดตั้งขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือ อบต. ซึ่งอันตราย เพราะสิ่งเหล่านี้ไปทำลายความเป็นประชาสังคมที่มีมาแต่อดีต ถ้าย้อนหลังไปจะพบว่า ชุมชนชาวนาที่อยู่เป็นชุมชนหนึ่งๆ อำนาจไม่ได้รวมศูนย์อยู่ที่คนใดคนหนึ่ง แต่เราจะเห็นวัดเป็นศูนย์กลาง พระสงฆ์องค์เจ้า หรือสมภารใหญ่ ล้วนเป็นผู้มีคุณธรรม ขณะเดียวกันพระก็ถูกตรวจสอบจากชาวบ้านตลอดเวลาว่าไปรังไรหรือไม่ แล้วจะมีกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่เอาอะไรอีกแล้วในโลก ส่วนมากเป็นผู้ชาย

หลังจากเลิกทำงานแล้วก็มาเข้าวัดเข้าวา เป็นหลักที่พึ่งทางภูมิปัญญาให้คนในสังคมเรียนรู้ แล้วก็มีบารมีพอที่จะแนะนำอะไรดีอะไรไม่ดี ถัดลงไปถึงจะเป็นพวกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ซึ่งเวลาจะทำอะไร เขาจะต้องรวมกลุ่มเพื่อปรึกษากัน เขามีระบบอาวุโสและทำอะไรเพื่อท้องถิ่นร่วมกัน

แต่สิ่งเหล่านี้ได้ถูกทำลายไปในยุคสงครามเย็นจนหมดสิ้น แล้วเราก็แก้ปัญหาอย่างผิดๆ ความผิดพลาดในระยะแรกของสังคมไทย คือสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีการผันเงินสู่ชนบท เพราะมองแบบนักเศรษฐศาสตร์เงินที่โยนลงไปทำให้ชาวบ้านแตกกัน สิ่งใดก็ตามที่จะร่วมมือกันทำเพื่อท้องถิ่น โดยความร่วมมือร่วมใจ ถูกทำลายหมด เพราะเรามองแบบส่วนกลาง คือเราให้อำนาจกำนันผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นเป็นต้นมาการซื้อเสียงก็เกิดขึ้นโดยกำนันผู้ใหญ่บ้านที่รัฐจัดตั้ง ตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านเริ่มมีความสำคัญ แต่ก่อนนี้ไม่มีใครอยากเป็น ต้องขอร้องกัน และต้องเป็นคนในท้องถิ่น เดียวนี้เสนอหน้าเข้ามามากมาย ต่อมาก็มาถึงยุคหลังที่มีการตั้ง อบต. ขึ้น แล้วยุคที่ทำความพินาศให้แก่สังคมชาวนามากที่สุดคือ ยุคของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งปั่นราคาที่ดิน ภาวะสังคมชาวนาล่มสลายหมด เรามุ่งแต่เรื่องอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่น่ากลัว ซึ่งล้วนเป็นผลมาจากการที่เรามองชุมชนและท้องถิ่นแบบข้างบนมองมาข้างล่าง แบบเงินผันจำนวนหมู่บ้านละล้านบาท ไม่ได้สร้างจากฐานข้างล่างด้วยความเข้าใจ นี่คือจุดอ่อนที่ทำให้เราไม่รู้จักรักตัวเอง

๔. ท้องถิ่นวัฒนา : ทางแก้ที่ยั่งยืน/คำตอบอยู่ที่ท้องถิ่น

ผมขอสรุปงานของผมโดยพูดถึง **ท้องถิ่นวัฒนา** ซึ่งผมคิดว่ากระบวนการ

localization นี้ต้องเริ่มที่ความเข้าใจฐานเดิมของตัวเองเสียก่อนว่าจะเกิดขึ้นได้อย่างไร จะเป็นไทยท้องถิ่นทุกอย่างต้องพัฒนามาจากภายใน ให้ภายในรู้จักตัวเอง รู้จักเพื่อนบ้าน และรู้จักโลก นี่เป็นสิ่งที่สำคัญ แต่สิ่งที่น่ากลัวขณะนี้ ผมก็ยังมองไม่เห็นว่าจะทำได้ เพราะเรื่องอะไรก็ตามที่เริ่มกันโดยรัฐมักมาจากข้างบนทั้งสิ้น แม้กระทั่งการรวมกระทรวงปัจจุบันนี้ ที่บอกว่าจะกระจายอำนาจ กระจายได้อย่างไร กระทรวงศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เอามารวมกันหมดก็ยิ่ง centralized คือรวมศูนย์มากขึ้น แล้วผู้นำหรือหน่วยงานของรัฐ ตั้งแต่ระดับอธิบดี ปลัดกระทรวงมานี้ บ้าแต่เรื่องโครงสร้างและเทคนิคเท่านั้น การปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้เป็นกรณีให้เห็นชัดเลย พูดแต่โครงสร้างและเทคนิค ถามว่าแล้วเอาความรู้อะไรไปสอนเด็ก ไม่มี ผมขอตัวอย่างหนึ่งซึ่งชัดเจนมาก จากงานด้านพิพิธภัณฑ์ที่ผมทำอยู่ ในสังคมไทยเวลาจะทำพิพิธภัณฑ์ต้องเอาดีก่อน อาคารที่สร้างต้องใหญ่โตและเป็นแบบไทย คือบ้าสิ่งสมมติ คือความเป็นไทย นี่เป็นสิ่งสมมติ แต่เนื้อหาไม่รู้เรื่อง และการบ้าโครงสร้างแบบนี้ไปผูกพันกับการคอร์รัปชัน เพราะฉะนั้นงานที่จะสร้างความรู้ให้กับประชาชนไม่มี มีแต่โครงสร้างที่ต้องใช้เงิน ฉะนั้นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยส่วนใหญ่สวยแต่อาคาร แต่เข้าไปดูข้างในแล้วไม่มีอะไร ซ้ำๆ ซากๆ และไม่ช่วยให้เห็นคน ในขณะที่ประเทศอื่นๆที่เขาทำพิพิธภัณฑ์เขาต้องเริ่มจากความรู้ก่อน ว่าในท้องถิ่นมีอะไร เป็นอย่างไร คนเขาอยู่และคิดอย่างไร และจากความรู้นั้นมากำหนดเป็นหัวข้อในการจัดแสดง แล้วจึงค่อยมาพูดถึงโครงสร้างของอาคารและเทคนิคอีกทีหนึ่ง แต่เมืองไทยนี่ไม่พูดถึงความรู้ เอาแต่โครงสร้างและเทคนิคมาพูด นี่คือสิ่งที่ผมขอเสนอ ประเด็นไว้พิจารณากันต่อไป

ขอสรุปว่า สิ่งที่ทำให้สังคมไทยล้าหลังในปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นมาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ ๔ แล้ว ก็คือคนไทยบ้าเรื่องสมมติโดยไม่ยอมรับสิ่งที่เป็นจริง ไม่รู้จักตัวเอง เวลาที่สมมติมาก แล้วความสมมตินี้ถือว่าเราใหญ่โต เรา ดีกว่าคนอื่น นี่คือความผิดพลาดของสังคมไทย นำมาสู่ค่านิยมว่า ฉันต้อง ใหญ่ ฉันต้องเป็นคนที่มีชนชั้น มีอำนาจ เวลาเลือกตั้งกันที่พวกผู้แทนต้อง แต่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ค่านิยมแค่นี้ก็เห็นแล้วว่าล้าหลัง เพราะอะไร เพราะ ความเป็นประชาธิปไตยต้องเสมอภาค แต่ก็ยังอยากเป็นนายคนกันอยู่

ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ :

ผมคิดว่าประเด็นสำคัญมากประการหนึ่งในงานของอาจารย์ ศรีศักรขึ้นนี้ คือมีคนศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอื่นๆ ในประเทศไทยกันมากพอสมควร แต่คนที่กล้าหรือคนที่ได้ศึกษามานานพอที่จะเสนอ ความคิดเรื่องพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นหายาก คือต้องมองภาพ กว้าง แล้วจับประเด็นหลัก แล้วชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการได้ ขอให้สังเกตในงาน ประวัติศาสตร์ที่ผ่านๆ มาแล้วทั้งหมด จะเป็นงานที่ศึกษาเฉพาะเรื่องเฉพาะจุด แต่ที่จะกล้าถึงขนาดนำเสนอเป็นเรื่องราว เป็นพัฒนาการไม่ค่อยมี ความคิด เรื่องเกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ผมคิดว่าที่เราเข้าใจกันอยู่ ทุกวันนี้ ปรากฏในตำราเรียนทางประวัติศาสตร์หรือทางสังคมศาสตร์ ใน โรงเรียนและมหาวิทยาลัยเป็นข้อสรุปที่ได้มาเมื่อประมาณ ๕๐-๑๐๐ ปีที่แล้วมา พุดกันตรงไปตรงมาก็คือ งานของนักปราชญ์รุ่นสมเด็จพระยาตากสินฯ เป็นส่วนใหญ่ คือท่านก็ไม่ได้เขียนตรงๆ แต่ทำงานหลายชั้นของท่านไปทำให้

เราได้ข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม แล้วกลายเป็นพื้นฐานของการร่างกฎหมาย ของการจัดการทางสังคมและอื่นๆ ในเมืองเรา ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นผมคิดว่างานชิ้นนี้ของอาจารย์ศรีศักรไม่ใช่ทำหาย เฉพาะตัวเนื้อหา ซึ่งท่านก็ทำหายตามที่ต่างๆ มาตลอดเวลา แต่ในเรื่องของความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตของประเทศไทย งานชิ้นนี้ทำหายในแง่ที่ **เป็นการนำเสนอสิ่งที่เป็นพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม** อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งผมคิดว่าสำคัญ เท่าที่ผมอ่านแล้วจับความได้ ผมคิดว่าท่านเสนอเรื่องราวของพัฒนาการที่ค่อนข้างจะทำหายกับสิ่งที่เราเข้าใจกันโดยทั่วๆ ไปอยู่ ๓ - ๔ เรื่องด้วยกัน

ประการแรก ท่านพูดถึงเรื่องของการผสมกลมกลืนของคนกลุ่มต่างๆ โดยผ่านการแต่งงาน หรือผ่านการปฏิสัมพันธ์ในทางสังคมลักษณะใดก็ได้แล้วแต่ทำให้รากของวัฒนธรรมไทยมาจากคนหลายกลุ่ม คือแต่ก่อนนี้ เวลาเราพูดถึงวัฒนธรรมไทย เราชอบนึกภาพมีคนกลุ่มหนึ่ง กลุ่ม ก อยู่มาก่อน กลุ่ม ข อพยพเข้ามา ก็มาแทนที่กลุ่ม ก หรืออาจจะไล่คนกลุ่ม ก ไปอยู่ในป่าเขา หรือว่าฆ่ามันตายหมด แล้วต่อมาก็จะมีกลุ่ม ค มาแทนที่กลุ่ม ข ไล่ไปเรื่อยๆ อย่างนี้ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมที่เราเห็นอยู่ แล้วเรียกวัฒนธรรมไทย ก็คือวัฒนธรรมกลุ่มของคนสุดท้ายที่เข้ามา นี่คือภาพที่ไม่มีใครพูดอย่างนี้ตรงไปตรงมา แต่ว่าที่เราเข้าใจกันอย่างนี้ นั่นคือเหตุผลที่ไม่จึงต้องเน้นย้ำว่ากันถึงเรื่องคนไทยมาจากไหน คนไทยเข้ามาเมื่อไร เข้ามาอย่างไร มารบชนะใครมีใครมาปกครอง เพราะว่าถ้าเรามองภาพของพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม เป็นเรื่องของการแทนที่ของกลุ่มคน ก็แน่นอน กลุ่มคนที่เราหมายว่าเป็นคนกลุ่มนั้นนี้ ก็คือพวกไท ไท-ไต ก็จะมีควมสำคัญ ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาทางวิชาการมาก เพราะพอเราอธิบายแบบนี้ เราไม่สามารถอธิบายพวกจามได้

พวกจามที่เข้ามาที่หลังพวกไต ไม่สามารถอธิบายพวกเจ๊กได้ ไม่สามารถอธิบายฝรั่ง โปรตุเกสได้ มันกลายเป็นผู้ฟังพระบรมโฑธิสมภาร ซึ่งไม่มีพื้นที่บทบาทในสังคมและวัฒนธรรมไทยเลย มีปัญหาหลายอย่างมากในการอธิบายแบบการมองภาพพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม ว่าเป็นการแทนที่ของกลุ่มคน เพราะฉะนั้นในประเทศไทยมีคนจำนวนมากมาย จะมากกว่า ๕๐ เปอร์เซนต์หรือเปล่า ผมไม่ทราบ ล้วนเป็นคนที่ไม่สามารถจะคั้นหารากเหง้าของตนเองในประวัติศาสตร์ในสังคมของเราเองได้ เพราะว่าเขาไม่ใช่กลุ่มคนสุดท้ายที่เข้ามา มีอำนาจในสังคมนี้ ผมจึงเห็นว่างานของอาจารย์ศรีศักรเป็นการเสนอที่ค่อนข้างท้าทาย คือแทนที่จะพูดถึงการแทนที่ของกลุ่มคน ท่านพูดถึงการที่ **กลุ่มคนเข้ามาผสมผสานและสร้างวัฒนธรรมร่วมอันหนึ่ง** ซึ่งมีพัฒนาการในตัวเองเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เราหมายถึงวัฒนธรรมนั้นว่า วัฒนธรรมไทย ซึ่งไม่ได้เกี่ยวหรือสัมพันธ์เฉพาะแต่คนที่พูดภาษาไทย-ลาวแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกี่ยวพันกันหลายหลากกลุ่มที่พูดภาษาหลายหลาก ในขณะเดียวกันเมื่อเสนอภาพพัฒนาการเป็นเช่นนี้ ผมว่าสิ่งที่ก่อให้เกิดความซับซ้อนตามขึ้นมาอีกคือว่า เรื่องของการมีอำนาจ เรื่องของ dominance เรื่องของการที่ใครจะเข้ามาครอบงำใคร กลายเป็นเรื่องที่ซับซ้อนมาก ไม่ใช่เรื่องของกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งหรือราชวงศ์ใดราชวงศ์หนึ่งเข้ามามีอำนาจเหนือคนกลุ่มอื่นๆ แต่เป็น **เรื่องของการแลกเปลี่ยน เรื่องของการประนีประนอม เรื่องของการกลืนกันไปกลืนกันมา** ไม่ใช่เรื่องของใครกลืนใคร แต่เป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยน กลืนกันไปกลืนกันมาของคนหลายกลุ่ม จะเรียกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ก็ได้ แล้วมาภายหลังเมื่อมีหลักฐานมากขึ้น ท่านก็ไม่ได้พูดแต่เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ว่ากลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มท้องถิ่น พื้นที่ คนเหล่านี้การที่จะมามีอำนาจ

อยู่ในตรงนี้ได้จะต้องมาจากการแลกเปลี่ยน ประนีประนอม ผสมกลมกลืน ไม่ใช่เรื่องของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะเข้ามามีอำนาจเด็ดขาด เวลาที่เราเสนอภาพของพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมแบบเก่า คือว่ามีกลุ่มคนที่เข้ามามีอำนาจ จะโดยการรบหรือโดยวิธีใดก็ได้แล้วแต่ ทำให้ผมคิดว่า คนไทยค่อนข้างจะเชื่อในเรื่องอำนาจมาก โดยเฉพาะอำนาจดิบๆ เราลืมนึกไปว่าอำนาจไม่ได้เกิดขึ้นจากอาวุธ ไม่ได้เกิดจากกำปั้นเพียงอย่างเดียว แต่เกิดขึ้นจากการประนีประนอม การสมยอมร่วมกัน ซึ่งผมคิดว่าภาพของพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมที่อาจารย์ศรีศักรเสนอนี้จะเปลี่ยนมุมมองตรงนี้ไป คือเปลี่ยนจากการที่ **อำนาจไม่ได้เกิดขึ้นจากอาวุธและความรุนแรง แต่เกิดขึ้นจากการผสมกลมกลืน** แล้วมีความซับซ้อนกว่าการที่กำปั้นคุณใหญ่อย่างเดียว และการทำความเข้าใจพัฒนาการตรงนี้ได้ จำเป็น ทำให้อาจารย์ศรีศักรต้องเน้นว่า เราต้องเข้าใจปัจจัยภายในของสังคมไทยที่จะก่อให้เกิดพัฒนาการต่างๆ เหล่านี้

คงจำได้ว่าเวลาเราเรียนประวัติศาสตร์ไทยแต่ก่อนนี้ เราค่อนข้างจะให้ความสำคัญแก่ปัจจัยภายนอกเกือบจะตลอดประวัติศาสตร์เลยก็ว่าได้ นับตั้งแต่เรื่องของการอพยพของคนไทย ก็เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ การเข้ามาของอินเดีย การเข้ามาของจีน การเข้ามาของฝรั่ง ล้วนแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ไทย พูดย่างๆ ก็คือว่า ในสังคมไทยแทบจะเปลี่ยนอะไรไม่ได้ นอกจากมีคนมาจี้สะเอวจากข้างนอก เป็นแขกบ้าง เป็นเจ้าบ้าง เป็นฝรั่งบ้าง ก็กระตุกที แล้วก็เปลี่ยนไป ถ้ามองภาพพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมแบบอาจารย์ศรีศักร เรื่องอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาก็มีส่วน แต่ที่เราจะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงได้นั้น **จะต้องเข้าใจปัจจัยภายในที่กระทำต่อกันและกัน** แล้วจะก่อให้เกิดความ

เปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “พัฒนาการในสังคมไทย” ได้อย่างไร รวมถึงการเข้ามาซึ่งท่านให้ความสำคัญแก่การเข้ามาของคนจากจีนตอนใต้ คำตรงนี้ผมชอบ คือท่านไม่ได้หมายถึงคนจีน ไครก็แล้วแต่ ตั้งแต่โบราณก่อนหน้าที่พวกจีนจะมาอยู่ในจีนตอนใต้ด้วยซ้ำไป ไครก็ตามแต่ที่มาจากจีนตอนใต้ จะเป็นจีนหรือไม่เป็นจีนก็แล้วแต่ ซึ่งมีบทบาทในพัฒนาการหรือในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ด้วยซ้ำไป นั่นเป็นประเด็นหนึ่งที่ผมคิดว่าเป็นคุณูปการที่สำคัญของงานชิ้นนี้ ในอันที่จะทำให้เราเข้าใจถึงเรื่องของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

ประเด็นที่สอง เราเคยให้ความสำคัญและเน้นในเรื่องปัจจัยภายนอกมามากมาย แต่ปัจจัยภายนอกอย่างเดียวไม่อาจอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งหมด เช่น เมื่อพุทธศาสนาเข้าไปลังกา พุทธศาสนาก็เป็นสิ่งภายนอกลังกาเหมือนกัน เข้าไปในลังกาก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในลังกา ย่อมแตกต่างจากเมื่อตอนที่พุทธศาสนาเข้ามาในเมืองไทย ก็ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นถ้าเรามองแต่ปัจจัยภายนอกอย่างเดียว เราจะไม่เข้าใจว่า ทำไมเมืองไทยถึงเปลี่ยนไปเป็นอย่างนี้หลังจากที่พุทธศาสนาเข้ามา ทำไมลังกาถึงเปลี่ยนไปอย่างนี้หลังจากที่พุทธศาสนาเข้ามา เพราะว่าปัจจัยจากภายนอกที่เป็นสิ่งเดียวกัน อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกันได้ งานของอาจารย์ศรีศักรพยายามจะชี้ให้เห็นว่า การริเริ่มความเปลี่ยนแปลงนี้ ถูกริเริ่มจากใคร เช่นในกรณีของประเทศไทย ท่านจะให้ความสำคัญกับปัจจัยหรือการริเริ่มของคนภายในในการที่จะไปรับอิทธิพลจากภายนอกมามากมายหลายตอนด้วยกัน โดยเฉพาะในตอนแรกๆ ท่านพูดถึงการเข้ามาของศาสนาจากอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นฮินดูหรือเป็นพุทธ ว่ามีการริเริ่มจากภายในเพื่อ

ผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่ไปดึงสิ่งเหล่านี้เข้ามาเอง มีเงื่อนไขทางการเมือง เงื่อนไขทางสังคมที่ทำให้ผู้ปกครองดินแดนแถบนี้เห็นว่า ถ้าไปนำเอาลัทธิ ศาสนาจากอินเดียมาแล้วจะก่อให้เกิดอำนาจเพิ่มขึ้น เพราะว่าเกิดกระบวนการ ที่อาจารย์ศรีศักรใช้คำว่า **เกิดบูรณาการทางสังคมขึ้น** คือสามารถทำให้คน หลากหลายกลุ่ม หลากหลายวัฒนธรรม เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของตนเองได้ เพราะฉะนั้นการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอะไร ขึ้นในดินแดนไทย จึงต้องดูจากการริเริ่มของคนข้างใน ดูจากปัจจัยข้างในว่า เมื่อมีอิทธิพลจากภายนอกเข้ามานี้ทำงานอย่างไร ไม่ได้ทำงานในที่ว่างเปล่า แต่ ทำงานอยู่ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขของภายในอย่างไร ผมคิดว่า **เป็นสิ่งสำคัญเหมือนกันในการที่จะเป็นแบบอย่างของการศึกษาอดีตของสังคมไทย ที่ไม่ได้เน้น แต่ข้างนอกอยู่ตลอดเวลา** เรามักชอบศึกษาเรื่อง *รามเกียรติ์* ผ่าเข้าไปดูวาลมิกิ ผมก็ไม่คิดว่าจะทำให้เราเข้าใจ *รามเกียรติ์* ไทยดีขึ้น ถ้าเรารู้จักวาลมิกิเฉยๆ โดยไม่ดูว่าสิ่งที่ เป็น *รามเกียรติ์* ในประเทศไทยนี้มีผลอย่างไร มีความสัมพันธ์ ในทางสังคมกับคนในประเทศไทยอย่างไร แต่เราคิดว่าถ้าเข้าใจ **บ่อเกิดของ รามเกียรติ์** ก็จะเข้าใจรามเกียรติ์ ซึ่งตรงกันข้าม บ่อเกิดอย่างเดียวจะไม่ อธิบายอะไรเลย

ประเด็นที่สาม งานชิ้นนี้ของอาจารย์ศรีศักรไม่ได้มองพัฒนาการจาก ศูนย์กลางเพียงศูนย์เดียว เป็นต้นว่าเวลาที่ท่านพูดถึงพูนัน ท่านก็ไม่ได้มอง เฉพาะตรงที่พูนัน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตามแต่ จะเป็นความสำคัญที่แผ่ความ เปลี่ยนแปลงนี้ครอบงำอาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ไพศาล ซึ่งเป็นวิธีการมอง แบบฝรั่งอาณานิคม ฝรั่งที่เป็นเจ้าของอาณานิคมเป็นคนมอง แล้วนักปราชญ์ ไทยรับมาอีกที คือจะมองจากตัวศูนย์กลางเป็นสำคัญ ฉะนั้นเวลาเราเรียน

ประวัติศาสตร์ไทย เราจึงเรียนตามชื่อเมืองหลวงคือศูนย์กลางเป็นตัวนำความเปลี่ยนแปลง แต่งานของอาจารย์ศรีศักร **จะพลิกกลับตรงนี้ว่าไม่ใช่ศูนย์กลางเดียว** ไม่ใช่จุดเดียวที่เป็นตัวนำความเปลี่ยนแปลง แต่จะมีปัจจัยที่เป็นปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างส่วนที่เป็นศูนย์กลางอำนาจกับส่วนที่อยู่นอกศูนย์กลางอำนาจนี้สลับซับซ้อนอย่างมาก เพราะท่านมองความเปลี่ยนแปลงว่าเป็นเครือข่ายของท้องถิ่นต่าง ๆ ที่อาจจะสัมพันธ์กันในหลายรูปแบบมาก ไม่จำเป็นจะต้องสัมพันธ์กันในรูปของภายใต้อำนาจปกครองเดียวกันแต่เพียงอย่างเดียว ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญอีกส่วนหนึ่งของการเสนอการวิเคราะห์พัฒนาการทางวัฒนธรรมทางสังคม เพราะว่าถ้าเราเสนอแล้วก็มองการวิเคราะห์พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทยแบบเก่า จะหลีกเลี่ยงไม่พ้นสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี กรุงเทพฯ คือมองที่ศูนย์กลาง แล้วศูนย์กลางเป็นคนนำความเปลี่ยนแปลงไปสู่ส่วนต่างๆ กลุ่มต่างๆ ของสังคม ในขณะที่ของอาจารย์ศรีศักรนั้นไม่ใช่ ไม่มองว่ามีศูนย์กลางของความเปลี่ยนแปลงในลักษณะแบบนั้น

ประเด็นที่สี่ งานของอาจารย์ศรีศักรให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจและสังคมว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงมาก ไม่ว่าจะเป็นการค้าหรือเป็นความสัมพันธ์ในเชิงสังคมก็ตาม ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยของเรา ถ้าเราลองนึกย้อนกลับไปให้ดีๆ จะพบว่าเวลานักประวัติศาสตร์ไทยอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ชอบอธิบายผ่านผู้นำ ผู้นำคนนั้นนำความเปลี่ยนแปลงอย่างนั้นมาให้ ผู้นำคนโน้นนำความเปลี่ยนแปลงอย่างนั้นมาให้ ผู้นำคนนั้นเปลี่ยนกลับไปสู่สิ่งที่ไม่ดี หรืออะไรทำนองนั้น เราจะเห็นว่าผู้นำค่อนข้างมาก งานของอาจารย์ศรีศักรจะไม่ค่อย

พูดถึงเรื่องผู้นำมากนัก แต่จะให้ความสำคัญว่า เงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาจากเศรษฐกิจและสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร ผู้นำเสียอีกอาจจะต้องเป็นสิ่งที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นตัวกำหนดอีกทีหนึ่ง ประเด็นนี้ก็มีความสำคัญอยู่ค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมา ถึงรัตนโกสินทร์ ผมเห็นว่าการอธิบายเศรษฐกิจสังคมค่อนข้างจะหายไป แล้วก็เริ่มให้ความสำคัญแก่การกระทำของผู้ปกครองมากขึ้น เป็นต้นว่า เวลาท่านพูดถึงเรื่องของการปรับเปลี่ยนในเรื่องปฏิรูปการปกครอง รวมศูนย์อำนาจในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ไม่ได้พูดถึงเรื่องของเศรษฐกิจและสังคมว่า มีอะไรทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเข้ามาปรับเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าส่วนเศรษฐกิจและสังคมที่จะมาเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงจะขาดหายไป คือไม่มีการเชื่อมโยงว่าเศรษฐกิจและสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในสังคมและวัฒนธรรมไทย เราพูดถึงพัฒนาการ ถ้าพูดภาษาชาวบ้านก็คือ **สังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนอย่างไร** ตรงนี้ถึงแม้อาจารย์ศรีศักรไม่ได้เอามาเชื่อมโยงตรงๆ แต่ท่านก็พูดถึงความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างด้วยกันที่ผมคิดว่าน่าสนใจมาก เป็นต้นว่า ท่านพูดถึงการเกิดขึ้นของเมืองต่างๆ ในประเทศไทยในช่วงหลังจากเกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ท่านพูดถึงเรื่องของ **ตลาดเจ๊ก** เมืองทั้งหลายที่เรารู้จักทุกวันนี้จริงๆ แล้วสมัยหนึ่งก็เป็นแค่จวนผู้ว่าฯ แล้วก็มีหมู่บ้านใหญ่อยู่แวดล้อม แต่เมื่อตอนที่คนจีนเข้ามามากขึ้นแล้วแผ่กระจายออกไปตามท้องที่ต่างๆ ของประเทศไทย คนจีนเหล่านี้ไปตั้งตลาดถาวรขึ้น เพื่อเป็นจุดที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนถาวรขึ้นมา เกิดตัวศูนย์กลางของเมือง ซึ่งคนรุ่นผมเมื่อตอน

เป็นเด็กเขาจะเรียกตลาดเจ๊ก คือเพื่อให้แตกต่างจากตลาดธรรมดา ตลาดธรรมดาจะเป็นตลาดชั่วคราวหรือตลาดสดชาวบ้านก็เอาของมาวางขายอยู่บนพื้น เสร็จแล้วก็ขนของกลับ แล้วก็กลายเป็นที่โล่งว่าง ไม่มีอะไรเหลืออยู่ทุกวันพุธวันพฤหัสบดีก็มาขายกันที่ ไม่ได้ขายทุกวัน แต่เจ๊กเป็นคนที่มาสร้างโรงเรือน แล้วก็ทำการซื้อขายแลกเปลี่ยน ๒๔ ชั่วโมงเป็นครั้งแรก แล้วก็กลายเป็นศูนย์กลางของการเกิดเมืองรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้ แล้วท่านชี้ให้เห็นความสำคัญของการเข้ามาของคนจีน ที่มาก่อนให้เกิดลักษณะของเมืองที่เรา รู้จักทุกวันนี้ ก็คือเรื่องของตลาดเจ๊ก นี่ก็น่าสนใจเหมือนกัน มีความสำคัญคือมีเรื่องของเศรษฐกิจสังคมที่ท่านพูดถึงมากมาย แต่ท่านไม่ได้เอาไปเชื่อมโยงกันกับการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด ท่านพูดถึงเรื่อง **การเปลี่ยนจากสังคมกรรมพีมาเป็นสังคมชนชั้น** ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากต้นรัตนโกสินทร์มาสู่สมัยที่ท่านบอกว่าเราเริ่มจะเสื่อมลง คือตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ลงมา ท่านพูดถึงการเปลี่ยนสังคมกรรมพีเข้ามาเป็นสังคมชนชั้น คนรวยคนจนเกิดความแตกต่าง เหลื่อมล้ำทางฐานะมาก และท่านพูดถึงการแพร่กระจายของพวกโจร คงจำได้ว่ามีไอ้เสือในภาคกลางและภาคใต้เกิดขึ้นจำนวนมากในช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งผมเข้าใจว่าท่านจะหมายความว่าจริง ๆ แล้วคือเกิดสิ่งที่ฝรั่งเรียกว่า “dislocation” ความโกลาหลทางสังคมนั่นเอง กระบวนการเกิดเสือเกิดโจร รวมทั้ง **ฟ้าทะลายโจรด้วย เกิดขึ้นเป็นปฏิกิริยาตอบโต้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม** เป็นประเด็นที่ผมเองสนใจเรื่องนี้มานาน แต่ก็ไม่ได้ศึกษาโดยละเอียด ผมคิดว่าเรื่องนี้น่าสนใจ อาจารย์ศรีศักรพูดถึงเรื่องการที่ชนชั้นกลางแยกตัวออกมาจากชนชั้นปกครอง ในช่วงตั้งแต่หลังรัชกาลที่ ๔-๕ ลงมา แยกตัวออกมาจากชนชั้นปกครอง เพราะว่าเกิดชนชั้นกลางรุ่นใหม่

จะเป็นข้าราชการก็ตาม จะเป็นพ่อค้าวาณิชก็ตามแต่ คงจำได้ ในต้นรัตนโกสินทร์คนพวกนี้ร่วมมือกัน แต่งงานกันกับชนชั้นปกครองและอื่นๆ ตลอดเวลา แต่พอรัชกาลที่ ๔-๕ ลงมาแล้วกลับไม่เป็นเช่นนั้น พวกนี้เริ่มแยกตัวออกจากกันด้วยเหตุผลหลายอย่าง ซึ่งในภายหลังพวกนี้ก็กลับไปแย่งอำนาจหรือยึดอำนาจคืนจากชนชั้นปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตยที่เรารู้จัก ตั้งแต่ ๒๔๗๕ เป็นต้น อันนี้ก็เป็นที่น่าสนใจ

จากบทที่ ๖ มาจนกระทั่งจบเรื่อง ท่านเขียนอย่างย่อเต็มทน คือพอขึ้นต้นบทที่ ๖ คำแรก ท่านบอก “โดยย่อ...” เป็นการเขียนที่แปลกมาก คือเริ่มต้นว่า โดยย่อ ผมเข้าใจว่าอาจารย์เอกวิทย์ไพรัชพ์เร่่งกันทุกเย็นๆ ก็ได้ จากนั้นท่านจะพูดถึงประเด็นของโลกาภิวัตน์ ผมเห็นด้วยกับท่านว่าโลกาภิวัตน์ที่จะเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์หรืออภิวัตน์ก็แล้วแต่ สำหรับประเทศไทยต้องเข้าใจจากปัจจัยภายในที่ท่านพูดถึงเรื่องของการติดสมมติ เรื่องของอะไรอื่นๆที่ท่านพูดไปแล้ว แต่เราจะพูดถึงโลกาภิวัตน์โดยไม่มองถึงปัจจัยภายนอกด้วยเลยคงไม่ได้

ในทัศนะของผม ในประเทศไทยเวลาเราพูดถึงโลกาภิวัตน์ ผมว่าเราสับสนระหว่างสองความหมายด้วยกัน คือหนึ่ง โลกาภิวัตน์หมายถึงสภาวะเพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านระบบตลาด ระบบทุน และอื่นๆร้อยแปด ที่ทำให้ทุกสังคมต้องเข้ามาเชื่อมโยงกัน เป็นโลกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สภาวะโลกาภิวัตน์แบบนี้คงไม่มีใครไปต้านทานได้ แบบเดียวกับอินเทอร์เน็ต เราไม่สามารถจะไปขวางได้ ต่อให้คนจีน รัฐบาลจีนขวางกันอย่างไร ก็มีคนติดต่อทะลุไปถึงอเมริกาจนได้ แล้วก็ไปส่งข้อมูลที่รัฐบาลไม่อยากจะให้ส่ง ไม่อยากจะให้รับผ่านอินเทอร์เน็ต

ตลอดเวลา สิ่งนี้ขวางไม่ได้ เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุผล ปัจจัยซับซ้อนในโลกปัจจุบันนี้ แต่โลกาภิวัตน์อีกอย่างหนึ่งคือ ระบบความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นระบบความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจหรือระบบความสัมพันธ์ในเชิงการเมืองก็ตาม อันนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี แต่เกิดขึ้นจากการขยายอำนาจอิทธิพล ผลประโยชน์ของบริษัทข้ามชาติและประเทศใหญ่ๆที่เป็นมหาอำนาจในโลกเวลานี้ ผมคิดว่า ไม่ว่าจะคนอเมริกันจะเลือกบุช เลือกกอร์ เลือกใครก็คงเหมือนกันหมด คือคุณเลือกบริษัท IBM ชื่อเท่านั้นที่ต่างกัน นอกจากนั้นเหมือนกันหมด นางเร็ตเซอร์ผมก็ไม่รู้จักตัวโดยตรง แต่ผมว่าแคงไม่รักใครเท่ากับแบลร์ ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคตรงข้ามกับแก เพราะว่าแบลร์ก็คือนางเร็ตเซอร์นั่นแหละ แต่อยู่กับคนละพรรค แล้วทั้งนางเร็ตเซอร์กับตาแบลร์ก็เป็นคนซึ่งทำงานให้กับทุนบริษัทข้ามชาติของอังกฤษ จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตามแต่ นี่คือโลกาภิวัตน์ที่เป็นระบบความสัมพันธ์ ถูกสร้างขึ้นโดยผลประโยชน์ อิทธิพล อำนาจ โดยผ่านรัฐบาลมหาอำนาจต่างๆในโลกของบรรษัทข้ามชาติต่างๆ ตรงนี้ไปบังคับว่าเราควรเชื่อมโยงกับคนอื่นอย่างไร ควรจะเอาอะไรไปเชื่อมโยงกัน เช่น เรากับจีนควรเชื่อมโยงกันโดยเอาที่หาแสนไร่ไปให้เขาปลูกยูคาลิปตัสหรือไม่ เป็นต้น นี่ก็เป็นโลกาภิวัตน์ แต่ไม่ใช่โลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นจากผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติและประเทศอภิมหาอำนาจเข้ามากำหนดเอาไว้ เราเชื่อมกับประเทศข้างนอกโดยการเปิดเสรีทางการเงิน คอมพิวเตอร์ไม่ได้บังคับให้เราต้องเปิดเสรีทางการเงิน นั่นเป็นสภาวะที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่มีผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติที่บีบบังคับให้เราต้องเปิดเสรีทางการเงิน นี่คือโลกาภิวัตน์ อย่าเอาไป

สับสน ผมคิดว่าในสังคมไทยเราปัจจุบันนี้อาไปสับสน ๒ อย่าง คือ **หนึ่ง** **สภาวะที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้** ไม่มีใครต่อต้านหรืออีกอันหนึ่งต้องต่อต้าน เพราะไม่ใช่เป็นโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่เป็น **โลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้น** **จากผลประโยชน์บรรษัทข้ามชาติ กำหนดลักษณะของระบบความสัมพันธ์** **ให้เป็นไปทั้งโลกที่เอื้อต่อประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติเหล่านั้น**

พูดง่าย ๆ ก็คือ ชนชั้นนำในสังคมไทยกลายเป็น “ลิวลือ” หรือ “ทนายหน้าหอ” ให้แก่บรรษัทข้ามชาติอีกทีหนึ่ง มิได้เป็นด้วยความงี่หรือ แต่ได้ประโยชน์อยู่ด้วย ก็ได้ส่วนแบ่งเงินจากบริษัทเหล่านั้นด้วย รัฐบาลทักษิณนี่พูดแล้วจะเชียร์หรือจะตำหนิกก็ไม่ทราบ น่าสนใจตรงที่ว่า อย่างน้อยก็แสดงท่าทีว่าจะไม่เป็นลิวลือให้แก่ระบบโลกาภิวัตน์ที่บรรษัทข้ามชาติสร้างเอาไว้ให้ แต่อย่างไรก็ตาม การที่ชนชั้นนำไปเป็นลิวลือให้แก่บรรษัทข้ามชาติ ในระบบความสัมพันธ์ภายใต้นามว่า โลกาภิวัตน์ แบบนี้ส่งผลลงมาสู่ระดับข้างล่างอย่างมโหฬาร แล้วก่อให้เกิดความพินาศเสียหายต่างๆ ที่อาจารย์ศรีศักรได้พูดถึง เมื่อท่านพูดให้เห็นปัญหาเหล่านี้แล้ว ท่านก็เสนอว่าทางออกที่สำคัญคืออะไร ท่านไม่ได้เสนอชัดเจน ท่านพูดถึงเรื่องของกระบวนการท้องถิ่นวัฒนา ซึ่งเป็นศัพท์ที่ท่านใช้ เพราะต้องการหลีกเลี่ยงคำว่าพัฒนา คนไทยทุกคนฟังคำนี้ก็เอือมระอาขึ้นไปถึงคอหอยแล้ว เพราะถูกยึดใส่พุงเรามาตลอดเวลา ท่านก็เลยเปลี่ยนจากพัฒนาเป็น “วัฒนา” แล้วชี้ให้เห็นถึงหนทางของความเปลี่ยนแปลง แม้ท่านจะไม่ได้เข้าไปสู่รายละเอียดว่าจะต้องดำเนินไปอย่างไร แต่ประเด็นหนึ่งซึ่งจะว่าท่านใหม่อยู่คนเดียวก็ไม่ได้ ก็มีคนอื่น ๆ พูดถึงไว้หลายคน แต่ท่านให้ความสำคัญมากคือ ท่านย้ำในเรื่องความสมดุลของอำนาจ จะเรียกว่ากระจายอำนาจอะไรก็แล้วแต่ คือ อำนาจ

ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นอำนาจเศรษฐกิจ อำนาจการเมือง อำนาจการปกครอง ฯลฯ ต้องมีความสมดุล อำนาจจะไปกระจุกอยู่ที่ใดที่หนึ่งไม่ได้ **ความสมดุลของอำนาจ** ถ้าพูดแบบนี้ก็มีองค์กรต่างๆ รวมทั้งนักกฎหมายที่จะมาร่วมออกแบบรัฐธรรมนูญให้เกิด ซึ่งอย่างไรในฉบับนี้ก็พยายามจะทำให้เกิดการคานกันไปคานกันมาขององค์กรทางการเมืองและการปกครองหลายเรื่องหลายตอน ซึ่งก็ดี ไม่ใช่ไม่ดี แต่สิ่งที่อาจารย์ศรีศักรเน้น แทนที่จะเป็นรัฐธรรมนูญอะไรที่เป็นวิทยานิพนธ์ของ รปส. และวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ท่านไม่เอา ท่านเน้นสิ่งหนึ่งคือท่านเน้นจิตใจ ความสมดุลแห่งอำนาจในสังคม ไม่ใช่เกิดขึ้นจากคุณไปสร้างกลไกต่างๆ นานา แล้วคุณไม่พัฒนาหรือไม่ทำให้จิตใจพร้อมที่จะก่อให้เกิดความสมดุล ไม่มีทางเกิดขึ้น นี่เป็นประเด็นหนึ่งที่ท่านไม่ใช่คนแรก แต่ว่าเป็นประเด็นที่ผมคิดว่าน่าสนใจ เพราะว่ามาจากคนที่ศึกษาประวัติศาสตร์มาลงสู่ข้อสรุป ศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา แล้วลงมาสู่ข้อสรุปที่ก็จะตรงกับนักคิดท่านอื่นๆ คือให้ความสำคัญ ไม่ใช่แค่รัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ศาลอะไร **แต่ที่สำคัญเหนือกว่าเหล่านั้นก็คือจิตใจ**

อาจารย์อดิศร หมวกพิมาย :

งานของอาจารย์ศรีศักรผมคิดว่า นี่คือการบูรณาการในความรู้ที่อาจารย์สั่งสมมาร่วม ๔๐-๕๐ ปี ในความเป็นนักวิชาการของอาจารย์ ผมเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ศรีศักรเมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว แล้วก็ใช้แบบอย่างที่อาจารย์นำมาเป็นต้นแบบของการทำงานของผมด้วย ความรู้ทางวิชาการที่อาจารย์เขียน

มาทั้งหมดเข้าลักษณะเป็นข้อสรุปทางวิชาการที่ก่อให้เกิดความคิดที่จะอธิบายปรากฏการณ์อย่างที่อาจารย์นิธิพูดถึงแล้วว่า เป็นความกล้าหาญอย่างมากที่จะอธิบายพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เพราะว่าโดยอาชีพที่เป็นนักประวัติศาสตร์ ไม่มีนักประวัติศาสตร์คนไหนกล้าเขียนแบบนี้ แม้กระทั่งอาจารย์นิธิเองก็ออกตัวว่าอาจารย์ก็ไม่กล้า ผมอีก ๒๐ ปีข้างหน้า ผมก็ไม่กล้าเขียนแบบนี้ เพราะว่า การเขียนแบบนี้ต้องมีประสบการณ์ทางวิชาการมากพอที่จะเสนออะไรใหม่ให้สังคมวิชาการและสังคมโดยรวม เราจะพบว่าในหนังสือของอาจารย์มีตัวเน้นที่เป็นตัวดำๆ นั่นคือข้อเสนอใหม่จำนวนมากมายที่อาจารย์ศรีศักรได้ประมวลได้จากประสบการณ์ในการศึกษาค้นคว้า ข้อเสนอเหล่านี้ทำหายอย่างมากสำหรับนักวิชาการ รวมถึงคนที่สนใจสังคมและวัฒนธรรมว่า คำถามและคำตอบที่อาจารย์ศรีศักรให้ไว้ นั้น ใช้หรือไม่ คือไม่ได้หมายความว่า สิ่งที่อาจารย์ศรีศักรเขียนเป็นความจริงโดยสมบูรณ์ ผมพบว่ามีข้อผิดพลาดอยู่เหมือนกัน แต่เป็นข้อผิดพลาดที่อาจารย์ศรีศักรบอกกับผมว่า อาจารย์ไม่ได้สนใจตั้งแต่ตอนที่เขียน เช่น ข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในหน้า ๑๓๗ อาจารย์เขียนว่า สนธิสัญญาเบาว์ริงทำในปี ๒๔๐๕ แต่อาจารย์บอกว่าอาจารย์ไม่ได้จำพ.ศ. จริงๆ แล้ว ถ้าเราอ่านแล้วมานั่งจับผิดเรื่องพวกนี้ ผมเห็นว่ามันไม่ใช่สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญที่ผมตั้งใจจะพูดในวันนี้

สิ่งที่ผมพูดในวันนี้คือใน ๗ บทของอาจารย์ ผมพบว่าในบทที่ ๑ ถึงบทที่ ๓ ของอาจารย์ เป็นบทที่มีบูรณาการในคำอธิบายอย่างมาก แต่พอเริ่มเข้าสู่บทที่ ๔ ที่เป็นยุคที่อาจารย์เรียกว่าเป็นยุคของระยะเปลี่ยนผ่าน แล้วก็ส่งต่อจนกระทั่งถึงบทที่ ๕ ถึงบทที่ ๗ พบอย่างที่อาจารย์นิธิบอกว่า “ย่อ”

แต่ในความรู้สึกผมก็คือ “สั้น” ขาดอะไรบางอย่างในข้อมูล ขาดอะไรบางอย่างที่เป็นพลังในการอธิบาย ดังที่ผมจะพูดต่อว่าขาดตรงไหน แล้วทำไมถึงขาดที่บอกไว้ใน ๓ บทแรกเป็นเรื่องราวที่อ่านแล้วน่าสนใจมาก ๆ เกี่ยวกับเรื่องการบูรณาการของการเกิดของชุมชนในการตั้งถิ่นฐานในดินแดนที่เรียกว่าประเทศไทยในปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่อาจารย์เริ่มต้นก็คือความหลากหลายทางชีวภาพที่อาจารย์พูดถึงในธรรมชาติ เป็นประเด็นที่อาจารย์ให้ความสำคัญในงานของอาจารย์ในรอบ ๒๐-๓๐ ปีที่อาจารย์พูดถึงภูมิศาสตร์ในอดีต มีนัยยะสำคัญที่ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์กันทางวัฒนธรรมของคนหลากหลายกลุ่มในพื้นที่เดียวกัน แต่ในประเด็นเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของธรรมชาติ พอมาถึงในบทท้ายๆ ถูกทิ้งไปในคำอธิบาย ถ้าเรานึกถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ คนเรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบันเราดูชีวิตของเราเอง เราจะพบว่าธรรมชาติที่เราอาศัยอยู่ สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่เปลี่ยนไป แต่เกิดสิ่งที่เป็นนวัตกรรมขึ้นมาจำนวนมาก อย่างน้อยที่สุด เวลาเราพูดถึงอดีตเราพูดถึงบ้านเรือนที่มีสภาพของการดำรงอยู่โดยอาศัยวัสดุตามธรรมชาติ แต่เดี๋ยวนี้บ้านที่เราอาศัยอยู่เป็นวัสดุที่เกิดจากการสังเคราะห์ เกิดจากใช้เทคโนโลยีขึ้นมา เพราะฉะนั้นชีวิตความเป็นอยู่ที่เราเคยอยู่ในบ้านไม้กับชีวิตความเป็นอยู่ที่เราอยู่ในบ้านตึกก็จะไม่เหมือนกัน ที่นี้อาจารย์ไม่ได้อธิบายตรงที่เป็นสภาพของธรรมชาติที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบ ๑๐๐-๑๕๐ ปี ว่าจะมีผลอย่างไรต่อการเกิดสังคมวัฒนธรรม ที่จะมีการเปลี่ยนแปลงในตัวปัจเจกภายในเอง ที่ผมพูดถึงเรื่องของภูมิศาสตร์และธรรมชาติ เพราะในตอนเริ่มต้น อาจารย์พูดถึงว่าการเกิดขึ้นของทะเลโคลนตมในอ่าวไทย ผมจำได้ว่า อาจารย์เป็นคนแรกๆ ที่เสนอเรื่องการใช้อากาศภาพถ่ายทางอากาศกับ

ภาพถ่ายทางดาวเทียม ในการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งทวารวดี แต่ในความเข้าใจของผมเห็นว่าทะเลในอ่าวไทยไม่ได้มีสภาพแบบทะเลโคลนตมเพียงอย่างเดียว ยังมีทะเลอันดามันที่อยู่ทางด้านฝั่งตะวันตก แล้วก็ในทะเลอ่าวไทยด้วยตัวเอง ยังมีในส่วนที่เป็นด้านตะวันออกกับด้านตะวันตก เรานึกถึงคำพูดหนึ่งที่เคยกล่าวกันมากในสังคมไทยคือข้าวปลาอาหาร ปลาเนื้อถือว่าเป็นอาหารหลักของคนในสังคมไทยหรือในอนุชาคนเฒ่ามาโดยตลอด แต่ถ้าเราดูว่าปลาที่เรบริโภคนี้มีอยู่ ๒ ประเภทที่เรารู้จักกันดี คือปลาน้ำจืดกับปลาที่มาจากทะเล ปลาน้ำจืดจะถูกจับถึงประมาณเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม ต่อจากเวลานั้น น้ำแห้ง ปลา ก็จะอาศัยอยู่ในหนองในบึง แต่คนที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่หนองบึงก็ต้องอาศัยปลาแห้งหรือไม่คนที่อยู่ในชายฝั่งทะเลก็ต้องเลือกที่จะบริโภคาอาหารทะเลที่เป็นปลาที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน คือปลาทู ในงานวิจัยเมื่อปี ๒๕๕๗ มีการศึกษาโดยผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องประมงของอเมริกันเดินทางมาศึกษาในเมืองไทย แล้วอธิบายว่า คนไทยบริโภคปลาน้ำจืดเป็นหลักมาโดยตลอด จนกระทั่งปลาเริ่มน้อยลง ในช่วงฤดูกาลที่น้ำหลากหมดไปแล้ว ปลาน้ำเค็มโดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาทูจะถูกนำมาใช้ในการบริโภค ทุกคนที่เคยบริโภคปลาทู จะเข้าใจว่าปลาทูนี้รสชาติดีที่สุดในช่วงประมาณเดือนตุลาคม อุณหภูมิพอดี แล้วปลาทูที่บริโภคที่คุณภาพดีที่สุดในอ่าวไทยที่มาจากด้านฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย คือบริเวณที่เป็นปากน้ำแม่กลอง นัยและความหมายนี้คือว่าภูมิศาสตร์มีผลต่อการเกิด การทำมาหากิน หรือข้าวปลาอาหาร ของคนในวัฒนธรรมด้วยเหมือนกัน

ผมพูดถึงในประเด็นนี้ก็เพราะมีเอกสารที่เราสามารถจะสืบค้นไปได้ในช่วง

สมัยของอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารของนักเดินทางชาวตะวันตกก็ดี จีนก็ดี เปอร์เซีย หรืออินเดียก็ดี สิ่งหนึ่งที่เขาสงสัยก็คือว่า ข้าวปลาอาหารกับธรรมชาติหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในดินแดนที่เป็นอุษาคเนย์นั้นมีอะไรบ้าง เราจะพบเลยว่า บันทึกของตะวันตกก่อนข้างจะประหลาดใจทุกครั้ง เวลาที่ได้บริโภคอาหารของคนในพื้นที่แถบนี้ ในขณะที่ถ้าเป็นบันทึกของจีนเอง หรือบันทึกของอินเดียเอง จะไม่มีความแปลกใจ เพราะว่ายู่ภายใต้ระบบวัฒนธรรมในการบริโภคอาหารที่ใกล้เคียงกันหรือคล้ายคลึงกัน แต่ความหมายนั้นผมมองไปถึงประเด็นที่ว่า ในสภาพแวดล้อมตรงนี้ สิ่งหนึ่งที่เรามองก็คือ ดูพื้นที่แต่ความหมายของพื้นที่ตรงนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ แต่หมายถึงภูมิศาสตร์ของมนุษย์ (human geography) ความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์มนุษย์ในโลกตะวันตก สามารถที่จะช่วยอธิบายเกี่ยวกับเรื่องการใช้ชีวิต การดำรงอยู่ การปรับตัว การเปลี่ยนแปลง หรือบูรณาการของคนในสังคมได้ แต่ในสังคมไทย ความรู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิศาสตร์มนุษย์ไม่เคยถูกนำมาใช้ เราเข้าใจว่าภูมิศาสตร์คือเรื่องของกายภาพเพียงอย่างเดียว เป็นเรื่องของภูเขา ของต้นไม้ แต่ว่ามีชุดวิชาหรือองค์ความรู้ชุดหนึ่งเป็นภูมิศาสตร์มนุษย์ที่เราไม่เข้าใจ แต่อาจารย์ศรีศักรได้พยายามอธิบายในงานชิ้นนี้ในส่วนที่อาจารย์คิดว่าอธิบายได้ หรือผมคิดว่าอาจารย์สามารถจะขยายความตรงนี้ได้ ภูมิศาสตร์มนุษย์ที่อาจารย์ใช้คือ สิ่งที่เป็นสังคมและวัฒนธรรม ความหลากหลายของกลุ่มคนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอุษาคเนย์ ความหลากหลายของกลุ่มคนในอุษาคเนย์เหล่านี้เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสมกับคนที่จะเลือกตั้งถิ่นฐาน อาจารย์เน้นย้ำอยู่ว่า ในบริเวณที่เป็นที่ราบภาคกลาง เป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ต้องใช้เวลาในการฟักตัวของสภาพธรรมชาติ คือในช่วงที่เกิด

ยุคน้ำแข็งอย่างน้อย ๘-๑๐ ครั้งในรอบประมาณ ๑๕,๐๐๐ ปีกว่าจะเข้าสู่สภาพถ้ำน้ำแข็งอ่านรายงานของนักโบราณคดีที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทะเล เราจะพบว่าบางช่วงระดับน้ำทะเลขึ้นไปถึง ๑๕๐ เมตร ระดับความสูงที่ขึ้นมาสามารถจะท่วมในพื้นที่ราบภาคกลางได้ ขณะเดียวกันก็สามารถลดต่ำลงไปได้ ในช่วงระยะเวลาเพียงแค่วันไม่กี่ร้อยปี แต่สภาพของธรรมชาติที่เรียกว่า flat plain หรือที่ราบน้ำท่วมถึงในที่ราบภาคกลาง มาอยู่ตัวในช่วงประมาณสัก ๑๒,๐๐๐-๘,๐๐๐ ปี พอเริ่มอยู่ตัวขึ้นมาก็เลยเหมาะสำหรับการที่คนที่จะเลือกตั้งถิ่นฐาน และคนเหล่านั้นก็ไม่ใช่เป็นแค่คนไทย แต่มีคนหลากหลายตั้งถิ่นฐานอยู่ตรงนั้นก่อนอยู่แล้ว รวมทั้งที่เข้ามาใหม่อย่างที่อาจารย์พูดถึง

ดังนั้น ปัจจัยในการอธิบายของอาจารย์ เรื่องของเศรษฐกิจและสังคม จึงต้องเป็นตัวหลักของคำอธิบาย แต่ไม่ได้อธิบายในเชิงของสังคม การเมือง หรือวัฒนธรรม ผมคิดว่าพลังทางเศรษฐกิจคือ พื้นฐานการทำมาหากินของผู้คนเริ่มต้นที่จะตั้งถิ่นฐาน ตั้งรกราก สร้างบ้าน แต่จะต้องมีอาหารการกินด้วยแล้วถ้าไม่มี อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ไม่ไกลเกินไป ดังนั้น การค้าระยะไกลที่อาจารย์พูดถึงจึงเกิดขึ้น แต่ในทัศนะผม ผมมองว่าไม่ได้เป็นการค้าระยะไกล คิดว่าน่าจะมีการค้าระยะไกลที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชน ในพื้นที่ที่เป็นทะเล ผมมองแยกออกไปจากการค้าระยะไกลของท่านอาจารย์ศรีศักร คือผมมองว่าเป็นการค้าชายฝั่งทะเลในอุษาคเนย์ ผมขอเรียกว่าเป็น coastal trade คือการค้าเลียบชายฝั่ง คนในอุษาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่อยู่ทางด้านคาบสมุทรและหมู่เกาะจะเป็นคนที่ชำนาญมากเกี่ยวกับเรื่องร่องน้ำ ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นอ่าวไทย อันดามัน หรือทะเลจีนใต้ หรือแม้กระทั่งอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่เรียกว่า บูกิส หรือพวกอาจะห์ ที่อยู่

ตรงปลายสุดของสุมาตรา เป็นคนที่รู้จักร่องน้ำดีที่สุด เป็นคนนำร่องให้กับ บรรดาพ่อค้าเรือตะวันตก พ่อค้าอินเดีย หรือพ่อค้าจีน ที่เข้ามาตั้งรกรากตอนนั้น ดังนั้นคนเหล่านี้คุ้นเคยกับการค้าขายฝั่งทะเลตรงนี้ แล้วความคุ้นเคยนั้น ทำให้เขาสามารถเดินเรือจากเมืองท่าหนึ่งไปสู่เมืองอื่นๆ อาจารย์ศรีศักรเน้นย้ำ ในงานของอาจารย์ว่า เขตลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสักถึงแม่กลอง เป็นที่ตั้งของ ชุมชนโบราณ ซึ่งได้กลายมาเป็นพัฒนาการของทวารวดี กลายเป็นสุวรรณภูมิ มีความหมายนัยสำคัญของการค้า ที่ตรงนั้น ถ้าเรานึกถึงสภาพธรรมชาติของ ทะเล โดยเฉพาะอย่างยิ่งลมฝ่ายเหนือ ลมฝ่ายใต้ ระยะเวลาที่เราจะคุ้นเคย กับคำพยากรณ์อากาศของกรมอุตุนิยมวิทยาว่า ฝนตกเพราะอะไร เราจะพบว่า ลักษณะอากาศแบบนี้ทำให้บริเวณที่เป็นอ่าวไทยทางด้านตะวันตกมีความ อุดมสมบูรณ์สูง เมืองท่าจึงสามารถเกิดตรงบริเวณที่เป็นสันทรายแถบนี้ได้ แล้ว เมืองท่าเหล่านี้เปิดโอกาสให้คนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์เลือกที่จะมาตั้งถิ่นฐาน อาจารย์ศรีศักรมองว่า ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของคนหลายกลุ่ม ในท้ายสุดแล้ว คนที่เรียกว่า “ไท” สามารถยึดพื้นที่ตรงนี้ แล้วสร้างศูนย์กลาง ของอำนาจขึ้นมาได้ ก็คือในช่วงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ คือที่มา ของอยุธยา ในขณะที่คนที่เคยอยู่มาก่อนหน้านั้นได้เสื่อมคลายอำนาจทาง การเมือง สังคมวัฒนธรรม และทางเศรษฐกิจ

อาจารย์ให้ความสำคัญกับกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งคือพวกเขมร โดยกล่าวถึง ศาสนสถานที่เกิดขึ้นในศาสนาพุทธมหายานที่มีอยู่ในพื้นที่ของดินแดนประเทศไทยในปัจจุบันว่า ณ จุดนี้ก็มี การผสมผสานหรือว่ากลมกลืนกับคนกลุ่มใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มไท ที่เลือกสรรเอาความเชื่อเหล่านี้ให้เข้ากับหลักความเชื่อ ของตนเอง แต่ผมไม่คิดว่าศาสนาพุทธจะอธิบายได้ทั้งหมดเพียงอย่างเดียว

ถ้าเราไม่เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า human geography ไม่เข้าใจสเปซหรือพื้นที่ของธรรมชาติ เราจะพบว่าดินแดนของพวกคนเขมร เขาคู่กันเคยอยู่กับพื้นที่ที่เป็นลุ่มน้ำ ปราสาทจำนวนมาก นครวัด นครธม ก็ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำแล้วเขาสามารถจัดการระบบการชลประทานได้ดี แต่พอถึงในสมัยศตวรรษที่ ๑๘ ต่อถึงศตวรรษที่ ๑๙ อำนาจของเขมรเสื่อมคลายลงไป หลายคนมองว่าเพราะว่าถูกไทยโจมตี หลายคนมองว่าเป็นผลมาจากระบบอำนาจในทางการเมืองภายในของเขมรมีความขัดแย้ง หรือหลายคนมองไปว่าเกิดโรคระบาดจากสงคราม ทำให้ระบบการชลประทานที่เคยดีมากๆ กลายมาเป็นพาหะนำเชื้อโรค โดยเฉพาอย่างยิ่งเราพูดถึงในกรณีของพวกโรคผิวหนัง การเกิดขึ้นของโรงพยาบาล ผมเข้าใจว่าศาสนาไม่ได้มีความหมายเพียงแค่นั้น แต่ศาสนายังมีความหมายในแง่ของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เข้ามาด้วย แล้วสร้างบูรณาการให้กับสังคมให้อยู่ได้ ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธที่มีอยู่ในเขมร แล้วมีผลต่อไทยในสมัยอยุธยาตอนต้น ไม่ใช่ศาสนาพุทธมหายาน จากการศึกษาค้นคว้าของผมที่พอมีอยู่บ้าง ผมสนใจเขมรเป็นพิเศษ อย่างหนึ่งที่ศาสนาพุทธของเขมรมีอิทธิพลและมีความสำคัญคือศาสนาพุทธในนิกายย่อยมหายาน ก็คือ ต้นตระกูลและวัชรยาน ในหลักการของต้นตระกูลและวัชรยานมีความเชื่อและมีคัมภีร์ที่สำคัญว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาโรค มีการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรูป ที่เรียกว่า **พระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา** ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้คนในสังคม แล้วรากฐานของความรู้ชุดนี้ไม่ใช่ความรู้ที่มีอยู่ในเขมรตั้งแต่ต้น แต่เป็นความรู้ที่มาจากศาสนาพุทธทางอินเดียตอนเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายทิเบต ที่เป็นแหล่งสำคัญของศาสนาพุทธนิกายนี้ในปัจจุบัน ฉะนั้นก็เข้ากับหลักการในสิ่งที่อาจารย์นิธิพูดถึงเมื่อ

ลึกครุ่นว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสังคมวัฒนธรรม ไม่ได้อยู่ที่การค้นหาคำกำเนิดหรือ origin ของการถือเกิด แต่อยู่ที่การปรับใช้ให้เข้ากับสังคมปรากฏว่าเขมรไม่สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างมหากาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตนครวัดนครธม แล้วเป็นช่วงเวลาที่ที่ราบลุ่มภาคกลางเหมาะสมที่จะเกิดสังคมหรือชุมชนขึ้นมา แล้วทำให้เกิดศูนย์กลางอำนาจในเรื่องของราชอาณาจักรขึ้นมาได้

ผมอยากให้เห็นอีกอันหนึ่งที่อยู่ในบริเวณอุษาคเนย์ คือในบริเวณที่เป็นปากแม่น้ำโขง **ไช่งอน** ไม่ได้เป็นชุมชนที่มีตั้งแต่โบราณ เมือง **ออกแก้ว** หรือเมือง **ออกแก้ว** ในจารึกแม้ว่าจะอยู่บริเวณปากแม่น้ำโขง แต่ว่าไช่งอนเกิดขึ้นทีหลังมาก ๆ ชุมชนคนจีนที่เข้าไปตั้งรกรากที่ไช่งอนไปตั้งรกรากประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ แล้วก็แค่ชาวประมง กว่าจะเกิดเมืองไช่งอนขึ้นมาได้ก็ล่วงเข้าศตวรรษที่ ๑๗ แล้วเขาก็ควบคุมระบบการชลประทาน ก็พัฒนาระบบเพาะปลูกข้าวที่ต้องเผชิญกับลมมรสุมหรือว่าได้ฝน เรามักจะได้ยินชาวเวียดนามถูกน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ แต่เขาก็สามารถเพาะปลูกข้าว แล้วกลายเป็นคู่แข่งชั้นของเราได้ในหัวร้อยปีที่ผ่านมา ฉะนั้นความหมายของผมก็คือความเชื่อหรือศาสนาที่ดีสามารถอธิบายให้เข้ากับเรื่องที่อาจารย์ศรีศักรอธิบาย คือเรื่องของเศรษฐกิจ แล้วทำให้เกิดสังคมแบบบูรณาการขึ้นมาได้ ถ้าเราอ่านงานของอาจารย์ศรีศักร อาจารย์จะพูดถึงว่า ในช่วงบทที่ ๓ การเกิดขึ้นของการเป็นคนไทยหรือชาติไทยเป็นลักษณะของการผสมผสานของคนหลากหลายกลุ่มมาก ๆ แล้วคนหลากหลายกลุ่มเหล่านี้ไม่ใช่เป็นคนที่เป็นเจ้าของพื้นที่แต่เดิมตั้งแต่แรก แต่เป็นคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ให้ความสำคัญกับคนจีน แต่ในความเข้าใจของผม คนดั้งเดิมที่เคยมีอิทธิพลอยู่

หรือมีความสำคัญอยู่ คนดั้งเดิมในความหมายนี้ไม่ได้หมายความว่าถึงคนพื้นถิ่น แต่หมายถึงคนที่อพยพมาก่อนหน้าคนจีน อันได้แก่ อินเดียนหรือมอญ คนเหล่านี้ถูกดูดกลืนหรือถูกผสมกลมกลืนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย แต่จีนที่เข้ามากลับไม่ได้ถูกผสมกลมกลืน เรายังมองเห็นความเป็นจีนอยู่ในสังคมไทยได้มาก ไม่ใช่อยู่ในรูปของภาษา ไม่ใช่อยู่ในรูปของชาติพันธุ์ แต่อยู่ในรูปของสังคมวัฒนธรรม เราพบว่าคนจีนเข้ามาในสังคมอุษาคเนย์เป็นระยะเวลาเป็นพันปี แต่คนจีนก็อยู่มาอย่างต่อเนื่อง แล้วก็มาเป็นระลอก ดังนั้นคนจีนที่เข้ามาในแต่ละระลอกเหล่านี้ บางส่วนแน่นอนว่าถูกผสมกลมกลืนกับสิ่งที่คนไทยหรือสังคมไทยดูดซับเข้าไป ขณะที่คนจีนบางกลุ่มจะดำรงสังคมวัฒนธรรมของตัวเองอยู่ได้ในอุษาคเนย์ โดยไม่ถูกรบรวนในเชิงสังคมและวัฒนธรรม เราจะพบว่าสังคมวัฒนธรรมที่เราเห็นได้จากความเป็นจีน คือในกรณีของศาลเจ้าหรือประเพณีกินเจ เราพบว่าประเพณีกินเจของคนจีนในท้ายสุดไม่ใช่คนจีนเท่านั้นที่กินเจ คนในสังคมไทยก็หันมากินเจ เพราะเวลาเราไปตลาด เขาขายแต่อาหารเจ ไม่มีอาหารอย่างอื่นให้บริโภคมากนัก ฉะนั้นเราจะเห็นว่า การดำรงอยู่ของคนที่ไม่ใช่คนไทยดำรงอยู่ได้ แล้วก็อยู่ในสภาพการณ์ที่น่าสนใจมากๆ คือว่าในรอบร้อยปีหรือสองร้อยปี คนเหล่านี้กลับกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ

บทที่ ๔ อาจารย์ศรีศักรพูดถึงกรณีของตลาดว่าทำให้เกิดเมือง ผมคิดว่าในกรณีของเมืองกับตลาดนี้น่าสนใจมาก คือเมืองในสังคมไทยมีมานานแล้ว แต่เป็นเมืองคนละแบบ เมืองที่คนจีนเข้ามาเป็นเมืองที่เราเรียกว่า urban คือเป็นเมืองที่มีลักษณะเกือบจะเป็นตะวันตกแล้ว เป็นเมืองที่มีลักษณะที่มีตลาดเป็นศูนย์กลาง แล้วก็ค่อยๆ ขยายตัว ทำให้เกิดลักษณะของชุมชนที่มีการ

แลกเปลี่ยนสินค้าขึ้นมา ตัวอย่างเช่นกรุงเทพฯของเรา เราจะพบว่าเมื่อย้อนกลับไป
ไป กรุงเทพฯของเราเมื่อสมัยอยุธยาที่เรียกว่าบางกอก หรือ ธ-น-บุรี หรือ
ธนบุรี ก็คือตลาด เป็นด่านภาษี แล้วก็มีคนจีน มีแขกเปอร์เซีย มีฝรั่ง
อาศัยอยู่ จนกระทั่งเมื่อศูนย์กลางอำนาจเริ่มปักหลัก เมื่อปี ๒๓๒๔-๒๓๒๕
ความเป็นตลาดตรงนั้นก็เกี่ยวพันกับศูนย์กลางอำนาจที่เป็นราชสำนัก คือ
พระบรมมหาราชวัง ดังนั้นการเติบโตของกรุงเทพฯ ตลาดก็เติบโตไปเรื่อยๆ
เมื่อตะวันตกเข้ามา กระบวนการจัดการเรื่องที่ดิน การใช้ที่ดินก็ทำให้เกิดความ
สัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ขึ้นมา หรือที่เรียกกันว่าชุมชน ก็คือมีถนน แทนที่จะ
เป็นระบบการสัญจรแบบเก่าที่เรียกว่าคูคลอง ดังนั้นในกรณีนี้ถ้าเรามองกลับไป
ถ้าไม่มีคนจีน เมืองที่เคยมีหรือปรากฏอยู่ไม่อยู่ภายใต้ระบบตลาดใช้ใหม่ ถ้า
ไม่มีคนจีนเข้ามา จะอยู่ภายใต้ระบบอะไร อาจารย์ศรีศักรบอกว่า ยังอยู่ได้
ภายใต้การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมทางสังคม อย่างหนึ่งก็คือความเชื่อทาง
ศาสนา ทำให้เกิดศูนย์กลาง อันได้แก่ วัดหรือศาสนสถาน สอง คือเรื่อง
ของสถาบันพระมหากษัตริย์ คือเกิดศูนย์กลางทางการเมือง เลยทำให้เมือง
เกิดขึ้น แต่เมืองแบบนั้นไม่มีกระบวนการที่จะพัฒนามาเป็นเมืองแบบสมัยใหม่
ถ้าไม่มีระบบการค้าหรือตลาด ถ้ามองตรงนี้เราจะมองเห็นลักษณะของเครือข่าย
ทางสังคมวัฒนธรรม โดยผ่านเศรษฐกิจในสังคมไทยได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
ตัวอย่างเช่น การค้าที่เกิดขึ้นในระบบของสังคมไทยเป็นการค้าแบบกองคาราวาน
ไม่ว่าจะเป็นทางเรือ ทางเกวียน ค่าไปเรื่อยๆ แล้วคนเหล่านี้ไม่ใช่เป็นคนจีน
เท่านั้น แต่มีคนที่อยู่ในสังคม ในอาณาเขต หรือในสังคมไทย ค่าขายอยู่
ด้วย มีมอญ มีไทยใหญ่ มีกูลา มีกูย ฯลฯ ค่าขายอยู่ในพื้นที่ แต่เมื่อ
เมืองถูกกำหนดให้ต้องมีการสังกัดเป็นพลเมือง มีการสำมะโนครัวประชากร

มีระบบไพร่ขึ้นมา ถึงเวลานั้น caravan trader เหล่านี้เลยต้องมาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แล้วถูกจัดการด้วยระบบภาษี เราจะพบว่าระบบภาษีที่อาจารย์ศรีศักรกล่าวถึงในบทที่ ๔ ทำให้เกิดรายได้ที่เข้าสู่รัฐ แล้วภาษีเหล่านี้เลยทำให้เกิดเมืองเติบโตขึ้นมาในสภาพการณ์อย่างที่เราเห็นอยู่

ผมชอบบทที่ ๑ บทที่ ๒ บทที่ ๓ แล้วผมก็ชอบบทสรุป แต่บทที่ผมไม่ค่อยชอบก็คือ บทที่ ๕ กับบทที่ ๖ ไม่ใช่เพราะอาจารย์เขียนย่อ แต่เป็นเพราะผมมีความรู้สึก ว่า บทที่ ๕-๖ ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงของพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมไทยในรอบ ๑๐๐ ปีได้ชัดเจน หรืออย่างที่น่าจะเข้าใจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผมคิดว่าปัญหาอาจจะเกิดจากการที่อาจารย์เลือกที่จะอธิบายภายใต้ปัจจัยภายนอกในกรอบของมิติเวลา คือบทที่ ๕ อาจารย์ใช้ช่วงเวลาที่เป็นสงครามเย็น ส่วนบทที่ ๖ อาจารย์ใช้โลกาภิวัตน์ที่เป็นปัจจัยภายนอก ผมคิดว่า ทั้งสงครามเย็นก็ดี โลกาภิวัตน์ก็ดี ก็คือสิ่งเดียวกัน เพียงแต่ว่าส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการเมือง อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของระบบเศรษฐกิจกับระบบการจัดการทางอำนาจทางสังคม แล้วก็ในเรื่องของผลประโยชน์ แล้วการที่เลือกอธิบายด้วยสงครามเย็นนั้น ผมคิดว่าไม่ก่อให้เกิดพลวัตในคำอธิบาย ตามความรู้สึกของผม คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องสงครามเย็นเป็นเรื่องของการเมือง เรื่องของสงคราม แต่สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในช่วงเวลานั้นคือเรื่องเศรษฐกิจ ที่สงครามเย็นไม่ใช่เป็นตัวหลักของคำอธิบาย เศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจแบบเสรี เป็นคลื่นหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ อันเป็นผลสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสนธิสัญญาเบาริ่งหรือก่อนหน้านั้น ตั้งแต่มีสิงคโปร์ ตั้งแต่มีฮ่องกง คือมีการค้าแบบมีตัวแทนและมีเครือข่าย มีโครงสร้างทางการค้าที่เพิ่มมูลค่าของสินค้า

เพิ่มมากขึ้นมากไปกว่าเดิม

คำถามหนึ่งที่อาจารย์เอกวิทย์เอ่ยไว้ในตอนต้นก็คือ ข้าวเปลือกกับข้าวสารทำไมมีมูลค่าที่ต่างกันสูงมาก ข้าวเปลือกกิโลกรัมละไม่กี่บาท ๔ บาท ๘ บาทต่อกิโลกรัม ทำไมข้าวสารราคาสูงถึง ๑๕ บาท ถ้าเรามองย้อนไปที่โครงสร้างของการค้าของระบบการค้าข้าวจะเห็นว่า มีตัวแทนหลายกลุ่มกว่าจะถึงชาวนาจนกระทั่งถึงมือผู้บริโภค คือมีพ่อค้า มีตัวกลาง ลักษณะแบบนี้คือสิ่งที่เราเรียกทางเศรษฐศาสตร์ว่า value added product คือการที่มูลค่าของสินค้าเพิ่มขึ้น จากกระบวนการจัดการของการขนส่งที่ดี กระบวนการจัดการในการสีข้าวที่ดี ทั้งๆที่เทคโนโลยีในการที่จะทำให้ข้าวกินได้ก็คือ แค่คุณเอาเปลือกออกแล้วก็ไปหุง เทคโนโลยีแบบเก่าคือ คุณใช้ครกกระเดื่องตำข้าว แล้วก็ใช้ฝัดเอา เทคโนโลยีปัจจุบันคือ คุณต้องใช้แรงงานและใช้เครื่องจักร ก็มีกุลีมืออะไรพวกนี้ขึ้นมา value added product นี้ก็ซับซ้อนขึ้นมา ทำให้มูลค่าตัวนี้เกิดขึ้น แล้วทำให้สังคมไทยและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนไป คือมีสังคมชาวนา ก่อนหน้านั้นผมไม่คิดว่าจะมีลักษณะเป็นสังคมชาวนาโดยแท้ แต่ผมคิดว่าอาชีพทำนาเป็นส่วนหนึ่งของการทำมาหากิน แต่เมื่อไรก็ตามที่การค้าเข้ามาในศตวรรษที่ ๑๙ ทำให้คนที่เคยทำมาหากินมองประโยชน์ไปที่การค้า และทำให้เกิดชาวนาโดยอาชีพ ชาวนาโดยอาชีพ พ่อค้าโดยอาชีพเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อคำอธิบายของอาจารย์ศรีศักรอยู่ที่เรื่องของเศรษฐกิจเป็นตัวหลัก ตั้งแต่บทแรกๆ ผมคิดว่าบทที่ ๕ บทที่ ๖ น่าจะต่อยอดกันได้มากกว่าที่จะแยกส่วนในเรื่องของสงครามเย็นหรือโลกาภิวัตน์ เพราะเมื่อถึงจุดหนึ่งสังคมไทยมีทางออกในช่วง ๒๔๘๐-๒๔๘๑ ทางออกของเราในเวลานั้นคือ เราเลือกที่จะใช้เศรษฐกิจแบบชาตินิยม ในช่วงเวลาที่ทุนนิยมตะวันตก หรือโลกาภิวัตน์ก็ดี

หรือจักรวรรดินิยมตะวันตกกำลังอ่อนแอ เพราะที่กำลังเกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ เรามักจะพูดถึงปัญหาในสภาพปัจจุบัน เศรษฐกิจฟองสบู่แตก แล้วเราชอบไปเทียบกับเศรษฐกิจที่มีปัญหาสมัยพลเอก เปรม ตอนลดค่าเงินบาท ผมว่าการเทียบแบบนั้นเป็นการเทียบที่ผิด ในแง่ของเหตุผลและปัจจัยในคำอธิบาย ผมคิดว่า เมื่อมองย้อนไป เราต้องเทียบถึงเรื่องกระบวนการด้วยการเปลี่ยนแปลง ผมอยากให้นึกถึงสภาพของปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นระลอกตั้งแต่สมัรัชกาลที่ ๕ แล้วก็ในช่วงทศวรรษ ๒๔๖๐ สมัรัชกาลที่ ๖ NPL ที่เกิดขึ้นในสภาพทุกวันนี้ ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะปัจจุบัน แต่ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัรัชกาลที่ ๕ หรือแม้ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ ๒๔๖๐ คือเรื่องของธนาคารและกิจการโรงสีข้าว ผมว่ามีตัวอย่างหนึ่งที่เราสามารถมองเห็นได้ในสังคมไทยว่า คนที่อยู่ในสังคมในสภาพของวิกฤตเศรษฐกิจเขามีทางออกอย่างไร ก็คือละครเรื่อง *ขมิ้นกับปูน* เห็นภาพชัดเลยว่า ชนชั้นศักดินา ถ้าอยู่ภายใต้ความคิดในสังคมที่ไม่ปรับตัวก็จะอยู่ภายใต้เกียรติยศและศักดิ์ศรีแบบนั้น ขณะอีกกลุ่มหนึ่งเลือกทางออกที่จะหาประโยชน์ ก็จะปรับตัวไปเรื่อยๆ ตามสภาพการณ์ เหมือนกับจิ้งจกที่เปลี่ยนสีไปตามสภาพแวดล้อมขึ้นมา

ถามว่าแล้วถึงเวลานี้ โลกาวัดัน ฟองสบู่แตก เราไม่มีทางออกหรืออาจารย์ศรีศักรก็เสนอทางออกให้ในบทที่ ๗ คือเราต้องมาสนใจและเข้าใจในเรื่องของท้องถิ่นวัฒนธรรม อาจารย์บอก ไม่ใช่เป็นชุมชน แต่อาจารย์บอกเป็นท้องถิ่น ซึ่งผมว่าน่าสนใจ อาจารย์มองท้องถิ่นในแง่ของสเปซ ที่มีพื้นที่ลักษณะคล้ายๆ กัน มีหนองน้ำ มีภูเขา แต่มีชุมชนที่อยู่ได้ ผมนึกถึงเกาะรัตนโกสินทร์ที่มีชุมชนอยู่ ธรรมศาสตร์อยู่ วัดมหาธาตุอยู่ มีมหาวิทยาลัย

ศิลปากรอยู่ มีตลาดท่าพระจันทร์อยู่ มีสนามหลวงอยู่ มีพระบรมมหาราชวังอยู่ มีวัดโพธิ์อยู่ เป็นสภาพชุมชนที่ดี แต่เมื่อชุมชนธรรมศาสตร์ถูกเคลื่อนให้ไปอยู่รังสิต จะมีการปรับตัวของชุมชนในเกาะรัตนโกสินทร์ หรือเปลี่ยนแปลงโลกาภิวัตน์อย่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คือตัวอย่างหนึ่งที่ได้รับผลกระทบแล้วยังหาทางออกไม่ได้ ทางออกที่อาจารย์ศรีศักรเสนอก็คือ **ห้องถ้ำวัฒนา ก็คือการบูรณาการ** ความเข้าใจในสิ่งที่สังคมวัฒนธรรมที่เคยมีมา แล้วก็ต้องใช้จิตใจสำนึกถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวนั้น เพราะฉะนั้นผมเห็นด้วยว่า ตัวอย่างอันนี้ก็คือว่าการปรับตัวเป็นสิ่งที่เราไม่รู้อะไรจะทำอย่างไร ในสังคมวัฒนธรรมไทยในรอบร้อยปีที่เกิดปัญหาขึ้นในสงครามเย็น อาจารย์ศรีศักรพูดไว้ชัดเจนเลยว่า ชาติการปรับตัว import ทุกอย่างเข้ามา แล้วใช้ westernization ไม่มีการปรับตัวอย่างที่เคยเป็นมาในสังคมวัฒนธรรมไทยแบบเดิมที่เคยมีก่อนหน้านี้ เมื่อไม่มีการปรับตัว ดังนั้นการรับทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามา ก็เลยทำให้เกิดปัญหาว่า ถ้าเกิดปัญหาในโครงสร้างใหญ่ในระบบโลกาภิวัตน์ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาเรื่องการเงิน อัตราแลกเปลี่ยน เมื่อเราไม่สามารถปรับตัวเองได้ เราก็ไม่รู้ทางออกของเรา ดังนั้นทางออกของเราในภูมิปัญญาไทยก็คือ เราต้องกลับมาทำความเข้าใจเรื่องของเรา ก่อนหน้าร้อยปีของการปรับตัวเอง ที่เราไม่ได้ทำนี้ เราจะทำยังไง

ผมคงมีข้อสรุปเพียงเท่านี้ แต่อยากจะฝากทิ้งท้ายว่า ในงานของอาจารย์ศรีศักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเอนตัวดำทั้งหลาย ผมคิดว่าผมมีงานวิจัยอีกประมาณ ๒๐-๓๐ ชิ้น ที่สามารถทำต่อได้ในสิ่งที่อาจารย์เสนอไว้ ไม่ว่าจะเป็ตั้งแต่บทแรกจนกระทั่งถึงบทสุดท้าย ผมว่ามีอะไรให้ทำมากมาย ดังนั้นพวกเราที่มาในวันนี้แล้วอยากจะทำงานค้นคว้า ไม่ต้องไปคิดอะไรใหม่ เลือก

หาตัวเอนตัวดำในงานชิ้นนี้ว่าชอบตรงไหน อยากจะทำอะไร ทำได้เลย ผมคิดว่านี่คือสิ่งที่อาจารย์ให้สำเร็จรูปในความคิด แล้วก็มีบูรณาการในคำอธิบาย แล้วก็คำอธิบายที่ชัดเจนในงานที่อาจารย์นิธิพูดเมื่อสักครู่ว่า คอนเซ็ปต์ของอาจารย์ศรีศักรอยู่ตรงไหน พลวัตภายใน การบูรณาการ ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก ผมคิดว่านี่คือระเบียบวิธีที่หาไม่ได้อีกแล้ว เพราะนี่คือประสบการณ์ของทั้งสองท่านที่เปิดโอกาสให้เราได้อ่านและรับฟัง

ศาสตราจารย์รัชช ปุณโณทก :

ผมฟังบรรยาย และผมก็อ่านทำการบ้านมาสองอาทิตย์ ผมอ่านแล้วก็เข้าใจส่วนหนึ่ง แต่ไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะผมยังเป็นกลุ่มเด็กคือไม่ค่อยเชื่ออะไรง่ายๆ คือชื่อเรื่องอย่างนี้ ผมว่าก็ดี อาจารย์ศรีศักรพยายามทำงาน ดูพื้นฐานการพัฒนาสังคมตั้งแต่ยุคหิน ยุคโบราณ พัฒนามาเรื่อยๆ สรุปมาจนถึงปัจจุบัน ก็เห็นอะไรอยู่ส่วนหนึ่ง แต่เราเห็นเฉพาะลุ่มน้ำเจ้าพระยา แทนที่จะชื่อว่า พัฒนาลังคมวัฒนธรรมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ผมว่าน่าจะถูกต้องที่สุด มองเห็นอยู่ แต่ผมว่าน่าจะมองแนวนอนด้วย ถ้ามองแนวตรงอย่างเดียว คนไทยก็มีอยู่นิดเดียว คนไทยนี้ผมมีความรู้จากทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์วิทยา เขามองกลุ่มชน เขามองทางด้านวัฒนธรรมภาษา แล้วก็โครงสร้างสังคม ที่นี้ภาษาน่าจะต้องมองด้วย แต่ในเล่มที่ ๒ มีพูดถึงภาษา อ่านแล้วไม่ชัด เพราะฉะนั้นถ้าเราพูดอย่างนี้ คนไทยเรารับรองก็แค่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา แล้วก็ตัดสู่โขทัยออกไป ตัดล้านนาออกไป ตัดล้านช้างออกไป ตัดไทนอกประเทศออกไป กลุ่มไทลื้อ ไทจ้วง ไทยอง ไทพวกนั้นเขาเกิดเป็นคนไทยหรือเปล่า

ผมไม่รู้ แต่ว่าในเล่มนี้ไม่ได้พูดเรื่องของเขา

ถ้าพูดถึงเรื่องส่วนภายในของอยุธยา ผมก็เรียนรู้มาว่า ไม่ใช่ระบบค้าขาย
อย่างเดียว ไม่มองศูนย์อำนาจจะไม่ได้ เพราะสมัยก่อนนี้เกิดการปล้น
เมืองกัน ถ้าไม่มีผู้นำสังคม ต้องปล้นเมือง เพราะว่าเมือง ชุมชน ผมคิดว่า
เมืองใหญ่ เมืองน้อยที่ยอมรับอำนาจกันนี้ก็เพื่อฝากตัวไม่ให้มาปล้นเมืองกัน
อย่ามาปล้นทองกู อย่ามาปล้นทรัพย์สินกู อย่ามาทำลายลูกเมียกู อย่าเอากู
ไปเป็นทาส ต้องยอมรับว่าสังคมอยุธยาอิงนิยมทาสและไพร่ ผมยังมองไม่เห็น
เลยว่า มียุคไพร่ ยุคทาส ยุคอะไรกันมายาวนาน แต่เล่มนี้พูดเหมือนกับ
ไม่เห็นเลยว่า มียุคไพร่ ยุคทาส เราต้องยอมรับว่า ครั้งหนึ่งระบบไพร่
ระบบทาสนั้นรุนแรงมาก เราไปอ่านกฎหมายตราสามดวงยังชัดเจนอยู่ แต่
ก็ต้องปฏิบัติต้องประพฤติก็น่าจะไม่น่าเหมือนในพงศาวดาร ในกฎหมาย
ตราสามดวงก็ตามที่ ผมอยากจะให้พูดถึงเรื่องระบบสังคมที่พัฒนามาจนถึง
ส่วนหนึ่งต้องผ่านระบบทาส ระบบไพร่ ซึ่งทำสำเร็จในสมัยสมเด็จพระบรม-
ไตรโลกนาถเป็นต้นมา เราควบคุมสังคมเราได้ชัดเจน ระบบแลก ระบบไพร่
มีนายปกครอง เป็นไพร่ของใคร มีศักดิ์นาอะไร เพื่อป้องกันตัวเอง เพื่อ
กำลังรบ เพราะฉะนั้นกลุ่มอยุธยาประสบความสำเร็จในการสร้างกำลังรบมากกว่า
กลุ่มล้านนา มากกว่ากลุ่มล้านช้าง กลุ่มล้านช้างไม่ใช่ระบบแลกชัดเจน ฉะนั้น
เวลาจะรบจริงๆก็หากำลังรบไม่ค่อยได้ เพราะต่างคนต่างหนีเข้าป่า ไม่อยากเป็น
ทหาร แต่ว่าของอยุธยาต้องเข้าเดือนออกเดือน เอามาฝึกทหาร หนึ่งเดือน
ไปทำนา เสร็จแล้วถึงเดือนเอามาเข้า เอาข้าวเอ็งมากินด้วยนะ เป็นนายเจ้ามา
ทำงาน ตามหลักเกณฑ์นี้ให้มาฝึกทหาร แต่ระยะหลังมาทำนาให้เจ้าขุนมูลนาย
ก็เลยไม่ค่อยฝึกรบ ก็เลยเสียกรุงแตกไปเรื่อยๆ นี่เพราะหย่อนยานระบบแลก

ในระยะหลัง ถ้าระบบเลขเรากลับไปเหมือนสมัยอยุธยาตอนต้น ก็คิดว่าคงจะไม่ต้องเสียกรุง แล้วพอมาถึงสมัยกรุงเพทาก็ยังใช้ทาส ระบบเลขกันมาเรื่อย แล้วก็ไปชนะหัวเมืองภาคอีสาน ลาว และล้านช้าง ก็เอากลุ่มนั้นเป็นเลข แต่ไอ้กลุ่มนั้นไม่ยอมกรบ ไม่ต้อง ไม่สำคัญ เพราะเจ้านายให้หัวหน้าเมืองดู ก็เลยเอาระบบส่วย ส่งส่วยมา เก็บส่วยคนละ ๒ บาท เพราะเงินทองในภาคอีสานหากันไม่ค่อยได้ คนอีสานถึงต้องยากจนตลอดชีวิต เพราะต้องส่งส่วยตลอดมาเลยเพราะว่าเป็นเมืองขึ้น ภายในประเทศกว่าจะเป็นรัฐเดียวกันก็สมัยรัชกาลที่ ๕

ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ :

ผมคิดว่างานของอาจารย์ศรีศักรครั้งนี้ เป็นวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ที่ทำหายอย่างยิ่ง อย่างน้อยทำให้เกิดวิธีและพลังที่จะคิด ที่จะค้น ที่จะหาคำตอบอะไรบางอย่างที่มันต่างมุมมองกันออกไป อาจารย์ก็รู้สึกพูดอย่าง ทำหายไว้หลายจุด เช่นว่า อาจารย์จะตอบชัดเจนไปเลยว่า **หลังยะลิว** ซึ่งเป็นเมืองสำคัญอันหนึ่งในประวัติศาสตร์นั้น ไม่ใช่เมืองที่นักปราชญ์ทั้งหลายเข้าใจกันว่า **ลังกาสุกะ** ที่อยู่ที่ปัตตานี แต่อาจารย์ให้มาอยู่ที่ท่าจีน แม่กลอง และบริเวณนี้ ผมว่าอันนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก เพราะว่าอาจารย์ฟันธงลงไปอย่างนี้ แสดงว่าอาจารย์ต้องมีอะไรอยู่ในใจ แล้วก็ไปขัดกับทฤษฎีของนักประวัติศาสตร์มากมายที่มักจะเน้นลงตรงนั้น เพราะฉะนั้นถ้าการเขียนในจดหมายเหตุจีน ไม่สำคัญพิศมิต คือบอกว่าทิศของเมืองนี้อยู่ตรงนั้นๆ แล้วมันค้านกัน ก็แสดงว่าเมืองนี้ อาจารย์ศรีศักรพยายามจะชี้ให้เห็นว่า เป็นคนละเมืองกัน

คนละจุดกัน แล้วจะพลิกประวัติศาสตร์อื่นๆ ตามมาอีกมาก ผมคิดว่าอันนี้เป็นวิถีและพลังที่น่าสนใจ หรืออาจารย์ศรีศักรเน้นลงไปว่า **ตักกูลา** ในหน้า ๑๑ ของท่าน บอกว่าเป็น **คลองท่อม** ซึ่งจะต่างกับแนวความคิดของหลายคนที่จะอยู่ที่ตะกั่วป่า ซึ่งผมเคยลงไปในพื้นที่แล้วไปดูตำนานท้องถิ่น เขาออกจะเชื่อเหมือนกับที่อาจารย์ศรีศักรเชื่อ อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า บางที่ตำนานท้องถิ่นนั้นมีส่วนที่จะมาขยายหรือมาต่ออะไรอีกมากมาย ที่ผมบอกว่าเป็นส่วนที่ทำให้เกิดวาทกรรมย่อยๆ ตามมาอีกมาก ถ้านักประวัติศาสตร์ของเราไม่หยุดนิ่ง ก็ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวในการศึกษาค้นคว้า ผมคิดว่าตรงนี้สำคัญที่สุด งานสรรหาเพื่อค้นหาเนื้อหาใหม่ เพราะที่ไม่มีเนื้อหาใดเป็นข้อยุติ หลายเรื่องที่น่าจะต้องหาข้อมูลมาเพิ่มเติม อย่างเช่น พูดถึงการเดินทางของอินเตียและจีน คำขายมาเลียบฝั่งนี้ ผมคิดว่า ประเด็นหนึ่งที่ ดร.ประเสริฐ วิทยารัฐ เสนอไว้ว่า **ไต้ดอนร่า** ขวางทาง ในยุคที่เทคโนโลยีและเรือ ยังไม่เข้มแข็งพอ เป็นเหตุ คำว่า "ดอนร่า" นี้คือบริเวณที่ลมหยุดนิ่ง หมายความว่า ถ้าเดินเรือไปบริเวณนั้นแล้วก็จะเหมือนกับหยุดโลกไปเลย เดินต่อไปไม่ได้ ก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องเลี้ยวขึ้นมาจากเหนือเพื่อให้พ้นเขตนั้น การเลี้ยวขึ้นมาจากเหนือก็เท่ากับทำให้เกิดจุดแวะพักของการค้าทางเรือ ตลอดฝั่งตะวันตกลงไปจนถึงช่องแคบมะละกา แล้วก็พบเมืองท่าหลายแห่งที่ว่าอาจารย์ศรีศักรท่านคงรู้ดี แต่ที่ท่านไม่พูดถึงว่าอาจรองรับกับวิธีคิดอันนี้ เพราะฉะนั้นการที่มีเมืองและมีโบราณวัตถุอยู่ทางภาคใต้อีกมากมาย เช่นว่า ลิง-ลิงโอ ที่อาจารย์บอกว่าพบที่นี้ก็พบที่ **นาชะอัง** ชุมพร และพบไปจนถึงในจังหวัดสงขลาบางอำเภอ เพราะฉะนั้นก็เป็นเรื่องที่น่าคิดว่า การกระจายตัวของการเดินทางที่เทคโนโลยียังจำกัด แล้วก็การที่จะต้องแวะพักเพื่อหาสินค้า เพื่อซ่อมเรือ เพื่อที่จะ

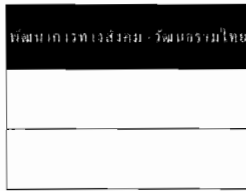
ชนถ่ายลำเลียงข้ามฟาก ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนและสังคมของภูมิภาคนี้กระจายตัวและมีความโยงใยกัน ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่สำคัญ

ที่อาจารย์ศรีศักรได้พูดถึงว่า ศาสนาเป็นตัวสำคัญที่สุดของการทำให้ชุมชนในละแวกสุวรรณภูมิเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธมหายาน ในจุดนี้ผมอยากจะตั้งคำถามเล่นๆว่า แล้วทางใต้ ซึ่งศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เป็นลัทธิที่เป็นคติที่มาจากอินเดียตอนใต้เป็นส่วนใหญ่ ทำไมจึงเกิดมาเป็นฝ่าย ๔ ฝ่าย **ลังกาแก้ว ลังการาม ลังกาเดิม ลังกาชาติ** เกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วผมค้นหลักฐานลังกาทั้งสี่ฝ่ายนี้ พบจริงๆที่โดดเด่นก็ ๓ เท่านั้นเอง คือลังกาป่าแก้วหรือลังกาแก้ว ลังกาชาติ กับลังการาม ลังกาเดิมไม่พบ พบแต่ชื่อชนิดๆหน่อยๆในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่มีตำนานเหมือนกับสามลังกา เพราะฉะนั้นเป็นที่ทอดสงสัยไม่ได้ ถ้าพูดในแง่ของอำนาจของการสร้างฐานอำนาจจากเมืองหลวง ถูกอุปโลกน์ขึ้นด้วยอยุธยาหรือไม่ เพราะว่าเมื่อเกิด ๔ ฝ่ายนี้แล้ว ก็เอาสี่ สี่ไปใส่ให้ ตรงกับสี่ของวรรณะพราหมณ์ เป็นลังกานั้นสินั่น อันนี้แสดงว่าอิทธิพลของการปกครองที่พยายามดึงเอาศาสนาเอยววัฒนธรรมอื่นๆเอย มาก่อให้เกิดพลังอำนาจในเจตนาของตน เกิดขึ้นได้หรือไม่ ถ้าเกิดขึ้นได้จริง ผมว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์ที่เชื่อมกับเมืองหลวง น่าสนใจอีกมากมาย เพราะฉะนั้นผมคิดว่าในเมื่ออยุธยาพยายามจะมีอำนาจเหนือนครศรีธรรมราชซึ่งคุมหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมด แต่รู้ว่านครศรีธรรมราชมีพุทธศาสนา คือพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชเป็นตัวเชื่อม ผนึกจิตสำนึกร่วมของคนปักษ์ใต้ทั้งหมด จนอยุธยาบอกว่า เมื่อใดไม่สามารถจะยึดศรัทธาจากนครๆในประเด็นของศาสนามาได้ที่อยุธยาแล้ว ย่อมไม่มีทางที่จะยึดได้ ก็จะต้องใช้กุศโลบายหรือเพทุบายก็ตามแต่ ที่จะ

ทำให้เห็นว่าอยุธยาสามารถที่จะให้ความศรัทธาหรือคุ้มครองพุทธศาสนาได้ไม่น้อยกว่านครศรีธรรมราช ในสมัยอยุธยา จะเห็นว่าจะมีการสถาปนาเพื่อไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม แล้วก็การที่แยกสงฆ์ ๔ คณะออก ชัดเจนว่าไม่ได้บูรณาการอย่างเดียว แต่ให้อำนาจสงฆ์ จนถึงสามารถจะร่วมยกทัพจับศึกได้ แล้วเมื่อลี้ภัยถูกแบ่งออกเป็น ๔ ลีนั้น เป็นกุศโลบายของไทยหรือเปล่า ที่ทำให้เห็นว่า พุทธศาสนาที่จริงในภาคใต้นั้นมีจริยวัตรยิ่งหย่อนกว่ากัน เหมือนกับบรรณะของพราหมณ์ ก็ทำให้พุทธศาสนารังเกียจกันเองก็แบ่งแยก อันนี้ก็เป็นการแบ่งแยกเพื่อปกครองหรือไม่ ผมคิดว่าพุทธศาสนาที่นครศรีธรรมราชที่ขึ้นมาจนถึงสุโขทัยหรือไปถึงเขมรนี้ มีนัยสำคัญที่ควรศึกษาในเชิงสังคม ในเชิงอำนาจ และในเชิงเศรษฐกิจ เชื่อมโยงกัน ผากอาจารย์ช่วยหาคำตอบหรือตั้งประเด็นด้วย

อาจารย์สุชัย ผดุงสุชัย : สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา

ผมก็เห็นด้วยกับอาจารย์เกี่ยวกับเรื่องว่า คนไทยเราเป็นคนที่นี่เรียกว่าอยู่ที่เดิม แต่ว่ามีคนพื้นที่เดิมอยู่แล้ว เช่น พวกละว้า มอญ เขมร ขอม จาม แล้วยังมีพวกของอีก คือภาคตะวันออกก็จะมีแถบจันทบุรีและตราด ผมก็ไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ตามหลังอาจารย์ ผมอ่านของอาจารย์ศรีศักรเป็นหลัก ผมก็ศึกษาเกี่ยวข้องกับเส้นทางตลาด การค้าทางน้ำ เพราะว่ามันมีของตลาดสำโรง ที่สมุทรปราการ เพราะว่าจากประวัติศาสตร์ที่ผมศึกษามา ซึ่งคล้องจองกับที่ฉะเชิงเทรา ว่าตลาดท้องถิ่นเป็นตลาดที่เกิดขึ้นรุ่นเดียวกัน ประมาณ ๘๐๐ ปี ปัจจุบันนี้ตลาดก็เล็กลงไปแล้ว เนื่องจากว่า

การคมนาคมสะดวก ประกอบกับสมัยรัชกาลที่ ๕ เกิดทางรถไฟสายจะเขิงเทราก็ทำให้การตลาดเจริญขึ้น ก็ขึ้นบกหมด ท้องน้ำก็เลยกลายเป็นประวัติศาสตร์ไปว่าเคยเป็นตลาดมา

คนไทยเราที่อยู่ตามรัฐต่างๆ คือเรายอมรับกัน ค่อยๆ ซึมซับเข้าไป ทำให้คนพื้นเมืองกับคนที่เข้ามาค้าขายต่างๆ นี้อาจผสมผสานกลมกลืนกันได้ คือทำให้เกิดเป็นคนไทยมาปัจจุบันนี้ ส่วนอีกกรณีหนึ่งจะเห็นว่าต่างชาติ โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกาจะเข้าไปด้วยการฆ่ากัน ฆ่ากันเป็นหมู่บ้านเลย อย่างเช่นพวกเผ่าอินเดียนแดง หรือจะในออสเตรเลีย เผ่าอะบอริจินีสก็ถูกฆ่าไปมากมาย แต่คนไทยเราสามัคคี โดยเอาศาสนามาเกี่ยวข้องด้วย ตามที่ท่านอาจารย์หลายท่านก็ได้เห็น ผมไปศึกษามาแค่ประมาณ ๘๐๐ ปี ตั้งแต่ขอมเรืองอำนาจแล้วก็เสื่อมลง

อาจารย์นิธิบอกว่าเกี่ยวกับการสลายของระบบ เขาเรียกว่าอำนาจทางด้านท้องถิ่น สมัยท่านคึกฤทธิ์เอาเงินผันเข้ามา หรือว่าสมัยชาติชาตินี้ อันนั้นก็เห็นสาเหตุหนึ่งที่จะเห็นว่าคนในท้องถิ่นเขาไม่เข้าใจ คือมีความโลภ ก็เช่นการสร้างทางด้วยเงินผัน คือก่อนที่จะไปถึงปลายทางเหลือนิดเดียว พูดถึงว่า ถ้าเป็นโครงสร้างสมัยระบบเดิมๆ เราจะใช้การเป็นพวกไพร่ พวกกลางเล็ก หรือว่าต่อมาเราเริ่มมีการตั้งหัวเมืองสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะเห็นว่า มีหัวเมืองประเทศราชทั้งหมด ๑๖ หัวเมือง สำหรับจังหวัดฉะเชิงเทราก็อยู่ในหนึ่งในจำนวนนั้นด้วย ก็จะมีการส่งส่วย นอกจากนี้ก็ยังมีที่อยู่ไกลๆ ออกไปก็จะส่งเครื่องราชบรรณาการเพื่อเข้ามาเป็นเสบียงอาหารให้กับกองทหาร ดังนั้นจึงอยากจะให้สังเกตดูว่า ระบบวัฒนธรรมของไทยเรานี้เป็นระบบที่ดี แต่ที่มาเสื่อมลงเป็นเพราะยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเราเริ่มรับอารยธรรมของชาติ

ตะวันตกเข้ามาจนปรับตัวไม่ทัน

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม :

ผมคงไม่มีประเด็นที่จะสรุป แต่อยากจะพูดถึงความจริงอย่างหนึ่งว่า ในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ ความถนัดผมจำกัดเพียงแค่อ่อนอยุธยาเท่านั้นเอง พอหลังอยุธยาลงมาแล้ว ผมไม่ค่อยถนัด กลายเป็นแบบครูพักลักจำ ไปเอาคนโน้นคนนี้เข้ามา แล้วเวลาที่ศึกษาให้เห็นภาพรวมในมุมมองนี้ ยาก มีความซับซ้อนเกิดขึ้นมหาศาล ฉะนั้นที่ทั้งอาจารย์นิธิและอาจารย์อดิศรพูด ผมว่าก็ถูกต้องแล้ว แต่ผมอยากจะเปิดประเด็นว่า เวลาเรามองประวัติศาสตร์ เราขาดประวัติศาสตร์สังคมมาก อย่างในการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา เรามักจะไปเน้นเรื่องผู้นำอย่างที่อาจารย์นิธิพูด แต่มองไม่เห็นภาพสังคม ครั้นเราจะมองภาพสังคม เราก็ไปติดอยู่กับสังคมไพร่ สังคมศักดินา โดยละเลยสังคมที่เป็นตัวคลี่คลายที่สำคัญ ที่เห็นการผสมผสานที่มีพลังคือสังคมกระฎุมพี ซึ่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงอยุธยาตอนปลาย เราไม่ค่อยเห็น เพราะยังไม่ค่อยมีหลักฐาน ต้องหาและค้นกันต่อไป ผมก็ไม่ค่อยถนัดตรงนี้ เพราะว่าเวลาจำกัด แต่หลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์หรือพระเจ้าปราสาททองลงมาแล้ว จนลงมาถึงกรุงเทพฯ เราจะเห็นภาพเคลื่อนไหวสูงมาก นี่เป็นผลงานของอาจารย์นิธิ แล้วผมชอบอย่างหนึ่งคือว่า เป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์สังคมที่ดี เราเห็นการผสมผสานของคนหลายกลุ่มจากข้างนอก ข้างใน ภายใต้กรอบสังคมกระฎุมพี ซึ่งอธิบายได้ในสังคมปัจจุบัน แต่ที่แล้วมาเราไปติดกรอบ เวลาพูดถึงสังคมไทย

ก็พูดถึงสังคมศักดินา ไพร่หลวง ฟังแล้วไม่เห็นการผสมผสาน ด้วยเหตุนี้เวลาเราพูดถึงการเปลี่ยนแปลง เรามาพูดถึงสมัยสนธิสัญญาเบาว์ริง ตอนนั้นมีการเคลื่อนไหวมากมาย เพราะฉะนั้นถ้าหากเราศึกษาไปถึงประวัติศาสตร์สังคม ในกรอบของสังคมกระฎุมพี เราจะเห็นการเคลื่อนไหวของท้องถิ่นมากมาย ซึ่งผมสนใจเพราะว่างานของผมเป็นงาน micro study คือจุดเล็กๆ แต่ว่าเมื่อมีนักประวัติศาสตร์มองแบบ macro ก็เอามาปรับ และอธิบายด้วยหลักฐานทางโบราณคดีต่อมาได้ อย่างในท้องถิ่นก็เช่นเดียวกัน ถ้ามองว่าพระธาตุเจดีย์ต่างๆที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายลงมา ไม่ใช่มาจากศักดินา แต่มาจากคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นพวกกระฎุมพีสร้างขึ้นทั้งนั้น โดยเฉพาะคนจีนที่เข้ามา ที่ไหนก็ตามมีวัดที่มั่งคั่ง คนจีนสร้างทั้งนั้น เพราะคนจีนเข้ามาในระบบอะไรบางอย่าง ซึ่งยังมีอยู่จนถึงเดี๋ยวนี้ ฉะนั้นผมว่าเวลาเราศึกษาสังคมไทยในช่วงอยุธยาตอนปลายลงมา เราขาดความเข้าใจมิติทางสังคมซึ่งผมก็ตั้งใจจะทำหายอย่างที่อาจารย์อดิสรพูดว่า ควรจะศึกษากันใหม่เพื่อให้เข้าใจตัวเองยิ่งขึ้น

การเสนอผลการวิจัย

ความรู้เรื่องเมืองไทย

ความเป็นคนไทย

ผู้เสนอ

รองศาสตราจารย์ สุมิตร ปิติพัฒน์

ผู้อภิปรายเพิ่มเติม

ศาสตราจารย์ ดร. สุภาวดี จันทวานิช

อาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

เมื่อพูดถึงความเป็นคนไทย มีหลากหลายมิติที่จะใช้ในการพิจารณา ต้องหาหลักเกณฑ์ว่าที่พูดถึงนี้ครอบคลุมถึงคนไทยขนาดไหน หมดทุกกลุ่มหรือเฉพาะในประเทศไทย หรือเฉพาะในทางการเมือง หรือในเรื่องของวัฒนธรรม หรือในเรื่องของภาษา หรือในเรื่องของเชื้อชาติ เพราะว่าแต่ละแ่งมุ่มมีความแตกต่างในเกณฑ์หรือในมุมมอง บางมิติก็เหลื่อมกัน บางมิติก็แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นเราต้องมาทำความเข้าใจว่า “ความเป็นคนไทย” ที่พูดถึงในมิติมุมมองใด

ในข้อจำแนก “ความเป็นคนไทย” ในงานศึกษาของผมให้ความสำคัญกับมิติต่างๆ คือ

๑. การเป็นคนไทยในเรื่องเชื้อชาติ ซึ่งศึกษาได้จากรูปร่าง โครงกระดูก กลุ่มเลือด ผิวพรรณ และลักษณะทางพันธุกรรม (gene)

จากการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยา ร่างกายของมนุษย์ ไม่ว่าจะต่างกันอย่างไร ก็ไม่ถึงร้อยละ ๕ เพราะส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๙๕-๙๘ จะคล้ายคลึงกัน แม้ว่าบางคนผิวขาว บางคนผิวดำ บางคนผมหยิก บางคนผมตรง บางคนตาสีต่างๆ ความต่างที่ทำให้เราเป็นคนเอเชีย พวกมองโกลอยด์ พวกฝรั่ง พวกนิกรอยด์ นี่เป็นการแบ่งตามองค์ประกอบทางกายภาพ ทางด้านยีน แต่ถ้าผสมกันหลายๆ รุ่นก็จะเกิดสายพันธุ์ใหม่ ฉะนั้นที่มีความคล้ายกันในลักษณะทางกายภาพ หน้าตา รูปร่าง ผิวพรรณ ก็เกิดขึ้นเพราะมีการผสมผสานภายในกลุ่มของตนเองเป็นเวลายาวนาน ภายใต้สภาพแวดล้อมบางอย่าง ทำให้เกิดลักษณะทางพันธุกรรมที่ร่วมกันบางอย่าง ทำให้เป็น

ลักษณะเฉพาะของกลุ่มขึ้นมา เราจะพบว่าพวกผิวขาวจะอยู่ทางโซนเหนือ ด่าจะอยู่ที่ร้อน แล้วก็พวกเหลืองๆ ผสมกันอยู่กลางแถวเอเชีย การแบ่งกลุ่มนี้ก็ทำให้คนเหล่านั้นผสมกันเอง เพราะอยู่ห่างไกลจากกลุ่มอื่น หรือกลุ่มอื่นไม่ยอมให้ผสมด้วย ถูกกีดกันทางสังคม ก็ทำให้มีลักษณะเฉพาะ แต่ถ้ามีการแต่งงานข้ามกลุ่มจะเกิดการแปรพันธุ์ หน้าตาเปลี่ยนไป

นอกจากนั้นอาหารการกินทำให้ร่างกายเปลี่ยนแปลงได้ เราจะเห็นได้ว่าคนไทยปัจจุบันตัวโตขึ้น เพราะกินนมมากขึ้น กินอาหารแบบฝรั่ง มีวิถีเลี้ยงดูแบบฝรั่ง เป็นต้น

สำหรับ“คนไทย” นักวิชาการจัดให้อยู่กลุ่มมองโกลอยด์ ซึ่งก็มีอยู่ในหลายประเทศ ทางมองโกเลียก็จะผิวขาวเหลืองซีดๆ จะเข้มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งลงไปถึงหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็จะดำคล้ำ แต่ไม่ถึงกับดำจัดเท่าแอฟริกัน กลุ่มเขมรก็จะมีคล้ำขึ้น จมูกแบนขึ้น ตาก็จะเป็นสองชั้น ไม่เหมือนคนจีนซึ่งจะตาชั้นเดียว ลักษณะอย่างนี้ทำให้เห็นว่ามี ความแตกต่างกัน แม้ว่า จะอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

นักวิชาการก็แบ่งแยกชอยลงไปอีก กลุ่มมองโกลอยด์มี ๗-๘ กลุ่มคนไทยก็จะอยู่ในกลุ่มอุซาคเนย์หรือเอเชียอาคเนย์ เพราะมีความคล้ายคลึงกับเพื่อนบ้านมาก จนไม่อาจจะแยกแยะออกไปเป็นกลุ่มพิเศษได้ หน้าตาของเรากับลาวก็เหมือนกัน เวียดนามก็ไม่ต่างกันมาก และจีนใต้ก็ยังคงคล้ายกันอยู่ ฉะนั้นความพยายามที่จะดึงเอาว่าคนไทยต่างกับเพื่อนบ้านอย่างไรจึงค่อนข้างจะลำบาก

ผมได้ศึกษาอ้างอิงผลงานของนักวิชาการหลายท่าน เช่น

คุณหมอสุด แสงวิเชียร ท่านได้ศึกษาโครงการกระดูกโบราณที่บ้านเก่า

เปรียบเทียบกับมนุษย์ปัจจุบันที่ท่านได้ไปศึกษาที่โรงพยาบาลศิริราช ก็พบว่าไม่ต่างกันเท่าไร แสดงว่าคนที่เข้ามาอาศัยอยู่สมัยก่อน ลักษณะก็ไม่ต่างจากคนปัจจุบันมากนัก (แต่ไม่ได้หมายความว่า他们是พวกเดียวกัน)

คุณหมอสมาศักดิ์ พันธุ์สมบูรณ์ ก็ได้ศึกษาเลือดของคนไทย กลุ่มเลือดที่โรงพยาบาลศิริราช พบว่าคล้ายกับคนอินโดนีเซียมาก

คุณหมอประเวศ วะสี ศึกษาเม็ดเลือดพบว่า คนไทยในภาคอีสานมีประเภทเม็ดเลือดเฮโมโกลบิน-อีสูง คล้ายๆกับพวกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าจีน เพราะเม็ดเลือดชนิดนี้ไม่เคยพบทางเมืองจีน ฉะนั้นเรากับจีนคงแยกกันมานานมาก จนกระทั่งลักษณะพันธุกรรมเราไปคล้ายกับเพื่อนบ้านเรามากกว่าจีน

อาจารย์เสมอชัย พูลสุวรรณ ได้ตรวจสอบความถี่ของอัลลีล (allele) ซึ่งเป็นหน่วย DNA ชนิดหนึ่ง พบว่าของไทย DNA หรือความถี่ของอัลลีลคล้ายกับพวกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก โดยเฉพาะพวกที่อยู่ในออสโตรเอเชียติก (คือมอญ เขมร) มากกว่าพวกออสโตรนีเซียน (คือพวกที่เป็นชาวเกาะมาเลย์ พวกโพลินีเซียน) แล้วก็ห่างจากจีนมากที่สุด แปลว่าไทยกับจีนคงแยกกันมานานมาก จนพันธุกรรมนี้เราอยู่เกือบจะคนละสายกัน

ฉะนั้นจะเห็นว่าจากการศึกษาเม็ดเลือด โครงสร้างต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก เรามีความสัมพันธ์กับคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก

คำถามคือทำไมถึงมาก เพราะว่าอยู่กับคนเหล่านี้มาตั้งแต่สมัยโบราณ มีการแต่งงานข้ามกลุ่ม เวลาศึกสงครามก็กวาดผู้คนจากถิ่นหนึ่งไปอยู่อีกถิ่นหนึ่ง ได้มีการแต่งงานข้ามกลุ่ม แล้วมีการอพยพโยกย้าย มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ในวัฒนธรรมสมัยสำริดหรือสมัยโบราณ แยกกันแทบไม่ออก

ทั้งบ้านเชียงและเกาะบอร์เนียว ก็พบพวกเครื่องมือหิน เครื่องปั้นดินเผา คล้ายๆกัน ฉะนั้นเราจะมีสัมพันธภาพกับคนที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วพวกนี้อาจจะเป็นเพราะว่าน้ำทะเลสูงขึ้น ทำให้แบ่งออกไป (แต่ก่อนดินแดนอาจจะติดต่อกันได้ หรือพวกนี้อาจจะอพยพโยกย้ายกันลงไปเป็นกลุ่ม) แต่ว่าสายสัมพันธ์ทางพันธุกรรมหรือเม็ดเลือดยังคงแสดงความสัมพันธ์อยู่ในอดีต แม้ว่าเราเชื่อว่าคนที่ไปอยู่หมู่เกาะต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปนานหลายพันปีแล้ว (อย่างน้อยก็ ๓,๐๐๐ ปี) แต่ว่าพันธุกรรมยังบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์นี้อยู่

แล้วก็ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือแผ่นดินที่เรามาตั้งถิ่นฐานอยู่ หรือคนไทย ก็ปรากฏว่ามีคนภายนอกเข้ามาติดต่อกับชายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะแถบเมืองชายทะเล มีคนหลายเผ่าพันธุ์หลายประเภท มากเข้ามา แล้วก็ผสมผสานกัน ฉะนั้นการที่จะไปตรวจหา “คนไทยบริสุทธิ์” มาพร้อมด้วยธงไทยหรือสัญลักษณ์ของความเป็นไทยได้ยากในปัจจุบัน เพราะการผสมผสานได้เกิดขึ้นยาวนาน ดังนั้นเรื่องเชื้อชาติเป็นเรื่องของอุดมการณ์ เป็นเรื่องของความคิด แต่ในความจริงจะนำมาใช้ในการตรวจสอบ “ความเป็นคนไทย” คงจะลำบาก

๒. การเป็นคนไทยในเรื่องภาษา จากการศึกษาพบว่า ไทยดำซึ่งเป็นคนไทยในเวียดนามเหนือจำนวนมากที่พูดภาษาตระกูลไท มีคำไทยอยู่มาก สืบสาวแล้วเป็นภาษาตระกูลเดียวกัน ในพม่าก็มีเป็นล้านๆคน ในจีนมีอีก ๑๐ กว่าล้านคน กลุ่มนี้ใช้ภาษาเดียวกันได้อย่างไร ทั้งๆที่ไม่เคยเจอกันเลย ไปเจอแม้กระทั่งพวกอยู่ในถิ่นอาหม เมื่อสองสามร้อยปีพูดภาษาไทย เดียวนี้ ลืมหมด ไปใช้ภาษาอัสสัม อย่างนี้เป็นไทยหรือเปล่า แล้วกลุ่มที่อยู่นอก

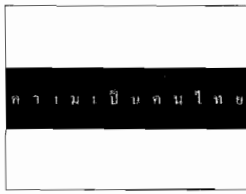
ประเทศไทย แต่พูดภาษาเดียวกัน เป็นพี่เป็นน้องกัน เพราะคนที่พูดภาษาเดียวกันต้องมาจากที่เดียวกัน ไม่ใช่อยู่คนละที่แล้วมาพูดโดยบังเอิญ เพราะกลุ่มคนที่อยู่คนละที่จะผลิตภาษาออกมาเหมือนกันไม่ได้ ฉะนั้นพวกคนเหล่านี้ต้องเชื่อมโยงกันในเวลาหนึ่ง ก่อนที่เขาจะแยกออกมาจากกัน เพราะฉะนั้นภาษาที่กลุ่มคนเหล่านี้ใช้อยู่จะต้องมีความสัมพันธ์กัน ยิ่งแยกกันไปนานเท่าไรภาษาก็ยิ่งต่างไปมากยิ่งขึ้น แต่จากการศึกษาภาษาต่างๆ ได้มาจำแนกออกเป็นหลายสิบตระกูล ซึ่งนับดูคนที่พูดภาษาตระกูลไทปัจจุบันมีเกือบร้อยล้านคน จึงเป็นตระกูลภาษาที่ใหญ่ กินขอบเขตตั้งแต่อินเดียไปจนกระทั่งถึงจีน ห่างกันหลายพันกิโลเมตร คนเหล่านี้พูดภาษานั้นมาแต่ดั้งเดิม เพราะฉะนั้น การกระจายของคนไทยนี้มีกว้างใหญ่ไพศาลกว่าหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกระจายกันมานานแล้ว แสดงว่าจะต้องมีที่มาที่ไปที่เชื่อมโยงกัน

Gene Pengullee ได้ศึกษาและพยายามจำแนกกลุ่มภาษาไทยออกเป็น ๓ ตระกูล ดูจากความคล้ายคลึง ความใกล้เคียง เป็น (๑) กลุ่มเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่ก็อยู่ในประเทศจีน เวียดนามตอนเหนือ เป็นภาษาบูยี้ ภาษาแสก จ้วงเหนือ กูมกา พวกนุง พวกไต พวกจ้วงใต้ (๒) พวกไทหลายกลุ่ม ไทเอวหลาย หยุนหนาน กัปกวางลี อยู่ในเวียดนามเหนือ (๓) เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ ไทยสาขาตะวันตกเฉียงใต้ พวกนี้คล้ายกันมาก ภาษาไทย ภาษาลาว ภาษาไทยใหญ่ ภาษาไทลื้อ ภาษาไทยเหนือ อยู่ในกลุ่มนี้ แล้วภาษาเหล่านี้คงแยกกันไม่นาน เพราะความคล้ายคลึงมีมาก ฉะนั้นเราจะจัดกลุ่มที่พูดภาษากลุ่มเดียวกัน ใกล้กัน ว่าเชื่อมโยงกันและเกาะกลุ่มกัน

Dealer พยายามศึกษาจำแนกภาษาไทยจริงๆ ว่าเริ่มกันที่ไหน ไล่เป็น

ภาษาย้อนไปในประวัติศาสตร์นานเท่าไร โดยเปรียบเทียบความต่างของภาษาที่เปลี่ยนไป บอกได้ถึง ๒,๐๐๐ ปีได้ เราฟังญาติพี่น้องเรายังอยู่ที่นั่นก็ฟังได้มากพอจะเข้าใจได้ หลังจากนั้น เสียง ความเหมือนจะลดน้อยลงจนเกือบไม่แน่ใจ แต่ว่าถ้าพูดภาษาที่คล้ายก็ยังจัดว่าเป็นกลุ่มที่สืบจากภาษา proto Thai คือภาษาก่อนภาษาไทย ก่อนที่จะเป็นส่วยไทยก็ต้องมีมาก่อนหน้านั้นอีก เพราะว่าคนไทยสืบทอดบรรพบุรุษต้องไกลไปมากกว่าไม่กี่พันปีที่ใช้ภาษาตระกูลนี้ก็เป็น proto Thai หรือไท-กะได ก็จะมีกลุ่มภาษาหลี ภาษากะเหล่า ภาษาละซา ภาษาละวี พวกนี้คล้ายกับภาษาไทยบางคำเหมือนกัน มีความเหมือนกันมากกว่าความบังเอิญที่หยิบยืมกัน ฉะนั้นพวกภาษาตระกูลไทบอกได้แต่ว่าบรรพบุรุษร่วมกัน แต่ถ้าเราจะเลิกพูดภาษาไทยเมื่อไร ซึ่งมีหลายกลุ่มถูกกลืนไป ฉะนั้นจะเห็นว่าภาษาที่ใช้เป็นดัชนีได้ในบางเรื่องที่ดีศึกษา แต่จะใช้ระบุการ “ความเป็นคนไทย” ได้ไม่เสมอไป และอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้

๓. การเป็นคนไทยในเรื่องการเมือง ถ้าเราพูดถึงการเมือง เราต้องพูดถึงรัฐ พูดถึงประเทศ พูดถึงกลุ่มชนที่มีอำนาจ ชนชั้นปกครองจะเป็นคนกำหนดว่าใคร “เป็นไทย” “ไม่เป็นไทย” คนไหนเป็นคนพื้นเมือง คนไหนที่ไม่ใช่ไทย สมัยก่อนค่อนข้างจะชัด คนที่อยู่ภาคเหนือจะเรียกลาว ตะวันออกเฉียงเหนือก็ลาว ภาคใต้แขก มอญก็เรียกมอญ เขมรก็เขมร มีการแบ่งแยกนี้ฝรั่ง นี่จีน คนไทยก็มีการอบในการมองว่าใครเป็นพวกตัวเอง มีลักษณะอะไรคล้ายกัน ต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร มีการอยู่เป็นชุมชน ไม่ได้ผสมปนเปกัน แต่จะมีเส้นขอบแบ่งว่า “คุณเป็นอะไร” “ผมเป็นอะไร” แล้วก็อยู่กันเป็นชุมชน บางกลุ่มรักษาวัฒนธรรมของตัวเองไว้ช้านาน เราจะเห็นพวกมอญที่นั่นยังเหลืออยู่ พวกเขมรที่นั่นยังเหลืออยู่ พวกลาวโฉบบางที่ก็ยังมีเหลืออยู่ พยายาม

ที่จะเกาะอัตลักษณ์และความรู้สึกสำนึกทางชาติพันธุ์ไว้ วันดีคืนดีก็ลุกขึ้นมาทำพิธีกรรมอะไรต่างๆ เพื่อแสดงว่าฉันเป็นไทลื้อ ฉันเป็นไทดำ ฉันเป็นลาวโซ่ง ฉันเป็นลาวพวน ฉะนั้นความรู้สึกแบ่งแยกมี ไม่ใช่ว่างลืนสนิท

ความที่ว่าเรา“กลืนสนิท”นั้นไม่สนิท การแบ่งแยกยังมี ในสมัยก่อนเราก็แบ่งแยก ไม่ใช่ทุกคนเป็นไทยหมด แม้กระทั่งชื่อมณฑลต่างๆในสมัยรัชกาลที่ ๕ ท่านก็ตั้งมณฑลลาวพวน ลาวกาว มณฑลเขมร ฯลฯ ตั้งตามชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ไทย แล้วการที่แบ่งแยกคนอย่างนี้ทำให้เกิดผลเสียในทางการเมือง เมื่อเผชิญกับลัทธิอาณานิคม ความกดดันจากภายนอก กษัตริย์สีหนุ (ไม่ใช่องค์ปัจจุบัน) ส่งพระราชสาส์นไปขออยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส ไม่อยากเป็นประเทศราชของไทย ฉะนั้นความเป็นเขมร เป็นคนละชาติ เป็นคนละดินแดน ทำให้เราจะต้องเสียดินแดนเขมร พระเจ้าแผ่นดินประเทศราชลาวก็ส่งสาส์นขออยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส เขาก็อยากเป็นอิสระ เพราะว่าลาวก็เป็นลาว ไม่ใช่ไทย การแบ่งแบบเชื้อชาติทำให้สูญเสีย พวกมุสลิมปักเซ้ได้วันดีคืนดีก็ลุกขึ้นมาบฏ จะแยกออกเป็นรัฐอิสระ เพราะฉันไม่ใช่คนไทย ฉันมุสลิม ฉันมีความสัมพันธ์กับมาเลย์หรือมลายู ฉะนั้นความกดดันนี้ทำให้รัชกาลที่ ๕ ต้องเปลี่ยนทัศนคติ ปฏิรูปการปกครอง ทุกคนที่อยู่ในแผ่นดินสยามก็คือ “ชาวสยาม” เป็น “คนไทย” ทั้งนั้น พระองค์ท่านไม่เพียงแต่จะเปลี่ยนชื่อมณฑลต่างๆที่เรียกว่าลาวทั้งหลาย ก็เลิก เรียกเสียใหม่มณฑลอุดร อีสาน บุรพา อาคเนย์ พายัพ เป็นต้น ใช้กรุงเทพฯเป็นศูนย์กลาง ไม่มีลาว ไม่มีเขมร เป็นชาวสยาม ระบบเจ้าเมืองที่ท้องถิ่นตั้งกันสืบทอดโดยสายโลหิตก็ยกเลิกไป แล้วส่งข้าหลวงไปปกครอง ทุกคนขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของสยาม เราจะเห็นว่าความกดดันทำให้เราต้องเปลี่ยนความคิด

ว่าคนทุกคนที่“เกิดในแผ่นดินไทย”ก็คือ“คนไทย”ไม่ว่าจะเป็นเขมรมาก่อน
ไม่ว่าจะเป็นจีนมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นลาวมาก่อน เมื่ออยู่ในราชอาณาจักรสยาม
ก็ต้องเป็นสยาม เป็นไทย มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นี่เป็นการสร้างความมั่นคงโดยสร้าง“รัฐชาติ”ขึ้น ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา
ที่อยู่ในเมืองไทย ต้องเป็นคนไทย รัชกาลที่ ๖ ยิ่งทำให้ความรู้สึก“เป็นคนไทย”
มากขึ้น โดยการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมขึ้นมา แต่งตั้งคนจีนที่รวยๆให้เป็นขุนนาง
ไม่มีเงินเดือน แต่รู้สึกภูมิใจ แล้วก็ให้บริจาค ซื้อเรือรบหลวง สร้างโครงการ
ต่างๆ คือทำให้เงินเป็นเงินน้อยลง คือเป็นขุนนางไทย มีความสัมพันธ์กับไทย
เพราะสมัยก่อนรัชกาลที่ ๖ ในจีนแผ่นดินใหญ่เปลี่ยนแปลงการปกครอง มีการ
เคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศจีนมาก พวกคนจีนในเมืองไทยก็ส่งเงินไป
ช่วยเหลือ เข้ากับสมาคมลับต่างๆ ท่านก็เกิดความหวั่นไหวว่าพวกเหล่านี้จะ
ไม่จงรักภักดีกับไทย เป็นจีนอยู่ในไทย แต่ไปจงรักภักดีต่อจีนในแผ่นดินใหญ่
ฉะนั้นนโยบายที่จะเริ่มรับเอาต่างชาติที่เป็นจีนเข้าเป็นไทยก็ยังมีผลขึ้น ท่านตรา
พระราชบัญญัติการแปลงสัญชาติขึ้นมา ปีพ.ศ.๒๔๕๔ ปีแรกที่ขึ้นครองราชย์
เปิดโอกาสให้ต่างด้าวในประเทศไทยแสดงความจำนงขอเป็นไทยได้ โดยมี
คุณสมบัติ อายุบริบูรณ์ตามกฎหมายไทยและกฎหมายแห่งชาติตน แล้วขณะ
นั้นอยู่ในกรุงสยาม หรือที่เคยอยู่ในสยามมาแล้วไม่น้อยกว่า ๕ ปี มีความ
ประพฤติดี มีสมบัติพอเลี้ยงตนได้ คือใครอยู่เมืองไทย ๕ ปีก็กลายเป็นไทย
ได้โดยการขอ แล้วท่านก็มีพระบรมราชานุญาตให้เป็นไทยได้โดยถูกต้องตาม
กฎหมาย นอกจากนั้น หลังจากนั้นอีก ๒ ปีตราพระราชบัญญัติสัญชาติขึ้น
ซึ่งตั้งว่าคนไทยที่จะเป็นไทยต้องมีสัญชาติไทย สัญชาติไทยนี้รัฐเป็นคนกำหนด
ท่านกำหนดว่า

๑. เป็นผู้ที่เกิดจากบิดาหรือมารดาที่เป็นไทย

๒. เป็นผู้เกิดในพระราชอาณาจักรสยาม ไม่ว่าจะบุพการีจะเชื้อชาติอะไร ทุกคนเกิดในแผ่นดินไทย เป็นไทยไปหมดแล้ว ในพ.ร.บ. ข้อที่ ๒ ชาวต่างชาติ คือคนที่ไม่ได้เกิดเมืองไทย แล้วเชื้อชาติเดิมก็ไม่มีพ่อแม่เป็นไทย สามารถขอเปลี่ยนแปลงชาติ “เป็นคนไทย” โดยสมบูรณ์ เปิดทางให้ “เป็นคนไทย” ได้มาก แต่ในทางปฏิบัติยังมีส่วนหลงเหลืออยู่ที่ยังไม่ได้เป็นคนไทย ได้แก่มีชนชาติที่เราไปไม่ถึงเขา เช่น ชาวเขา เราไม่ได้รับเขาเป็นไทย จนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ ยังมีมาเถียงกันเรื่องกฎหมายว่าเป็นไทยหรือเปล่า

โดยรวม คนทั้งหลาย “เป็นคนไทย” โดยสมบูรณ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ แล้ว พวกที่เกิดในเมืองไทย ไม่ว่าจะพ่อแม่จะเป็นอะไร หรือลูกครึ่งที่มีไทยเป็น พ่อหรือแม่ เกิดที่ไหนก็ต้องเป็นไทย ได้สัญชาติไปแล้ว เพราะฉะนั้นพวกที่แปลงชาติทั้งหลาย อยากเป็นไทย มาอยู่ในเมืองไทย ก็สามารถขอเป็นไทยได้ นี่คือการขยายขอบเขตให้ “ความเป็นคนไทย” ไม่จำกัดอยู่กับชาติพันธุ์ เชื้อชาติ ขอให้อยู่ในแผ่นดินไทย

ที่สำคัญ รัชกาลที่ ๖ ไม่ได้ตราไว้ แต่ท่านมีพระราชประสงค์ให้คนไทย รักชาติ จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีคุณสมบัติตามที่ท่าน เห็นว่าเป็นคนไทยที่มีความเจริญ มีลักษณะประจำชาติ กฎหมายนี้ใช้มาจนกระทั่งสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่านเป็นนักปลุกใจ สร้างชาตินิยม เหมือนกัน ก็พยายามไปรวบรวมเอาคนไทยที่เคยอยู่ในแผ่นดินไทย แต่สูญเสีย ไปกลับคืนมา ท่านเปลี่ยนชื่อจากประเทศ “สยาม” มาเป็น “ไทย” เพราะอยากให้คำว่า “ไทย” นี้ไปสัมพันธ์กับไทใหญ่ ไทอื่นๆ ที่อยู่นอกประเทศ คือความ ทะเยอทะยานที่อยากจะมามีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ของคนไท คือจะรวมคนไทที่พูด

ภาษาไทย ที่มีอะไรเป็นไทยๆมาเป็นไทยทั้งหมด

แล้วก็มีคนชาติเดียวกันหลายประเทศ เป็นต้นว่า พวกไทลื้ออยู่พม่าก็มี อยู่ไทยก็มี อยู่จีนก็มี อยู่ลาวก็มี เป็นกลุ่มเดียว พูดภาษาเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน แต่เป็นประชากรของหลายประเทศ ฉะนั้นถ้าพูดถึงการเมือง พวกนี้ไม่ใช่เป็นพวกเดียวกัน เพราะว่าเขาอยู่ภายใต้ระบบสังคมคนละอย่าง กฎหมายคนละอย่าง สิ่งที่มีเหมือนกันคือ“ภาษา” แล้วเขาก็เปลี่ยนแปลงไป ปรับตัวเข้ากับ วัฒนธรรมที่เขาอยู่ในฐานะชนกลุ่มน้อย ฉะนั้นคนที่เป็นคนไทย แม้กระทั่งเราจะไปอ้างว่าลาวนี้เป็นไทย ภาษาเหมือนกัน พื้นฐานวัฒนธรรมเป็นพุทธเหมือนกัน แต่เขาแยกจากเราไปนานแล้ว เดี่ยวนี้เขาก็อยู่ภายใต้ระบบความคิด อยู่ภายใต้ขนบแบบแผนที่แตกต่างกันไป ฉะนั้นความเป็นญาติในอดีตก็อาจ จะคงไว้ แต่ความเป็นพวกเดียวกันในทางการเมืองคงไม่ใช่ ลาวเข้าเมืองไทย ต้องขอวีซ่า ข้ามโขงไปเป็นไทย ยกเว้นพวกที่เข้ามาสมัยรัชกาลที่ ๓, ๔, ๕ หรือเข้ามาก่อน พ.ร.บ.สมัยรัชกาลที่ ๖ เดี่ยวนี้ถ้าไปอ้างไทย-ลาวเป็นพวกเดียวกัน อาจจะเป็นคำหวานขึ้น เป็นพี่น้องกันละใช่ แต่ว่าเป็นพวกเดียวกัน ไม่ใช่

ฉะนั้นถ้าเราพูดถึงทางการเมือง “คนไทย” คือกลุ่มที่รัฐบาลให้ “สัญชาติไทย” เท่านั้น แล้วสัญชาติไทยนี้ถอนได้ เช่น มีการถอนสัญชาติลูกต่างด้าว พ่อแม่ต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย ไม่ใช่คนไทย ยกเว้นมีพ่อหรือแม่เป็นไทย แล้วมีเงื่อนไขต่างๆมาก ฉะนั้นความเป็นคนไทยเกิดขึ้นจากการออกกฎหมาย ออกระเบียบ ทศนคติของผู้นำ ผู้ปกครองประเทศ จะให้ใครเป็นไทย แล้ว ยังมีการถอนสัญชาติได้อีก ถ้าบุคคลนั้นเป็นภัยต่อรัฐ ต่อความมั่นคง ขัดต่อ ความเจริญของประเทศชาติอะไรต่างๆ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเป็นไทยในทาง

การเมืองเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ตามเงื่อนไขสภาพการเมืองในประเทศ เป็นตัวอย่าง ฉะนั้นความเป็นไทยทางการเมืองจึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของผู้ปกครองกำหนดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ตามสถานการณ์บ้านเมือง ตามที่เขาคิดว่าคนนั้นเป็นไทยแท้หรือเปล่า เป็นสิ่งที่เกิดจากทัศนคติ ความไว้วางใจของคนที่อยู่ในแผ่นดินเดียวกัน

๔. การเป็นคนไทยในเรื่องวัฒนธรรม วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผน ความคิดความเชื่อ กฎหมาย ประเพณี ศิลปะ ความรู้ อุปนิสัย ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากอดีต ที่พ่อแม่สอนอบรมตั้งแต่เกิดด้วยแบบแผนวัฒนธรรม ความเชื่อแบบไทยๆ คือ พฤติกรรม นิสัย ความคาดหวัง ภายใต้ความสัมพันธ์ที่พ่อแม่มีอยู่ หน้าที่ข้อกำหนดทางสังคมนี้คือกรอบทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดให้ปฏิบัติ เหมือนกับรหัสถ่ายทอดลงไปในสมอง

แบบแผนนี้คือ “คนไทย” ต้องเป็น “แบบไทยๆ” มีนิสัยแบบไทย เราได้ถูกปลูกฝังมาให้คิดอย่างนี้ ทำอย่างนี้ เป็นแบบแผน แต่ถ้าเห็นคนอื่นไม่ทำ เราก็บอกว่า ไอนั่นฝรั่ง ไม่ใช่แบบไทย วัฒนธรรมทำให้คนเป็นอีกแบบหนึ่ง มีพฤติกรรมบางอย่างที่เราปลูกฝัง ฉะนั้นเราจะเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมือนเรา เป็นแบบต่างชาติ แปลก คนไหนที่มีพฤติกรรมแบบไทยๆ ก็ย่อมอยู่ในวัฒนธรรมไทย เป็นคนไทยได้ เพราะมีความคิด มีพฤติกรรม มีความเชื่อ เชื้อโชคเชื้อกลาง เล่นหยวเล่นพนัน นี่ “คนไทย” อย่างนี้ เป็นต้น

การ “เป็นคนไทย” ก็คือมีลักษณะเฉพาะของพฤติกรรม มีนิสัยแบบไทย แบบแผนชีวิต ฉะนั้นเรา “เป็นคนไทย” ถ้าเราอยู่ในกรอบนี้ แต่จากการศึกษา วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แบบแผนที่เราเคยรับปฏิบัติเปลี่ยนไปได้ และเปลี่ยนไปเร็วในบางสังคม โดยเฉพาะสังคมที่ติดต่อกับต่างประเทศ

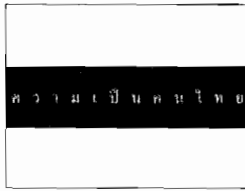
ศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช :

“ความเป็นคนไทย” ที่อาจารย์สุมิตรได้กรุณาเขียนขึ้น โดยรวมที่อาจารย์แบ่งออกเป็นบทหลักๆ ๔ บท คือ เรื่องเชื้อชาติ ภาษา การเมือง และวัฒนธรรม

ในส่วนเรื่องเชื้อชาติกับภาษา อาจารย์ได้ให้ข้อมูลพื้นฐานซึ่งครอบคลุมมาก ประมวลมาอย่างดีมาก ซึ่งทำให้ผู้อ่าน ไม่ว่าจะเด็กนักเรียน หรือว่าอาจารย์ที่จะไปเป็นผู้สอน หรือผู้สนใจทั่วไป มองเห็นภาพว่า เรื่องของความเป็นคนไทยนี้กว้างออกไปเกินกว่าแผ่นดินขวานทองของเราในปัจจุบัน ขอบเขตตั้งแต่แคว้นอัสสัมในอินเดีย จนจดอ่าวตังเกี๋ยในจีน

แต่พอถึงเรื่องการเมือง อาจารย์วิเคราะห์แคบเข้ามาเหลือเฉพาะสมัยรัชกาลที่ ๕ ส่วนนี้ดิฉันจะขอแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม แล้วในเรื่องที่ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรม อาจารย์ก็เจาะจงลงไปของไทยที่เรียกว่าร่วมสมัยค่อนข้างมาก ซึ่งเหมือนกับว่าสองส่วนแรกที่เป็นฐานใหญ่ อาจารย์อาจจะมีเจตนาบางอย่างที่จะวางกรอบให้เล็กลง แต่ดิฉันกลับคิดว่าให้ใหญ่ไว้อย่างนั้น ดีกับผู้เรียน แล้วก็ดีกับความรู้อาจารย์เกี่ยวกับความเป็นคนไทย

ในเรื่องการเมือง ดิฉันคิดว่ามี “คำกัญแจ” อยู่คำหนึ่ง ซึ่งอาจารย์สุมิตรไม่ได้เน้นและน่าจะต้องเอามาเน้น คือคำว่า “บ้านเมือง” เพราะว่าไม่ว่าคนไทยจะเป็นกลุ่มไหนก็ตาม จะอยู่ที่ไหนก็ตาม เขาจะต้องปกครองกันด้วยระบบที่เป็นบ้านเป็นเมืองแน่ๆ ไปดูในเวียดนามที่อาจารย์เองไปสำรวจ จะเป็นเมืองหวาด เมืองไล เมืองลา หรือเมืองอะไรก็ตาม จนไปถึงรัฐซาน เมืองยงหัวย เมืองพะญาท ทุกแห่งเป็นเมืองหมด ถึงกับมีนักวิชาการเวียดนามเคยมา

ชวนดิฉันว่า เรามาทำแผนที่แล้วเอาชื่อที่เป็นเมืองทั้งหลายและชื่อที่เป็นบ้านทั้งหลายใส่ลงไป เราจะเห็นว่า นี่คือคนที่ใช้ระบบการปกครองร่วมกัน คือ “เป็นบ้านเป็นเมือง”

ในส่วนนี้ดิฉันได้เคยมีโอกาสทำวิจัยเรื่องระบบการปกครองของชนชาติไทยที่เป็นโครงการวิจัยชุดของ สกว. ในเอกสารนั้นก็วิเคราะห์ไว้ค่อนข้างละเอียดว่า นอกจากจะพูดถึงเรื่องบ้านเมือง แล้วยังเลยไปถึงการจัดช่วงชั้นของคนในสังคม ว่าคนที่อยู่ในสังคมที่เป็นบ้านเป็นเมืองนี้ มีคนที่เป็นผู้นำที่เป็นเจ้าเมือง เป็นขุน เป็นพระยา แล้วคนที่ถูกปกครองจะเรียกว่า **ไทเมือง** หรือว่า **ไพร่** หรืออะไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้พบได้ทั่วไป แม้ทุกวันนี้ถ้าเราไปถามคนในตอนใต้ของจีน ไม่ว่าจะเป็นที่หยุนหนานหรือกวางสี ยังมีคนที่เข้าใจเวลาเราพูดถึง **ทองคำ** ที่หมายถึงที่ตั้งหรือวังของผู้ปกครอง ทองคำของเขาก็ไม่ต่างอะไรกับพระบรมมหาราชวังของเรา อย่างนี้ดิฉันคิดว่าเป็นเรื่องของระบบการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นสมบัติของคนไททุกกลุ่ม เพราะฉะนั้นจึงควรจะได้เอามาพูดถึง แล้วจะมีอย่างอื่นที่ติดตามมา

ที่พูดถึงวิธีที่คนไทยไปเชื่อเชิญหรือชักชวนให้ “คนอื่น” เข้ามาเป็น “คนไทย” เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนจีน ส่วนนี้ก็เป็นส่วนที่หลายๆ ท่านคงจะมีความสนใจ ในเล่มนี้ได้พูดถึงพระราชบัญญัติสัญชาติหรือการแปลงชาติหลายฉบับ ตรงนี้ดิฉันคิดว่า ถ้าอาจารย์เอาไปทำเป็นบทความทางวิชาการว่าด้วยเรื่องสัญชาติอย่างเดียว จะมีคนต่างชาติอยากได้บทความนี้มากเลย แต่สำหรับเรา ดิฉันคิดว่าการที่คนไทยจะขยายจำนวนออกไปมากขึ้นนี้ ไม่ได้เป็นเพราะว่าเรื่องของการแปลงสัญชาติ ไม่ได้เป็นเพราะว่าปัจจัยทางด้านกฎหมาย

สิ่งที่ดิฉันอยากจะชวนให้ดูก็คือว่า วิธีที่คนจีนซึ่งเป็นคนที่ไม่ใช่คนไทย

ส่วนใหญ่เข้ามาสู่ความเป็นคนไทยนั้น ไม่ได้ผ่านกระบวนการเรื่องของสัญชาติ โดยพระราชบัญญัติ แต่ผ่านกระบวนการทางสังคม ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ ทรงมีพระราชบัญญัติฉบับแรกที่อาจารย์พูดถึง ไม่ได้ชักชวนให้คนจีนอยากแปลงสัญชาติเป็นคนไทยเท่าไร จำนวนการแปลงสัญชาติจะน้อยมาโดยตลอด แล้วพอมาถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งพยายามที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ก็ยังไม่ได้คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น จากเท่าที่ Skinner และ Murashima พูดถึงการเมืองในสมัยจอมพล ป. กับบทบาทของคนจีน พอมีพระราชบัญญัติให้เรื่องสัญชาติขึ้นมา คนจีนมีปฏิกิริยาออกมาเป็น ๓ พวก คือ

พวกที่ ๑ ซึ่งเป็นส่วนน้อย ก็ยอมเปลี่ยนมาใช้นามสกุลไทย พวกนี้จะเป็นพวกที่มีนามสกุลบูลๆ ติดอยู่ เพราะว่าเชื่อตามหลวงพิบูล เช่น บูลกุล บูลสุข อะไรอย่างนี้

พวกที่ ๒ คงความเป็น“แซ่”เอาไว้ ไม่แสดงการต่อต้าน แต่ว่าจริงๆ คือไม่ยอมเปลี่ยนสัญชาติมาเป็นไทย

พวกที่ ๓ กลับเมืองจีนไปเลย ส่วนหนึ่งถูกเนรเทศไปบ้าง ส่วนหนึ่งตัดสินใจกลับ

สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนจริงๆ คือ เด็กรุ่นลูกของคนเหล่านี้ ที่โรงเรียนจีนปิดแล้วถูกเอาเข้ามาเรียนโรงเรียนไทย เป็นเด็กชายแซ่ไหนแซ่นี้ พอโตขึ้นมาไม่ยอมเป็นเด็กชายแซ่ไหนแซ่นี้ ก็กลายเป็นไทยไปหมด ตรงนี้ต่างหากที่ทำให้เราได้คนจีนจำนวนหนึ่งเข้ามาสู่สังคมไทย

การที่อาจารย์สุมิตรจับเอาประเด็นที่ว่า คนจีนเป็นคนต่างด้าวกลุ่มใหญ่ในสังคมไทยในศตวรรษที่ ๑๙ ต่อ ๒๐ นั้น ดิฉันคิดว่าเป็นประเด็นที่ตรงและถูกต้องแล้ว ถ้าเราไปดูสถิติคนจีนเท่าที่พอจะหาได้ในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็ไม่ได้นานมาก สถิติบอกว่า คนในกรุงเทพฯ มีคนจีนอยู่ทั้งหมด ๘-๙ แสนคน แบ่งออกเป็นย่านธุรกิจ ย่านรอบธุรกิจ ย่านชานเมือง ย่านธุรกิจคือเขตสำเพ็ง เขตสำเพ็งมีคนสัญชาติจีนกับคนจีนที่เกิดในไทยอยู่มากกว่าคนไทย มีคนไทยเพียงร้อยละ ๒๑ เป็นคนสัญชาติจีนร้อยละ ๓๘ เป็นคนจีนเกิดในไทยยังไม่ได้เปลี่ยนสัญชาติอีกร้อยละ ๓๙ เพราะฉะนั้นมีความจำเป็นแน่นอนที่จะต้องเอาคนเหล่านั้นเข้ามาสู่ “ความเป็นไทย” นอกจากคนจีนแล้ว ในส่วนอื่นๆ ที่อาจารย์พูดถึงบ้าง เช่นคนมอญก็เช่นกัน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการสัญชาติ ก็ค่อยถูกกลืนเข้ามาเป็นไทย แล้วยังมีกลุ่มใหม่ๆ เช่น กลุ่มคนเวียดนาม รุ่นอายุที่ ๓ กลุ่มคนไทยภูเขา ซึ่งเป็นเรื่องร่วมสมัยมาก

ในเรื่องวัฒนธรรมที่อาจารย์สุมิตรพูดถึง “นิสัยประจำชาติ” ดิฉันคิดว่าตรงนี้เป็นแนวคิดที่ชาวตะวันตกมาชักชวนให้เราคิดว่าคนไทยเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างนักมานุษยวิทยาที่ชื่อว่า Ruth Benedict จริงๆ เขาไม่ได้มาเมืองไทยด้วยซ้ำ ตอนที่เขาเขียนเอกสารชิ้นนั้น เขาบอกแล้วว่าเป็น war-time study เขาเขียนขึ้นในขณะที่อเมริกาต้องการจะรู้จักเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นรายประเทศ เพราะว่าตอนนั้นเริ่มยุคสงครามเย็น ลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังเริ่มแผ่ออกมา เขาก็มีหน้าที่จะต้องทำให้ผู้บริหารประเทศของอเมริกา รู้จักว่าประเทศไทยและคนไทยเป็นอย่างไร เอกสารนั้นตอนหลังๆ นักวิชาการไทยก็ไม่ค่อยรู้สึกว่าจะบอกอะไรเราเท่าที่เรารู้จักตัวเอง

เรื่องวัฒนธรรม ถ้าเราจะพูดเรื่องเด่นๆ ของไทย ชนิดที่ว่าพอเดินไปพบแล้วเขาถามว่าเป็นคนไทยหรือเปล่า อย่าไปพูดถึง Ruth Benedict เลย เพียงแต่ถามว่า “เชื่อเรื่องดวงไหม” “กลัวผีหรือเปล่า” ดิฉันอยากจะเรียนว่า

ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมที่ลึกมากของคนไทย จะเป็น “ผีดี” “ผีร้าย” ก็ตาม แล้วต่อไปถึงเรื่อง “โชค” เรื่อง “ดวง” ทั้งหมดในความเชื่อเหนือธรรมชาติ ทั้งหมดนี้เป็นวัฒนธรรมไทยแน่นอน

อีกส่วนหนึ่งคือ “วัฒนธรรมข้าว” หลายท่านอาจจะนึกในใจว่าไม่เป็นไทย ญี่ปุ่นก็ใช้ เวียดนามก็ใช้ แต่จะมีส่วนหนึ่งในความเป็น “วัฒนธรรมข้าว” ที่เป็นของไทย เช่น เรื่องของมาตราชวัดเก่าของเรา เป็น “เกวียน” เป็น “ทะนาน” เป็นเรื่องที่เราสร้างมาตราชวัดมาจากข้าว เพราะเราอยู่กับข้าว เพราะฉะนั้นข้าวกับท้องนาเป็นเรื่องของวัฒนธรรมไทยศักดิ์นาที่เกิดขึ้นในตอนหลัง เป็นเรื่องที่มีพื้นฐานอยู่บนเรื่องวัฒนธรรมการทำนาของเรา แล้วศักดิ์นาแบบเบื้องต้นก็ไม่ได้มีเฉพาะในสังคมไทย มีอยู่ในคนไทยทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นที่สิบสองปันนา

ชื่อก็บอกแล้ว **สิบสองปันนา** หรือ **สิบสองจุไท** หรือ **อาณาจักรเมฆหลวง** ที่ถือว่าเป็นอาณาจักรไทยที่เก่าที่สุดที่พอจะสาวกลับไปได้ ซึ่งก็ตั้งอยู่ในบริเวณรัฐชานในปัจจุบันที่เรียกว่าไทยใหญ่ ทุกแห่งใช้ระบบศักดิ์นาแบบดั้งเดิมทั้งหมด ดิฉันได้เคยคุยกับอาจารย์เจีย ยัน จอง อาจารย์สันนิษฐานว่า ศักดิ์นาแบบดั้งเดิมที่คนไทยทุกกลุ่มใช้อยู่ มีลักษณะคล้ายคลึงกับระบบการจัดที่นาของจีนโบราณ ก่อนที่จะมาเป็นจีนในแบบจักรวรรดิ ก็มีสิ่งที่เราได้รับมาเก่าแก่มากจากจีนอยู่เหมือนกัน ซึ่งมาปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมไทย แล้วก็มาแสดงออกในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งโยงไปกับเรื่องของการเมือง วิธีที่เราจะจัดคนเป็นกลุ่มเป็นพวกไพร่ เกี่ยวกับการทำนาทั้งนั้นเลย ในบทที่อาจารย์พูดถึงวัฒนธรรมศักดิ์นา อาจารย์บอกว่า เป็นวิธีจัดที่ดินให้ตอบแทนแทนเงินเดือน ตรงนี้ถ้าเด็กได้เข้าใจไปอย่างนี้อาจจะไม่ครบถ้วน เพราะว่าศักดิ์นามีรากเก่าอยู่ ไม่ใช่แค่ที่ไม่มีเงินจ่ายเงินเดือนก็เอานาไปก็แล้วกัน มีรากฐาน

เก่าที่เป็นวิธีจัดระเบียบของสังคมที่ทำมา อย่างไรก็ตามเสียก็ต้องจัดอย่างนี้ แล้วก็ต้องแบ่งกันไป ถ้าไปอ่านดูจากเอกสารที่ชาวฝรั่งเศสบันทึกไว้จะตรงกันว่า คักดินาของไทยแบบดั้งเดิมเป็นคักดินาแบบคอมมิวนิสต์ เพราะที่ดินทั้งหมดจะเป็นของผู้ปกครองแผ่นดิน แต่ว่าผู้ปกครองแผ่นดินไม่มีสิทธิ์ครอบครองเองทั้งหมด จะต้องแบ่งปันให้คนที่อยู่ในเมืองหรืออยู่ในอาณาจักรแบ่งกัน แล้วก็หมุนเวียนกัน ไม่มีใครได้สิทธิ์ขาด แล้วจะต้องมีที่ดินส่วนหนึ่งเป็นของกลาง ซึ่งทุกคนจะต้องมาเอาแรง ลงแรงไปด้วยกัน แล้วเอาผลผลิตที่ได้จากที่ดินตรงนี้สำหรับไปให้กับพวกคนพิการ ให้พระ ให้คนด้อยโอกาสทั้งหลาย อย่างนี้ ฝรั่งเศสบอกว่านี่เป็นคักดินาแบบคอมมิวนิสต์ แล้วเป็นสิ่งที่มียู่ในเมืองไทย ในสังคมไทยมาตั้งแต่ก่อนจะเป็นประเทศสยามด้วยซ้ำ

ประเด็นเกี่ยวกับเครือญาติแบบของไทย ซึ่งค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับฝ่ายหญิงทางแม่ ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เด็กไทยน่าจะทำได้ทำความเข้าใจ เรียบอกว่าเรานั้นสืบสกุลทางพ่อ แต่ว่าเรานับญาติทั้งสองทาง คือทางพ่อกับแม่ แต่ถ้าย้อนกลับไปดูในอดีต ด้วยเหตุผลในเรื่องของการผลิตในการเกษตร เรามีวิธีที่เราจะเลือกอยู่กับทางแม่หรือว่านับสายทางแม่ คือสายของผีข้างฝ่ายแม่อยู่ค่อนข้างมาก ซึ่งยังจะพบในภาคเหนือและภาคอีสาน แต่ว่าปัจจุบันก็ได้คลายลงไปแล้ว ถ้าหากว่าเด็กได้เรียนรู้เรื่องเหล่านี้ เวลาที่มีใครมาพูดถึงเรื่อง **ผีปอบ** เด็กจะได้เข้าใจว่าเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องไกลตัวเรา เป็นเรื่องของบรรพบุรุษของเราเอง

ดิฉันคิดว่าเด็กที่อ่านหนังสือ ๓ เล่มนี้แล้ว เวลาเด็กได้ยินคนพูดภาษาลาว คงจะนึกว่า อ้อ นี่คือพวกของเราเอง ถ้าไปถึงหยุนหนาน ไปถึง “ไทยเอวลาวย” เขาคงจะนึกอย่างที่เราารู้สึกว่า อ้อ นี่พี่น้องเราแท้ๆเลย ถ้าเขาได้เข้าใจถึงรากว่า

วัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกันเป็นอะไรบ้าง เราไปถึงลุ่มน้ำแดงตอนเหนือ เขายังชี้ให้เราดูเลยว่า เขายังมีผีฟ้าอยู่บนดาดฟ้าบ้าน ทั้งๆที่แต่งเนื้อแต่งตัวเป็นจีนแล้ว แต่ว่าพูดกันรู้เรื่อง เรื่องภาษา อาจารย์สุมิตรได้เสนอไว้ครอบคลุมดีแล้ว เรื่องเครือญาติ ยังรวมถึงเรื่องคำศัพท์เกี่ยวกับเรื่องเครือญาติทั้งหลายที่ใช้ร่วมกันอยู่ด้วย เรียกพ่อ เรียกแม่ เรียกปู่ย่าตายาย อะไรทั้งหลาย นี่เป็นอีกส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

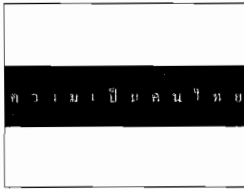
อาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ :

ขอเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า การวิจัยเรื่อง “ความเป็นคนไทย” สำคัญหรือไม่

คำตอบคือสำคัญมาก “ความเป็นไทย” เป็นคำถามของยุคสมัย เพราะกำลังมีวิกฤตและความเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่เกิดขึ้นกับ “ความเป็นไทย”

คำถามที่อยู่ในใจของสังคมไทยก็คือ “คนไทย” เป็นอย่างไร เราเป็นใคร เรากำลังอยู่ตรงไหน และกำลังจะเดินไปไหน

เราנםมองคนอย่างเจ้าสัวที่พูดไทยไม่ชัด แต่แสดงความเป็นห่วงบ้านเมือง เรามีเพลง “ก็หมวยนี่คะ” เรามีรสนิยมความสวยงามแบบต้องมีความเป็นหมวยเป็นดี เรามีพ่อหลวงจอนิ โอโดเซา ที่เป็นปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ที่พูดไทยสำเนียงกะเหรี่ยงที่แสดงความห่วงใยพื้นป่าที่มีต่อสังคมไทย ฯลฯ ทั้งหมดนี้สะท้อนว่า เรากำลังอยู่ในช่วงของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งนำมาสู่คำถามแห่งยุคสมัย เพื่อที่เราพอจะมองเห็นได้ว่าคนไทยนั้นเป็นอย่างไร และด้วยความเป็นคนไทยเช่นนี้เราจะเดินต่อไปในสังคมโลกอย่างไร

ท่านอาจารย์สุมิตรได้พยายามศึกษาถึงเกณฑ์ในการพิจารณา **“ความเป็นไทย”** และให้คำตอบไว้ ๔ ประการ คือ **เชื้อชาติ ภาษา การเมือง และ วัฒนธรรม** ซึ่งเป็นความรู้ที่มีคุณค่าและช่วยปูทางให้แก่การศึกษาเรื่องนี้ให้ลึกซึ้งต่อไป คงไม่มีประโยชน์มากนักที่จะพูดถึงความดีของหนังสือเล่มนี้ แต่น่าจะมีประโยชน์กว่า ถ้าเรามาช่วยกันคิดว่าเราจะศึกษา **“ความเป็นคนไทย”** กันต่อไปอย่างไร

ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องดูก่อนว่าท่านอาจารย์สุมิตรได้ศึกษาอะไรไว้แล้วบ้าง

ในการวิเคราะห์ **“ความเป็นคนไทย”** ในแง่ต่าง ๆ ๔ ด้าน คือ **เชื้อชาติ ภาษา การเมือง และวัฒนธรรม** ท่านอาจารย์สุมิตรให้นำหนักไม่เท่ากัน

“ความเป็นคนไทย” ในมิติของเชื้อชาติและภาษานั้น ท่านอาจารย์สุมิตรทำได้ดีมาก เพราะเขียนได้อย่างละเอียด ชัดเจน เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าเกณฑ์ทั้งสองอย่างนี้มีปัญหาอะไรบ้างที่ทำให้ไม่สามารถบ่งบอก **“ความเป็นคนไทย”** ได้ เช่น เชื้อชาตินั้นก็ไม่มีเชื้อชาติบริสุทธิ์ ส่วนภาษาก็มีการหยิบยืมผสมผสานปนเปกัน และยังเกี่ยวพันกับการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพราะการเปลี่ยนแปลงมาพูดภาษาของชนชั้นปกครองหรือการเปลี่ยนตัวเองมาเป็นคนไทยในแง่อื่นๆ มักเกิดจากความพยายามที่จะเปลี่ยนสถานะภาพในโครงสร้างอำนาจ เพื่อจะเข้าถึงทรัพยากรได้มากขึ้นด้วย

หนังสือ **“ความเป็นคนไทย”** จึงมีจุดเด่นอยู่ที่การชี้ให้เห็นว่า เกณฑ์หลักทั้งสองอย่างที่เคยใช้เพื่อบ่งบอกถึง **“ความเป็นคนไทย”** ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย คือเชื้อชาติและภาษานั้นเป็นเกณฑ์ที่ใช้ไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ความเป็นคนไทยในแง่การเมืองกับวัฒนธรรมถูกแยก

ออกมามีเคราะห์โดยไม่เชื่อมโยงกับเชื้อชาติและภาษา ทั้งๆที่ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ความเป็นคนไทยทางสังคม การเมืองถูกรัฐกำหนดโดยใช้ทั้งภาษาและความคิดเรื่องเชื้อชาติ

จำเป็นต้องกล่าวเน้นว่า หากเราต้องการเข้าใจ “ความเป็นคนไทย” อย่างถ่องแท้ก็คงไม่สามารถมองแบบแยกส่วน แต่ต้องมอง “แบบประวัติศาสตร์” คือ มองแบบองค์รวม หรือมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่หลากหลายปัจจัยได้ผลิต “ความเป็นคนไทย” นี้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่อมโยงกัน

ดังนั้นจึงไม่สามารถตั้งคำถามว่า ความเป็นคนไทยจริงๆ เป็นอย่างไร เพราะไม่สามารถตอบได้ แต่ต้องถามว่าความเป็นคนไทยในแต่ละยุคเป็นอย่างไร และด้วยเงื่อนไขทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม อะไรจึงนิยามเช่นนั้น

อาจารย์สุมิตรท่านได้เขียนไว้ให้เห็นว่า “ความเป็นคนไทย” มีความเปลี่ยนแปลง เพียงแต่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นพลวัตของ “ความเป็นคนไทย” ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับเงื่อนไขแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามมิติของเวลา หากเรามองอย่างเป็นพลวัต เราจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของ “ความเป็นคนไทย” ที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม และสัมพันธ์กับการใช้เกณฑ์ทางเชื้อชาติและภาษาด้วย

เกณฑ์ทางเชื้อชาตินั้น สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เคยใช้ แต่ถึงวันนี้เรารู้อยู่เต็มอกว่า เกณฑ์เชื้อชาติแบบเดิมใช้ไม่ได้ และไม่มีทางที่จะใช้ได้เลย เพราะถ้าใช้ (หากใช้ได้) ก็หมายความว่า เราได้ตัดกลุ่มคนที่ครอบครองปัจจัยการผลิตมหาคาล คือคนไทยเชื้อสายจีนออกไปจากความเป็นคนไทยแล้ว เศรษฐกิจไทยเหลืออะไร และแน่นอนว่าในช่วงปัจจุบันนี้ ประเทศไทย

มีนายกรัฐมนตรีและเคยมีนายกรัฐมนตรีที่มีความเป็นคนจีนตกทอดมาจากบรรพบุรุษดังเป็นที่รับรู้กันทั่วไป

ถ้าเรามองอย่างเชื่อมโยงกัน เราจะมองเห็น “ความเป็นคนไทย” ที่สลับซับซ้อนมากขึ้น “ความเป็นคนไทย” เป็นวาทกรรมชั้นยอด คือเป็นชุดของความคิดว่านี่คือคนไทย และนั่นไม่ใช่ และชุดความคิดนี้เองทำให้คนบางกลุ่มได้เปรียบและคนบางกลุ่มเสียเปรียบเสมอมา

การนิยามว่าคนไทยเป็นอย่างไร จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการสร้าง “คนอื่น” ขึ้นมาด้วย เราจะไม่มีทางเข้าใจว่าใครเป็นคนไทย หากไม่มีการสร้าง “คนอื่น” ขึ้นมา ทุกวันนี้เรากำลังถูกฝรั่งกดหัวอยู่ เพราะบริษัทฝรั่งและทุนการเงินฝรั่งครอบงำเศรษฐกิจไทย เขวշชนเราถูกอิทธิพลของทุนนิยมและวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้ไม่สามารถสร้างคความหมายให้แก่ตนเองได้ ต้องหันไปหาญาเสพย์ติด

ดังนั้นถ้าหากเรามองอย่างเป็นประวัติศาสตร์ของ “ความเป็นคนไทย” ที่ขึ้นอยู่กับการสร้างคความหมายในแต่ละยุค ภายใต้เงื่อนไขทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของยุคนั้นๆ เราก็จะบอกได้ว่าใครเป็นผู้ได้เปรียบ ใครเป็นผู้เสียเปรียบ ใครควรที่ตกอยู่ในฐานะที่ถูกขูดรีด เช่น คนบนดอยที่มีจำนวนมากกว่าทกแสนคนได้ตกสำรวจความเป็นคนไทยตามกฎหมาย แม้ว่า จะเกิดบนแผ่นดินไทยก็ตาม เพียงเพื่อที่จะถูกไทยเอามาใช้เป็นแรงงานราคาถูก และสามารถใช้เป็น “คนอื่น” ที่รับเอาความชั่วช้าไว้บนบ่า เช่น เป็นผู้ผลิตและค้ายาเสพย์ติด หรือเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น โดยคนไทยและสังคมไทยไม่ต้องแปดเปื้อนความชั่วนั้นเลยแม้แต่น้อย เช่น มังค้ายาก็คความว่า มังมันแล้ว ส่วนทำไม้เด็กไทยและคนไทยต้องหันมาเสพยากันก็ถูกลืมเลือนไป

ความรู้สึกของคนไทยทั่วไปก็จะเป็นทำนองนี้ คือสังคมไทยไม่มีอะไร ผิดปกติ แต่ที่เราติดยากันมากก็เพราะ “คนอื่น” ใ้พวกมันนี้แหละ และเราก็จะตีหัวเขาได้อย่างสบายใจ เพราะเขามาทำร้ายคนไทย ทั้งหมดนี้เป็น กระบวนการที่สลับซับซ้อน และต้องเน้นกันว่าต้องมองอย่างมีความสัมพันธ์ กับบริบทต่างๆ

ถ้าหากเรามอง “ความเป็นคนไทย” ในบริบทเช่นนี้ เราจะพบว่า “ความเป็นคนไทย” ถูกผลิตมาหลายยุคหลายสมัยที่แตกต่างกัน และที่สำคัญคือ **รัฐไทย เป็นผู้สร้างความเป็นคนไทยมากกว่าสังคมเป็นผู้สร้าง**

มองย้อนไปก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่ ๕ ความเป็นคนไทยแม้ว่าจะมีความสำคัญอยู่ แต่ไม่สำคัญเท่ากับความเป็นคนในชุมชน เพราะความหมายของการ มีชีวิตอยู่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับจินตนาการที่กว้างขวางเกินขอบเขตชุมชนและท้องถิ่น ของตน และเมื่อเราพูดถึง **ราชอาณาจักรสยาม** (สยามกับไทยไม่ใช่สิ่งเดียวกัน) ราชอาณาจักรสยามคือ อาณาจักรที่มีคนหลากหลายมารวมกัน ไทยเป็นหนึ่ง ในนั้น

แม้รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงประกาศว่า ทรงเป็นกษัตริย์แห่งกรุงสยาม และ ทรงเน้นถึงคนสิบสองภาษา เพราะยังมีหลายชาติหลายภาษามาอยู่ภายใต้ พระบรมโพธิสมภาร ยิ่งทำให้มีความหมายว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระบารมีและ อำนาจสูงมากเท่านั้น

ความเป็นไทยที่เฉพาะเจาะจงและเป็นคนไทยประเภทเดียวเท่านั้นเริ่ม ถูกผลิตให้ชัดเจนมากขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ช่วงเวลาห้าสิบปีของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประกอบกับในช่วงรัชกาลที่ ๖ จนถึงรัชกาลที่ ๗ มีความขัดแย้งและการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในรัฐ

คุณรุ่นใหม่ขึ้น รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถือได้ว่าสิ้นคลอนมาโดยตลอดจึงได้ผลิต **“ความเป็นคนไทย”** อย่างชัดเจนขึ้นมาเป็นครั้งแรก

ความเป็นคนไทยที่ถูกสร้างขึ้นท่ามกลางเงื่อนไขขรุขระไร้ความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นนี้จึงไม่ได้ให้ความสำคัญแก่เชื้อชาติ แต่ย้ำว่า **“ความเป็นคนไทย”** อยู่ที่ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ หากใครไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ คนนั้นไม่ใช่คนไทย

กรณีการออกพระราชบัญญัติแปลงชาติและพระราชบัญญัติสัญชาติในรัชกาลที่ ๖ ก็เพื่อป้องกันปัญหาเรื่องคนในบังคับต่างประเทศ เนื่องจากมีคนหนีไปเป็นคนในบังคับมหาอำนาจต่างชาติกันมาก หากเรามอง **“ความเป็นคนไทย”** ในบริบทเช่นนี้ ก็จะพบว่าความเป็นคนไทยที่เป็นทางการถูกสร้างขึ้นเพื่อดึงเอาคนบางส่วนมาเป็น **“พวกเรา”** และสร้าง **“คนอื่น”** ขึ้นเพื่อที่จะจัดการได้สะดวกมากขึ้นนั่นเอง

“ความเป็นคนไทย” ที่รัฐเป็นผู้พยายามชัดเจนมากขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐได้ขยายตัวเองออกครอบงำสังคมทั้งหมด และรัฐได้สถาปนาตนเองเป็นตัวแทนของ **“ชาติ”** อย่างชัดเจน รัฐได้กำกับการสร้าง **“ความเป็นคนไทย”** ให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการ ที่ชัดเจนได้แก่ **รัฐนิยมสิบสองฉบับ** ที่ออกสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐนิยมไม่ใช่เพียงแค่งกฎหมายหรือประกาศของรัฐธรรมดาๆ หากแต่เป็นความต้องการของรัฐที่จะกำกับความเป็นไทยทางวัฒนธรรม

ปลายทศวรรษ ๒๔๙๐ ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐมีอำนาจกำกับสูงมากขึ้น และเกิดกระบวนการสร้างความเป็น **“คนอื่น”** ที่ไม่ใช่คนไทยและเป็นอันตรายต่อประเทศไทยคือ **คอมมิวนิสต์** และใครจะเป็นคอมมิวนิสต์นั้น

รัฐเป็นผู้ตัดสินเพียงฝ่ายเดียว

การสร้าง “คนอื่น” ที่ชัดเจนเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดโคกนาฏกรรมกับประชาชนที่ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกหัวระแหง เพราะเขาเหล่านั้นก็จะถูกป้ายปิดไว้ว่าไม่ใช่คนไทยและถูกรัฐลงโทษได้อย่างเสรี รัฐฆ่าคนด้วยการถีบลงเขา เพลงตึงแดงที่ภาคใต้มากกว่าสามพันคนในช่วงเวลา พ.ศ.๒๕๑๖ - ๒๕๑๙ นักศึกษาในธรรมศาสตร์ถูกฆ่าตายอย่างทารุณโดยข้าราชการและกองกำลังจัดตั้งพลเรือนในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ คือตัวอย่างของการผูกขาดการนิยาม “ความเป็นคนไทย” และการสร้าง “ความเป็นคนอื่น” โดยรัฐ

หลังปีพ.ศ.๒๕๑๖ เป็นต้นมา เกิดการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจขึ้น กล่าวคือเดิม “ความเป็นคนไทย” ถูกผูกขาดการนิยามโดยรัฐ แต่หลังปีพ.ศ.๒๕๑๖ พลังทางสังคมอื่นๆ ได้เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการนิยาม “ความเป็นคนไทย” มากขึ้น

พลังทางสังคมได้ขยายขอบเขต “ความเป็นคนไทย” ให้พ้นจากอำนาจการนิยามของรัฐ กรณีคนจีนที่ครั้งหนึ่งคือในช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ ถูกอำนาจรัฐบงการให้เลือกว่าจะเปลี่ยนนามสกุลหรือจะถูกรังแกกิจการธุรกิจของตน คนจีนจำนวนหนึ่งก็ยินดีจะเปลี่ยนนามสกุล ยินดีที่จะแสดงความเป็นคนไทยอย่างที่รัฐบงการเพื่อที่จะรักษาความมั่งคั่งเอาไว้ นายหมาเลียบคุณเปลี่ยนนามสกุลเป็นนายมา บูลกุล เพื่อที่จะเข้ารับตำแหน่งผู้จัดการบริษัทชาวไทย แต่คนจีนที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐยังคงยินดีรักษาความเป็นจีนไว้ เพราะยังคงใช้ความเป็นจีนและเครือข่ายความเป็นจีนรองรับสนับสนุนการค้าของตน

เมื่อรัฐเริ่มขยายอำนาจรัฐออกไปกว้างขวางมากขึ้นทั้งทางด้านควบคุมและบริการ ความเป็นคนไทยที่เป็นทางการเริ่มมีประโยชน์มากขึ้น คนชายขอบที่ครั้งหนึ่งอาจจะไม่สนใจ “ความเป็นคนไทย” เพราะสามารถยังชีพได้อย่าง

พอเพียงก็ต้องการเป็นคนไทยมากขึ้น เพราะไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถรับบริการจากรัฐได้ การขยายตัวเข้าสู่ความเป็นคนไทยของคนจำนวนมากในสังคมไทย ทำให้พื้นที่ความเป็นคนไทยกว้างขวางมากขึ้น ไม่ถูกจำกัดและบงการจากรัฐเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป

กระบวนการทางสังคมการเมืองเกี่ยวกับ “ความเป็นคนไทย” ในทศวรรษหลัง ถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไทย และความเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นรากฐานให้แก่สังคมไทยในอนาคต

กระบวนการความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับ “ความเป็นคนไทย” ในปัจจุบัน ได้แก่กระบวนการปลดปล่อย “ความเป็นคนไทย” ให้เสรี กล่าวคือ พลังทางสังคมที่เข้มแข็งมากขึ้นได้เริ่มดึงเอาอำนาจในการนิยามความเป็นคนไทยออกมาจากอำนาจรัฐ และมอบภาระในการนิยาม “ความเป็นคนไทย” ให้แก่สังคมแทน

คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ กับนิตยสาร **ศิลปวัฒนธรรม** เริ่มคัดกราชของการปลดปล่อย “ความเป็นคนไทย” ดึงเอาประวัติศาสตร์แนวเดียวมาสู่ความหลากหลายของสังคมในอดีต พร้อมกับการประกาศถึงความเป็น **“จ.ป.ล. - แจ็กปนลาว”** ที่ฝังอยู่ในความเป็นไทย

ชาวบ้านปกากะญอเปลี่ยนความหมายของการดำรงชีวิตตามธรรมชาติของตนให้มีค่ามากขึ้น เพราะเป็นวิถีชีวิตที่รักษาไว้ทั้งระบบนิเวศและความรู้พื้นถิ่นที่มีคุณค่าในทุกมิติ ก็ได้กลายเป็นคนไทยที่มีคุณค่าและความสำคัญในสังคมไทยไปแล้ว

ความเป็นคนจีนที่ครั้งหนึ่งต้องปิดบังเอาไว้เพราะเกรงกลัวอำนาจรัฐ แต่ในปัจจุบันความเป็นจีนกลับต้องนำออกมาแสดงให้เห็นชัดเจน มีการรื้อฟื้น

วัฒนธรรมจีนขึ้นมาในหลายมิติ เพราะความเป็นจีนในวันนี้เป็นความเป็นจีนที่บรรจุอยู่ใน “ความเป็นคนไทย” ที่นิยามใหม่ให้อยู่ร่วมกันได้

ในบางมิติ “ความเป็นคนไทย” ก็ถูกทำให้เป็นสินค้าหรือถูกฝังเข้าไปในตัวสินค้าเพื่อเพิ่มการขายอันไม่ใช่แค่การขายสินค้า หากแต่ขายความเป็นไทย ตัวอย่างเช่นการท่องเที่ยวที่พยายามบรรจุ “ความเป็นไทย” ในทุกแห่งหนที่จะขายได้

ในวันนี้ “ความเป็นคนไทย” ลื่นไหลออกจากการกำกับของรัฐแล้ว และ “ความเป็นคนไทย” ก็ได้กลายเป็นพื้นที่ที่คนหลากหลาย ต่างลำดับชั้นมารวมกันนิยาม และนิยามกว้างขวางมากขึ้น

ด้านหนึ่งกระบวนการปลดปล่อย “ความเป็นคนไทย” ให้เสรีในวันนี้ ทำให้การใช้ “ความเป็นคนไทย” หรือ “ความเป็นคนอื่น” เป็นเครื่องมือในการทำร้ายคนลดน้อยลง แต่อีกด้านหนึ่ง “ความเป็นคนไทย” ที่ลื่นไหลนี้ก็อาจจะไม่สามารถทำให้เกิดการสร้างพลังร่วมกันในสังคมได้

หากการนิยาม “ความเป็นคนไทย” แบบหนึ่งทำให้กลุ่มคนหนึ่งได้อำนาจ เราลองนิยามร่วมกันเพื่อให้คนส่วนใหญ่มีอำนาจดีไหม

เรารวมนิยาม “คนไทย” กันใหม่ว่า **คนไทยคือคนที่รักและต่อสู้เพื่อความเสมอภาค ยุติธรรม** เราก็อาจจะสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีกว่าให้แก่สังคมไทยได้

การเสนอผลการวิจัย

ความรู้เรื่องเมืองไทย

ประวัติศาสตร์ชาวสยาม

ผู้เสนอ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุเนตร ชุตินธรานนท์

ผู้อภิปรายเพิ่มเติม

คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ

อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว

รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ชูตินธรรานนท์ :

อาจารย์ธิดาติดตามเดินทางไปต่างประเทศ ศาสตราจารย์ ดร. เอกวิทย์จึงขอให้ผมมาร่วมนำการสนทนาในเรื่องที่สัมพันธ์กับหนังสือที่อาจารย์ธิดาเขียน คือ **ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม** สิ่งที่จะนำเสนอต่อไปนี้ คงไม่อาจบอกได้ว่าเป็นสิ่งที่อาจารย์ธิดานำเสนอเลยทีเดียว แต่คงบอกได้ว่าเป็นสิ่งที่ผมอ่านหนังสืออาจารย์ธิดา แล้วผมจับหรือดึงประเด็นอะไรออกมาเป็นมุมมองจากการทำความเข้าใจเรื่องที่ว่าอาจารย์ธิดาเขียน

ถ้าเราดูงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ไม่จำเป็นต้องเป็นของบ้านเรา เป็นประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นในโลกตะวันตกก็ดี ในที่อื่นๆ ก็ดี ในบ้านเราก็ดี เราจะเห็นว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ หรือผมอยากจะอนุมานรวมเรียกว่า งานเขียนประวัติศาสตร์กระแสหลัก ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับเรื่องของรัฐ เป็นประวัติศาสตร์ภาครัฐหรือเป็นประวัติศาสตร์ของผู้ปกครอง เราจะไม่ค่อยได้เห็นหรือได้สัมผัสประวัติศาสตร์ที่ไม่เกี่ยวกับผู้ปกครองเท่าใดนัก ในภาษาอังกฤษหรือในโลกตะวันตก เขาจะมีการพูดถึงประวัติศาสตร์ในลักษณะหนึ่ง หรือคนลักษณะหนึ่งที่สัมพันธ์กับงานเขียนประวัติศาสตร์ ว่า เป็น *people without history* คือเป็น “คนที่ไม่มีความประวัติศาสตร์”

“คนที่ไม่มีความประวัติศาสตร์” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าเขาไม่มีความประวัติศาสตร์ แต่เนื้อที่ในหน้าประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจอยากจะเขียน หรืออยากจะพูดถึงไม่มีคนเหล่านี้อยู่ เช่น เมื่อคิดถึงผู้หญิง ไม่ค่อยมีใครทำอะไรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ผู้หญิงเท่าไร มาในระยะหลังเท่านั้นที่มีกระแสในเรื่องการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิสตรีหรือเรื่องทำนองนี้ จึงค่อยมีการเขียน

ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับผู้หญิง อันนี้อาจจะเป็นตัวอย่างตัวอย่างหนึ่ง ผู้ไร้ประเทศ ไม่มีประวัติศาสตร์ เราไม่เห็นประวัติศาสตร์ของม้ง ไม่เห็นประวัติศาสตร์ของว่า เราไม่รู้ที่มาที่ไปของว่าว่าอยู่ที่ไหน เพราะว่าการเขียนประวัติศาสตร์เป็นการเขียนประวัติศาสตร์ของชาติ “ประวัติศาสตร์ของชาติ” หมายถึง ประวัติศาสตร์ของรัฐบาล ของรัฐไทย ของผู้ปกครองไทย ของรัฐของพม่า ของเวียดนาม หรือชาติใดก็ได้แล้วแต่ แต่บุคคลชายขอบและบุคคลที่เป็นชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ไม่มีที่ในหน้าประวัติศาสตร์เหล่านั้น มีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่มีที่ในหน้าประวัติศาสตร์คือ **สามัญชน** นั่นคือพวกเราๆท่านๆ ถ้าต่อไปเขาเขียนประวัติศาสตร์ของประเทศไทยยุคตกเป็นเมืองขึ้นของ IMF เขาจะต้องเขียนถึงคนอย่างคุณธารินทร์ คนอย่างคุณทักษิณ และใครต่อใคร แต่ไม่มีพวกเรา ทั้งๆที่พวกเราลำบากเกือบตาย สามัญชนไม่มีที่ในหน้าประวัติศาสตร์ เป็น people without history ชาวนาเป็นสามัญชน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ที่ผ่านมานั้นไม่ค่อยเห็นประวัติศาสตร์ที่เป็นประวัติศาสตร์ของชาวนาเท่าไรนัก ไม่ใช่เฉพาะในกรณีของบ้านเรา ในกรณีของที่อื่นๆด้วย ถ้าจะมีก็เป็นการเขียนที่ทวนกระแสเหลือเกิน

ในโลกของการเขียนประวัติศาสตร์ของเมืองไทย จะเห็นว่ามีการเขียนประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับสามัญชนอยู่ด้วยเหมือนกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นกระแสหลัก ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของไพร่ ซึ่งไปสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางการเมือง ดังจะเห็นได้จากกรณีของการเขียนเรื่อง *ฐานันดรไพร่* ของศาสตราจารย์ขจร สุธพานิช เป็นต้น ต่อมา มีเรื่องอื่นๆ เช่น งานของอาจารย์อัญชลี สุธายัณห์ ซึ่งเป็นงานบุกเบิกชิ้นสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของการศึกษาสามัญชน แต่ศึกษาโดยอาศัยมาตรฐานของ

รัฐเป็นเกณฑ์กำหนด เช่น ดูสามัญชนเหล่านั้นในเชิงที่สัมพันธ์กับรัฐอย่างไร สัมพันธ์ในที่นี้เป็นสัมพันธในเชิงของประโยชน์ที่สัมพันธ์กับรัฐเป็นที่ตั้งด้วย เช่น การจำแนกแจกแจงภาระหน้าที่ที่สามัญชนจะต้องพึงมีต่อรัฐ ลักษณะนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เราเห็นอยู่ในโลกของการศึกษาประวัติศาสตร์สามัญชนของบ้านเราที่ผ่านมา

การศึกษาเรื่องของชาวนา ก็มีอยู่ แต่ไม่ได้เป็นกระแสหลักอีกเช่นกัน การศึกษาหรือพูดถึงเรื่องชาวนาจะคิดถึงชาวนาในเชิงของกลุ่มอาชีพ แต่แท้จริงแล้วตัวตนของชาวนาที่เป็นกลุ่มอาชีพเกิดขึ้นภายหลัง เมื่อมีความพยายามที่จะผลิตสินค้าประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะเพื่อป้อนตลาดตลาดโดยนัยนี้หมายถึงตลาดที่เป็นตลาดสากล ภาวะของการเกิดชาวนาขึ้นมา คือเป็นผู้ที่มีอาชีพเฉพาะในการผลิตข้าวเพื่อขาย จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งหรือช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้นของประวัติศาสตร์ชาวนานานยาวนาน สิ่งนี้เป็นสิ่งที่อาจารย์ธิดาได้นำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้

แต่ก่อนที่หนังสือเล่มนี้จะถูกเขียนขึ้น เมื่อเราคิดถึงสามัญชน เราจะคิดถึง การเป็นไพร่อันผูกติดอยู่กับรัฐ เราจะคิดถึงสามัญชนในเงื่อนไขของการเป็นกลุ่มอาชีพ ภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา เกิดการเคลื่อนไหวของการศึกษา เรื่องของสามัญชนในอีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจ แต่เป็นการศึกษาเรื่องของสามัญชนในมิติของการต่อต้านอำนาจรัฐ การที่จะพยายามพิทักษ์สิทธิและประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ และเราเห็นงานชุดเกี่ยวกับกบฏชาวนา หรือเรียกว่า กบฏผู้มีบุญ หรือจะเรียกชื่อใดก็แล้วแต่ เป็นการศึกษามิติหนึ่งของประวัติศาสตร์สามัญชนที่มีชาวนาเป็นแกนกลาง หากแต่ว่าเป็นการศึกษา กิจกรรมเฉพาะ

เพราะฉะนั้นเมื่อมองผ่านมิติต่างๆ เหล่านี้แล้ว งานที่ผ่านมาน้อยที่สุดก็เป็นคุณูปการที่เป็นพื้นฐานให้กับการศึกษาต่อมา แต่ผมคิดว่าภาพที่ขาดหายไปคือภาพความเป็นตัวตนของชวานาสยามที่มองในมิติของชวานาเอง ผมคิดว่าสิ่งนั้นเราไม่เห็น และไม่เคยถูกทำให้เห็น งานเขียนของอาจารย์ธิดาส่วนนี้ ผมเชื่อว่าเป็นความพยายามหนึ่งที่จะเปิดมิติอธิบายให้เห็นตัวตนของชวานาสยาม อันนี้เป็นประเด็นเด่นประเด็นหนึ่งที่ผมเห็นในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้พยายามอาศัยเครื่องมือใดที่จะสร้างหรือจะนำทาง หรือสองทางไปสู่การทำให้เห็นความเป็นตัวตนของชวานาสยามได้ งานที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในเชิงของระบบไพร่ ในเชิงของกลุ่มอาชีพ หรือภาระเฉพาะกิจ อย่างเช่นเรื่องของกบฏ ฯลฯ ขาดภาพหนึ่งไป คือภาพความเป็นพลวัตของชวานาสยาม เราไม่เห็นภาพอันเป็นความต่อเนื่องของชวานาสยาม มีที่มาที่ไปเป็นอย่างไร จุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์ของชวานานั้นอยู่ตรงไหน งานการค้นคว้าหรืองานวิจัยของอาจารย์ธิดาเล่มนี้ได้พยายามให้คำตอบนี้ พยายามที่จะพูดถึงที่มาที่ไป เพื่อชี้ให้เห็นว่าชวานาที่เรารู้จักหรือที่เราสัมผัสได้ในประวัติศาสตร์สยามยุคใหม่ มีต้นรากมาอย่างไร และมีการคลี่คลายมาอย่างไร จนมาเป็นชวานาที่เราเห็นหรือสัมผัสได้ อย่างน้อยที่สุดในเอกสารช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ อาจารย์ธิดาเลือกแนวทาง (approach) สำคัญทางหนึ่งเพื่อจะเปิดมิติมุมมองไปสู่การทำความเข้าใจตัวตนของชวานาสยาม

ผมคิดว่าคำสำคัญ (keyword) ของหนังสือเล่มนี้คือคำว่า **เครือข่ายชุมชน** เป็นความพยายามที่จะศึกษาให้เห็นและเข้าใจชวานาโดยดูผ่านเครือข่าย คำว่า “เครือข่ายของชุมชน” ในที่นี้ มิได้หมายความว่าต้องเป็นสิ่งที่ผูกติดอยู่กับชวานาเท่านั้น ก่อนที่จะเกิดตัวตนของชวานาสยาม เครือข่ายของชุมชนก็ได้มี

อยู่แล้ว แต่เราจะรู้ถึงเครือข่ายของชุมชนได้ว่ามีหรือไม่มีอย่างไร คงจำเป็นต้องมองผ่านวิถีแห่งการดำรงอยู่ ประเด็นสำคัญคือว่า มีหลักฐานอะไรที่ชี้ร่องรอยให้เห็นวิถีแห่งการดำรงอยู่จนเพียงพอแก่การกำหนดว่า คนกลุ่มนี้เป็นคนของที่นี่ คนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้ วัฒนธรรมนั้น เช่น ถ้าเรามองย้อนไปในยุคก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมทางวัตถุที่ตกค้างให้เห็น ไม่ว่าจะ เป็นพวกเครื่องมือเครื่องมือต่างๆ พวกกลวดลายเขียนสีที่ปรากฏบนหม้อหรือภาชนะใช้สอยต่างๆ อาจจะเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ให้เห็นว่า อย่างน้อยที่สุด ในอดีตของอุษาคเนย์ตรงนี้ เราเห็นลักษณะของการรวมตัวที่เป็นเครือข่ายอยู่แล้ว ลักษณะของกลุ่มชนที่อาจจะมีสำนึกร่วมกัน อาจจะมีเครือข่ายความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะ เป็นเชิงเครือญาติ วิถีการผลิต พิธีกรรม ที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดชวนาสยามขึ้นมา จึงสามารถมองเห็นตัวตนของชวนาสยามว่าเป็นอย่างไร โดยมองผ่านเครือข่ายของชุมชนชวนานั่นเอง ตรงนี้หลายท่านที่มาจากต่างจังหวัดอาจจะคุ้นเคยกับความเป็นท้องถิ่น อาจจะมีถึงชีวิตในวัยเยาว์ ลักษณะเฉพาะบางประการของชุมชนของตน หมู่บ้านของตน สำเนียงภาษาที่พูด เครือข่ายในทางความสัมพันธ์ต่างๆ ที่มีอยู่ การผลิตร่วมกัน บางประการ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะหรืออัตลักษณ์ (identity) ของชุมชนเหล่านั้น ตรงนี้เป็นความสำคัญที่งานของอาจารย์ธิดาพยายามจะชี้ให้เห็นว่า ถ้าเรามองชวนาในฐานะที่เป็นกลุ่มอาชีพ เราจะไม่เห็นความเฉพาะของชวนา เพราะว่าจะถูกวัดหรือถูกกำหนดบนเงื่อนไขของการผลิต จะไม่ได้ถูกกำหนดโดยวิถีแห่งความเป็นตัวตนของเขา แต่ถ้ามองผ่านเครือข่ายของชุมชน เราจะเริ่มเห็นเริ่มเข้าใจความเป็นตัวตนของชวนาในพื้นที่นี้ ในตำแหน่งตรงนี้ แตกต่างอย่างไรจากชวนาในพื้นที่อีกบ้านหนึ่งหรืออีกตำบลหนึ่ง

เครือข่ายของชุมชนในที่นี้เป็นสิ่งที่จะบ่งชี้ให้เห็นได้ทั้งการที่ชุมชนนั้นมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง แต่ในขณะเดียวกันชุมชนนั้นมีการปะทะสังสรรค์สัมพันธ์กับชุมชนอื่นด้วยหรือไม่ ถ้าจะถามผมว่าจะมีขอบเขตหรือการตีวงที่ชัดเจนหรือไม่ เรากำลังสัมพันธ์กับมนุษย์ที่มีความเคลื่อนไหว การสร้างลักษณะเฉพาะก็มี แต่ขณะเดียวกันลักษณะร่วมก็มีอยู่ด้วย การมองผ่านเครือข่ายของชุมชนอาจจะแจ่มแจ้งลักษณะบางประการได้ ยกตัวอย่าง ถ้าเรามองผ่านชุมชนในภาคใต้โดยผ่านเทคโนโลยีที่สัมพันธ์กับชุมชนนั้น มีการใช้อุปกรณ์การทำงานที่เรียกว่า“เกาะ” ในขณะที่วัฒนธรรมการทำงานของภาคกลางใช้เทคโนโลยีอีกอย่างหนึ่ง เทคโนโลยีบ่งบอกถึงขอบเขต หรือขอบข่าย หรือเครือข่ายได้ระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่อาศัยเฉพาะเทคโนโลยีเท่านั้น ตำนานที่ว่าด้วยภูมิหลังความเป็นมาของชุมชนจะบ่งบอกได้ว่า คนบางกลุ่มมีความสัมพันธ์กัน เช่น พวกที่มีวัฒนธรรมที่พูดถึงตำนานประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับพระร่วง ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาขึ้นไป แตกต่างจากคนในเขตตอนล่างลงมา ซึ่งมีประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับพระเจ้าอู่ทอง นี่เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่บ่งชี้ให้เห็นถึงขอบเขตของเครือข่ายชุมชน ที่เราอาจจะมองผ่านเข้าไปศึกษาแล้วเข้าไปทำความเข้าใจได้ หนังสือเล่มนี้ในบทแรกๆพยายามมองผ่านเครือข่ายของชุมชนในมิติดังกล่าวนี้เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจความเป็นตัวตนของชาวนา ซึ่งเราไม่อาจจะทำความเข้าใจผ่านการจัดระบบของรัฐได้ การจัดเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ทำให้เราไม่เห็นมนุษย์ตรงนั้น แต่พอเรามองผ่านเครือข่าย เราเห็นคนที่เคลื่อนไหวและคนที่เปลี่ยนแปลงได้ คนที่มีอัตลักษณ์ของตัวเอง

ประเด็นที่สองที่ผมคิดว่า หนังสือเล่มนี้พยายามจะเปิดให้เห็น คือว่า

ลักษณะธรรมชาติของชาวนาไทยแตกต่างไปจากชาวนาในที่อื่น ๆ ในประเด็นที่สำคัญอย่างไร อาจารย์ธิดาตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า ลักษณะวิวัฒนาการของชาวนาในสยามประเทศมิใช่เรื่องของชาวนาที่มีชีวิตอยู่โดยอิสระหรือเป็นเอกเทศ จุดนี้เป็นจุดที่สำคัญ เพราะเราเห็นชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมที่ทำนาบนภูเขาหรือบนพื้นที่ราบ ฯลฯ ก่อนข้างจะมีอิสระ เพราะว่าเงื่อนไขปัจจัยของการผลิต หรือความสัมพันธ์ หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ ไม่ได้ถูกกำหนด กฎเกณฑ์ให้ไปพึ่งพิงหรือถูกกดทับจากโลกภายนอก

แต่กรณีของชาวนาสยามแล้ว ผมคิดว่าอาจารย์ธิดาเปิดประเด็นสำคัญให้เห็นว่า ชาวนาสยามนั้น แต่ไหนแต่ไรมาจะมีพันธะผูกพันกับโลกภายนอก เราก็น่าสงสัยว่าจะมีเส้นแบ่งอะไรระหว่างโลกภายในกับโลกภายนอก ผมคิดว่าโลกภายในโดยนัยหนึ่งอาจจะต้องดูจากเงื่อนไขวิถีแห่งการผลิตของเขา เช่น เป็นวิถีแห่งการผลิตที่พึ่งเครื่องมือเครื่องมือแบบดั้งเดิม (primitive) ไม่จำเป็นจะต้องไปพึ่งพาอาศัยจากภายนอกเท่าไรนัก มีเครือข่ายของกลุ่มบุคคลที่สัมพันธ์กันในกลุ่มของหมู่บ้าน หรือบ้าน ที่อาจจะไม่ต้องต่อติดกับโลกภายนอก แต่เมื่อพูดถึงโลกภายนอกที่อาจารย์ธิดาพยายามจะชี้ให้เห็นกระแสจากภายนอก เช่น เรื่องของศาสนา การกระจายเข้ามาของศาสนาพุทธและพราหมณ์ เป็นต้น แล้วแผ่กระจายสู่พื้นถิ่น แม้ในระดับย่อยสุดของสังคมวัฒนธรรมสยาม เช่น ระดับสังคมชาวนาหลักหนี่ไม่พ้นกระแสเหล่านี้

มีเงื่อนไขของธรรมชาติของความสัมพันธ์หรือเครือข่ายของความสัมพันธ์ บางประการที่ทำให้ชาวนาต้องผูกติดกับสังคมภายนอก และสิ่งหนึ่งที่อาจารย์ธิดาเปิดประเด็นไว้คือเรื่องของตลาด เป็นศูนย์รวมของเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่จะผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงได้ แต่อาจารย์ธิดา

ไม่ได้ให้น้ำหนักการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญตรงนี้ เท่ากับการกดทับของอำนาจรัฐ ถ้าจะดูรัฐในลักษณะของรัฐไทยโบราณแล้ว เราจะเห็นว่าอำนาจรัฐของไทยเข้าไปควบคุม จัดการ และแทรกแซงชีวิตสังคมพื้นฐาน เป็นการจัดระบบการควบคุมกำลังคน ที่เรียกกันว่า **ระบบไพร่** เพราะฉะนั้นการควบคุมในระบบไพร่จึงเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตนของชาวนา เป็นภาพของชาวนาที่สัมพันธ์กับรัฐ แต่ไม่ใช่เป็นทั้งหมดของความเป็นตัวเป็นตนของชาวนา อาจารย์ธิดาได้เปิดประเด็นนี้ไว้ว่า ในสังคมวัฒนธรรมสยาม โดยเฉพาะรัฐที่มีการรวมอำนาจ อย่างเช่นรัฐอยุธยาจะมีบทบาทสำคัญที่เข้าไปแทรกแซงการดำรงชีวิตของชาวนา แต่ในขณะเดียวกัน บางครั้งเป็นความจำเป็นของชาวนาสยามที่จำต้องไปพึ่งพิงกับอำนาจที่เข้มแข็งกว่าหรือจากศูนย์กลางที่เข้มแข็งกว่าอย่างเช่นเมือง ทำนองนี้เป็นต้น เพื่อความอยู่รอด ความมั่นคง และการป้องกันตัวเองในระดับหนึ่ง เงื่อนไขนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมสยาม

ในกรณีของประวัติชาวสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติของชาวนาสยามในช่วงที่ยังไม่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญ นั่นคือในช่วงการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมตะวันตก พร้อมกับลักษณะของการผลิตแบบใหม่ ที่ทำให้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนา นี่เป็นมิติที่สองที่ผมจะพูดถึงงานของอาจารย์ธิดาที่พยายามชี้ให้เห็นว่า ลักษณะของชาวนาเราที่อย่างน้อยที่สุดมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ระดับหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นแรงกดทับจากโลกภายนอกที่เข้ามาในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่อาจมองชาวนาหรือทำความเข้าใจชาวนาที่เป็นภาพหนึ่งได้ แต่มีเงื่อนไขที่เป็นความเคลื่อนไหวเข้ามา ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในเชิง

โครงสร้างของการผลิตยังเข้ามาไม่ถึง นั่นคือยังไม่เข้าสู่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การมองหรือการทำความเข้าใจตรงนี้เป็นต้องทำความเข้าใจในลักษณะที่มีความเคลื่อนไหวและมีพลวัตอยู่ด้วย ดังนั้นจุดเปลี่ยนสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ของชาวสยามอยู่ตรงไหน ผมคิดว่าหนังสือเล่มนี้พยายามที่จะนำเสนอความต่อเนื่องให้เห็นว่า เมื่อมาถึงจุดสำคัญจุดหนึ่งในประวัติศาสตร์คือเป็นจุดที่มีความพยายามที่จะผลิตเพื่อส่งออก เพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของตลาด และการเปลี่ยนแปลงของวงจรเศรษฐกิจโลกที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของวิถีการผลิต การดำรงอยู่ และสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับชาวนา

หลายครั้งที่เราพูดถึงอิทธิพลของตะวันตกที่เข้ามา และบางครั้งเราก่อนข้างที่จะพูดรวม บางทีอาจจะไม่เห็นเส้นแบ่งที่ชัดเจนนี้กระหว่างการเข้ามาของโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ หรือการเข้ามาของอังกฤษ ฝรั่งเศส ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แต่จริงๆ แล้วมีความแตกต่างกันอย่างมาก การเข้ามาของฝรั่งในช่วงแรกเป็นเพียงการเข้ามาเพื่อต้องการจะผูกขาดสินค้าสำคัญบางประเภท และส่วนใหญ่แล้วเป็นสินค้าที่ค่อนข้างจะมีราคาสูง เช่น เครื่องเทศ งาช้าง หรือสินค้าจากจีน แล้วนำกลับไปขายในต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างของโลกตะวันตกเกิดขึ้นเมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความต้องการวัตถุดิบและแรงงานเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน รวมทั้งความต้องการตลาดขนาดใหญ่ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ชาวนา ไม่ใช่เฉพาะกรณีของไทย แต่เป็นประวัติศาสตร์ชาวนาในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือในเอเชียโดยรวม เราเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงนี้ที่ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในเมืองไทยหรือ

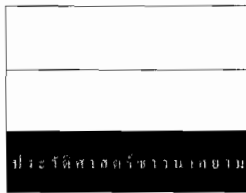
ในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แต่ในกลุ่มน้ำอิระวดีตอนล่างก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาดาล อันเป็นผลต่อเนื่องหรือสัมพันธ์กันกับการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมตะวันตก ซึ่งเข้ามาพร้อมกับวิถีแห่งการทำธุรกิจการค้าที่แตกต่างไปจากที่เคยเป็นมา ผมคิดว่าอาจารย์ธิดาได้เสนอภาพจุดเปลี่ยนตรงนี้อย่างชัดเจน ทำให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าท้ายที่สุดแล้ว โลกของชาวนาสยามได้ผันแปรเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใดบ้าง

เมื่อเราพูดถึงสิ่งที่ถูกให้ค่าหรือถือว่าเป็นทรัพย์สินของสังคม หรือเป็นทรัพยากร (resource) ในสังคมก่อนที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ทรัพยากรที่สำคัญคือแรงงาน ไม่ใช่ที่ดิน เพราะฉะนั้นตัวชาวนาเป็นทรัพยากรอยู่ในตัวเอง ที่มีความสำคัญเป็นที่ต้องการของรัฐ เจ้าหน้าที่ ขุนนาง และใครๆ ก็อยากจะได้ครอบครอง ถ้าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับรัฐ ชาวนาจะถูกกวาดต้อนไป เพราะความสำคัญของแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญของการผลิต ที่ดินนั้นไม่ได้มีความสำคัญ ความสำคัญอยู่ที่ผลประโยชน์ที่อกเงยขึ้นมาจากแรงงาน เพราะฉะนั้นการเก็บภาษีหรือการถือกรรมสิทธิ์จึงเป็นการถือกรรมสิทธิ์ที่คน ไม่ได้เป็นการถือกรรมสิทธิ์ที่พื้นที่ แต่เมื่อโลกตะวันตกเข้ามาพร้อมกับปฏิวัติอุตสาหกรรม ความต้องการวัตถุดิบจำนวนมากเพื่อไปป้อนตลาดอาณานิคมของตน สิ่งที่เราเห็นได้ชัดคือความต้องการข้าวเป็นสำคัญ และข้าวนี้สัมพันธ์กับชีวิตของชาวนามาแต่ปางบรรพ์ แต่ความต้องการในเวลานั้นเป็นความต้องการข้าวจำนวนมาก การปลูกข้าวโดยอาศัยการผลิตแบบเดิมไม่เพียงพอต่อการป้อนตลาดที่มีความต้องการมากขึ้น อาจารย์ธิดาได้เสนอข้อมูลตัวเลขไว้ว่า ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง อัตราการผลิตข้าวแต่ละปีมีประมาณหมื่นตัน แต่พอหลังจากนั้นปีหนึ่ง ความต้องการของตลาดสูงขึ้นไป

ถึง ๖-๗ หมื่นตัน เป็นต้น

เมื่อความต้องการในเชิงของผลผลิต (demand) สูงขึ้น สิ่งที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นทุนคือที่ดินเริ่มมีราคาเพิ่มขึ้น ที่ดินเริ่มมีความหมายขึ้น เพราะเป็นรากฐานหรือพื้นฐานของการผลิตผลผลิตออกสู่ตลาดได้ กรรมสิทธิ์ที่ดินเริ่มมีความสำคัญควบคู่ไปกับการขยายพื้นที่ในการทำนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีการขุดคลองต่างๆ เช่น คลองรังสิต มีการเปลี่ยนแปลงอันหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ด้วย คือการที่สามัญชนซึ่งส่วนใหญ่คือชาวนาหรือไพร่เริ่มหลุดออกจากระบบ เพราะฉะนั้นเงื่อนไขของความสัมพันธ์เดิมในกรอบของระบบอุปถัมภ์ก็หลุดออกไป คนเราต้องไปต่อสู้ดิ้นรนด้วยตัวเอง เพื่อจะทำให้ครอบครัวหรือตัวเองอยู่รอดได้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่คลี่คลายในช่วงนี้คือการเกิดอาชีพของชาวนา หรือผู้ผลิตที่จะผลิตข้าวจำนวนมากมหาศาลเพื่อป้อนความต้องการของตลาดโลก

ประเด็นสำคัญที่อาจารย์ธิดาพยายามจะชี้ให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนตรงนี้คือการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดประโยชน์โภคผลอย่างไรหรือไม่กับชีวิตชาวนา ปรากฏว่าชาวนาไม่ได้ผลประโยชน์ ไม่ว่าจะจากการดำเนินนโยบายของรัฐ หรือในเงื่อนไขของการที่มีคนต่างกลุ่มต่างพื้นที่เข้ามา หรือภายใต้บรรยากาศของการผลิตที่เริ่มให้ความสำคัญต่อการยึดถือกรรมสิทธิ์ของที่ดินชาวนา อาจจะเริ่มต้นครอบครองที่นาได้ประโยชน์ประมาณ ๓๐ เปอร์เซ็นต์จากหลักฐาน (record) ที่มีอยู่ในพื้นที่ของทุ่งรังสิต เพราะว่าตลอดแนวคลองได้ถูกจับจองไปหมดแล้วโดยเจ้านายและการให้สัมปทาน ๒๕ ปีกับบริษัทที่เข้าไปขุดคลอง ชาวนาที่พอจะมีเรี่ยวแรงที่จะหาที่นาของตนต้องไปหักร้างถางพง ขยายแนวในการเพาะปลูกของตนเองต่อไป แต่นั่นไม่ได้เป็นจุดจบของชาวนา เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของ

ชาวนาเท่านั้น เพราะว่ากระบวนการผลิตแบบใหม่เริ่มต้องการเทคโนโลยีต่างๆ ต้องมีโรงสีและเจ้าของที่ดินที่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่เกิดภาพในทำนองที่ว่า ผู้เพาะปลูกในที่ดินไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่จำเป็นจะต้องลงไปเพาะปลูก เขาสามารถจะให้เช่าที่ดินได้

ในกระบวนการนี้ ชาวนาไม่ได้ประโยชน์เท่าไร เพราะว่าผลผลิตที่ได้ต่อปี ไม่มีหลักประกันอันมั่นคงว่าจะแลกเงินกลับมาเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างเพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นการเสียหายจากรัฐอุปการ การเสียอากรนา การเสียค่าเช่านา ไปจนถึงการถูกพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบ เพราะว่าเมื่อชาวนาต้องปลูกข้าวในพื้นที่ที่ห่างไกลเมืองออกไป คนกลางจะเป็นผู้รับข้าวเหล่านั้นไปส่งโรงสีและรับซื้อ คนกลางก็จะเอาประโยชน์ต่างๆ อันจะพึงมีพึงได้จากชาวนา ทำที่สุด ภาพที่ปรากฏคือชาวนาจนลงๆ ที่เช่านาก็ยังคงเช่านาต่อไป ที่เคยมีพื้นที่ที่เป็นที่นาของตัวเองก็เริ่มเป็นหนี้เป็นสิน เรียกว่าหนี้สินซับซ้อน เพราะต้องจ่ายหลายซับซ้อน จนทำที่สุดชาวนาต้องเสียกรรมสิทธิ์ในที่นาไป ชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศไม่ได้ถือกรรมสิทธิ์ในที่นา แต่ว่าเป็นแรงงานหลักในการผลิต ความร่ำรวยต่างๆ ไปตกอยู่ในมือของคนกลางบ้าง เจ้าของโรงสีบ้าง เจ้าของที่ดินบ้าง ภาพเหล่านี้ปรากฏให้เห็นแล้วตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ แต่ก็ไม่ได้ถูกเยียวยา ทำที่สุดก็กลายเป็นปัญหาหมักหมมและสืบเนื่องยาวนาน จนตกทอดเป็นปัญหาในปัจจุบันนี้ อาจารย์ธิดาได้เขียนอธิบายรายละเอียดเหล่านั้นไว้แล้ว

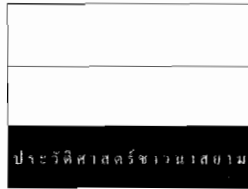
แต่โดยองค์รวมแล้ว เราเห็นถึงความเป็นพลวัตของชาวนาตั้งแต่เบื้องต้น ภายใต้ระบบของการผลิตแบบเดิม วิธีแห่งการดำรงอยู่แบบเดิม เงื่อนไข

ผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลง จนมาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญ ในประวัติศาสตร์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง อันเป็นผลต่อปัญหา ความยากจน ปัญหาหลายอย่างในเรื่องของความรู้ความชำนาญในเทคโนโลยี ที่ควรจะมีในปัจจุบันนี้ ผมเชื่อว่าปัญหาของคนในระดับล่างไม่จำเป็นต้องเป็น ชาวนา แต่เป็นคนในอาชีพอื่นด้วย และยังคงเป็นปัญหาใหญ่ที่ไม่ได้ถูกเยียวยา ยังคงถูกเอาเปรียบอยู่ และมีภาวะกดดันเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ บนเงื่อนไขของการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของผู้ปกครองในการบริหารประเทศ แต่ผู้ที่ได้รับ ทุกข์มากที่สุดคือสามัญชนส่วนใหญ่ และหนึ่งในจำนวนนั้นคือชาวนานั่นเอง ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นมุมมองของอาจารย์สุเนตรที่อ่านหนังสือ “ประวัติศาสตร์ ชาวนาสยาม” ของอาจารย์ธิดา

คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ :

ผมไม่ได้เป็นผู้รู้เรื่องชาวนา กำลังเริ่มทำพิพิธภัณฑ์ชาวนา กำลังเก็บรวบรวมอะไรก็ตามแต่ที่เกี่ยวข้องกับชาวนา ยกเว้นข้าว โดยมีอาจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นประธานฝ่ายวิชาการ มีอาจารย์นิธิและอาจารย์ล้อม ด้วย ส่วนผมมีหน้าที่เดินทางไปต่างจังหวัด เมื่อวานไปถ่ายวิดีโอที่อยุธยา ชาวนาทำพิธีแรกนา แรกหวาน แรกไถ ที่บ้านโพธิ์สามต้น วันเสาร์ก็ต้องไป ถ่ายวิดีโออีกที่หนองคาย

ผมเห็นด้วยและยืนยันว่าเป็นอย่างอาจารย์สุเนตรที่พูดว่า ชาวนาทั้ง อุษาคเนย์ก็เหมือนกันทั้งนั้น สิ่งที่ผมจะพูดต่อไปนี้เป็นเรื่องของประสบการณ์ พอตีผมได้ต้นฉบับวิทยานิพนธ์ภาษาเยอรมันของพระองค์เจ้าดิถนพรรัตน์

กรมหมื่นสรรควิสิยนรบดี โอรสรัชกาลที่ ๕ ที่เกิดแต่เจ้าจอมหรือพระวรชายา ซึ่งเป็นเจ้าหญิงจากเมืองเชียงใหม่ พระองค์เจ้าดิศไปเรียนที่อังกฤษ แล้วไปต่อเศรษฐศาสตร์ที่เยอรมนี เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาเยอรมันเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ชาวนา เขายกย่องกันว่าเป็นเอกสารหรือเป็นงานวิชาการที่เกี่ยวกับชาวสยามเล่มแรกที่ได้ศึกษาอย่างเอาจริงเอาจัง มีคนแปลออกมาเป็นภาษาไทย ผมขอยกบางตอนในบทที่ ๕ ของวิทยานิพนธ์มาดังนี้

“การเกษตรนั้น เป็นอาชีพหลักของชาวสยามมาเป็นเวลาช้านาน แต่เกษตรกรรมก็มิเคยได้รับการเหลียวแลและความสนับสนุนจากรัฐบาลในสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เสมือนว่าเกษตรกรรมนั้นมีหน้าที่จะต้องทำการผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารมาป้อนชนชั้นที่อยู่เหนือขึ้นไปเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สถานการณ์เช่นนี้เป็นการถ่วงวิวัฒนาการทางด้านเกษตรกรรม ซึ่งมาสิ้นสุดลงในปีพ.ศ. ๒๓๒๔ เป็นปีที่มีการลุกฮือของประชาชนในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงถูกสำเร็จโทษไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ปกครองสยามอยู่ในปัจจุบัน และแล้วในปีพ.ศ. ๒๓๒๕ นั้นเอง การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปก็เริ่มขึ้น แต่ความคืบหน้าเป็นไปอย่างช้ามาก การปฏิรูปที่แท้จริงนั้นเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔ และต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕”

การที่โอรสรัชกาลที่ ๕ ทรงเขียนเรื่องการเกษตรเกี่ยวกับชาวนา แสดงว่าทรงให้ความสำคัญเรื่องการเกษตรเกี่ยวกับชาวนา ยังมีบทเกี่ยวกับชาวนาอีกมาก ขอให้รอชื่อเล่มที่ผมจะพิมพ์ขาย

ในการทำพิพิธภัณฑ์ชาวนา ผมคิดว่าคำว่า “ชาวนา” ไม่เคยมี ทั้งชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ก็เป็นพวกเดียวกัน เดิมคือพวกไพร่พวกทาส เพิ่งมีศัพท์

คำว่า“ชาวนา”ที่หลัง ถ้าตั้งคำถามว่าชาวนามีมาตั้งแต่เมื่อไร ผมคิดว่าอย่างน้อยที่สุด เริ่มตั้งแต่มนุษย์หยุดร่อนแร่แล้วตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเล็กๆ เป็นชุมชนหมู่บ้าน ประมาณห้าพันปีมาแล้ว พบหลักฐานทางโบราณคดีแถบอีสาน ที่ประตุผา ซึ่งปัจจุบันมีศาลเจ้าพ่อประตุผาระหว่างลำปางไปอำเภอถาว ขณะนี้นักโบราณคดีสำรวจพบภาพเขียนผนังเพิงผาหิน เป็นภูมามหัทศจรีย์ ยาวใหญ่ ขนาดผาแต่่ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี นักโบราณคดีขุดพบโครงกระดูกมนุษย์และพบเมล็ดข้าว นอกจากนี้พบลักษณะคล้ายๆ กับที่เราเรียกว่า“ซ่อน”หรือ“ทัพพี” ขณะนี้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์เชียงใหม่ และกำลังรอที่จะนำมาจัดแสดงที่ลำปาง ทั้งหมดนี้นักโบราณคดีคำนวณว่าอายุประมาณสามพันปีลงมา สรุปว่า ความเป็นชาวนาหรือความเป็นคนที่ปลูกข้าวเริ่มต้นอย่างน้อยที่สุดก็ห้าพันปีลงมา ผมคิดว่าเป็นบรรพชนของไทยทุกวันนี้ด้วย เพราะอย่างน้อยเขาก็กินข้าว เขาจะพูดภาษาอะไรไม่ทราบ ผิวเขาจะสีอะไรไม่ทราบ แต่เขากินข้าวแน่ๆ เพราะเขาปลูกข้าว ข้าวพันธุ์อะไรไม่ทราบ คงไม่ใช่ข้าวหอมมะลิ แต่คงเป็นประเภทข้าวป่า ข้าวป่านี้อยู่ทั่วไป ทุกวันนี้ยังมีข้าวป่าซึ่งเกิดขึ้นมาเอง และตายไปเองโดยอัตโนมัติ เป็นวัฏจักร ชาวนามีทั้งที่ต่ำที่สูง ที่สูงใช้ไม้แทงดินแล้วก็หยอดหลุมข้างล่าง สมัยก่อนจะไถหรือเปล่าก็ไม่ทราบ เพราะยังไม่พบหลักฐานว่ามีการไถนาหรือไม่ พวกนี้แหละที่เราเรียกว่าคนที่ตั้งชุมชนมาห้าพันสามพันปี เมื่อตั้งเป็นแคว้นขึ้นก็กลายเป็นสามัญชน หรือเป็นประชากร หรือเป็นไพร่ หรือทาส ตามแต่จะเรียก แล้วแต่จะอยู่ในสถานะไหน ถ้าไปอยู่วัดก็อาจจะเป็นพระหรือเด็กวัด แต่ทั้งหมดคือพวกเดียวกัน คือพวกที่ทำนา

ผมคิดว่า คำว่า“ชาวนา”น่าจะเริ่มขึ้นหลังจากที่มีการค้าคือการผลิตข้าว

เป็นการค้า เท่าที่ผมพบเอกสารเป็นสมัยปลายอยุธยา พวกเรือสินค้าไม่มีข้าว จะกินก็มาซื้อข้าวที่อยุธยา พวกชาวนาไม่ได้ทำขาย เพียงแต่เงินข้าวเปลือกมา อย่างที่มีเอกสารอยู่ในหอหลวง หลวงประจักษ์ในทรงธรรมเอาข้าวเปลือกมา พวกเมียขุนนางในอยุธยาเอามาซื้อ โดยใช้ไพร่ดำข้าว เป็นข้าวสารขายให้ พวกทะเลลือเรือ หรือส่งไปขายเมืองจีน ทำให้เกิดกลุ่มชนที่เรียกว่าชาวนา ขึ้นมา แล้วกลายเป็นชาวสวน ชาวไร่

พวกไพร่พวกทาสชาวนาทั้งหลายจะมีวิถีชีวิตแบบไหน เพราะหลังจากที่มี แคว้น มีรัฐ ราชอาณาจักรขึ้นมา เช่น สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวนาต้องไปใช้ แรงให้กับเจ้านาย ถูกเกณฑ์แรงงาน “เข้าเดือนออกเดือน” หรือไม่ก็ไปใช้หนี้เขา ไปอยู่กับเขาเก้าเดือน แล้วจึงกลับมาบ้าน จะเอาเวลาไหนไปทำนา บางครั้ง ถูกเกณฑ์ไปทัพ ไปเป็นปีๆกว่าจะกลับ และอาจตายในกองทัพ จึงมีปัญหากว่า ถ้าเป็นอย่างนั้น ใครเป็นคนทำนา เอกสารของลาลูแบร์ ซึ่งคุณสันต์ ท. โกมลบุตร หรือสันต์ เทวรักษ์ เป็นผู้แปลจากภาษาฝรั่งเศส กล่าวถึงไพร่ขาย ไว้ดังนี้

“ในระหว่างที่พวกผู้ชายถูกเกณฑ์ไปเข้าเวรยามมีกำหนด ๖ เดือนนั้น เป็นงานหลวงที่เขาจะต้องอุทิศถวายเจ้าชีวิตทุกปี ก็เป็นภาระของภรรยา มารดา และธิดา เป็นผู้หาอาหารส่งไปให้ และแม้เมื่อพ้นกำหนดเกณฑ์แล้วและ กลับมาถึงบ้าน ผู้ชายส่วนมากก็ไม่รู้ที่จะทำงานอะไรให้เป็นลำเป็นสัน เพราะ ไม่ได้ไปฝึกงานอาชีพอย่างใดไว้ให้เชี่ยวชาญเป็นพิเศษสักอย่างเดียว ด้วย พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงใช้ให้พวกนี้ทำงานหลายอย่างต่างๆกัน แล้วแต่พระราชประสงค์ เช่นนี้จึงพออนุมานได้ว่า ชีวิตปกติของชาวสยามนั้นดำเนินไปด้วยความเกียจคร้านเป็นประมาณ เขาแทบจะไม่ได้ทำงานอะไรเลย เมื่อพ้น

จากราชการงานหลวงมาแล้ว เทียวก็ไม่เที่ยว ล่าสัตว์ก็ไม่ไป ได้แต่นั่งเอนหลังกิน เล่น สูบยาสูบ แล้วก็นอนไปวันหนึ่งๆเท่านั้น ภรรยาจะปลุกให้เขาตื่นขึ้นราวเจ็ดโมงเช้า เอาข้าวปลาอาหารมาให้บริโภค เสร็จแล้วก็ลงนอนต่อไปใหม่ พอเที่ยงวันก็ลุกขึ้นมาอีก แล้วก็มือเย็นอีกคำรบหนึ่ง ระหว่างเวลาอาหารมือกลางวันกับมือเย็นนี้ เขาก็เอนหลังลงพักผ่อนเสียวพักหนึ่ง เวลาที่เหลืออยู่นอกนั้นหมดไปด้วยการพูดคุยและเล่นการพนัน พวกภรรยานั้นไปไหนไปขายของหรือซื้อของในเมือง”

นี่คือตัวอย่างเดียวจากที่ลาลูแบร์บันทึกไว้ ไม่ควรเชื่อทั้งหมด แต่อาจารย์ติดตามองภาพรวมทั้งระบบ ไปรษณาวาไปทำงานให้หลวงหรือให้เจ้านายจะไปทำอะไรบ้าง อาจดูตัวอย่างจากหลักฐานของแคว้นสิบสองปันนาที่คุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ บันทึกไว้ว่า พวกชาวนาทั้งหลายต้องไปรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน ได้รับตำแหน่งด้วย หมายความว่า นาแผ่นดินเป็นของเจ้านาย เจ้ามหาชีวิตหรือเจ้าแผ่นดิน ถือว่านาเราเป็นของแผ่นดินทั้งหมด ผู้ที่ไปทำนาหลวงต้องถูกเกณฑ์ไปรับใช้พระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมือง มีชื่อเฉพาะ เช่น “นาแห่” มีหน้าที่ไปแห่เวลาถึงงาน เช่น คนที่ทำนาแห่จะถูกเกณฑ์มาเข้าขบวนแห่ ในงานประเพณีทางศาสนา เช่น งานพระธาตุหรืองานที่เกี่ยวกับเจ้าเมือง ในวันงานจะต้องมีหน้าที่ตีฆ้อง กลอง ร้องป่าว แต่งแฟนซีเข้าขบวนแห่ โห่ร้อง เป่าปี่ ร้องขับลำ เขาต้องเสียค่าเช่านาครึ่งหนึ่งของคนที่ไม่ไปงานแห่ ส่วนพวกที่ไม่ไปงานแห่ต้องเสียค่าเช่านาเต็มราคา “พวกกลุ่มนาสวน” ต้องผลัดกันไปดูแลเป็นเวรเป็นยาม รับใช้ทำสวนให้เจ้าเมืองหรือพระเจ้าแผ่นดิน มี “พวกนาได้น้ำมัน” ต้องไปคอยจุดไม้รอบๆ วังของเจ้านาย โดยนำเอาน้ำมันจากบ้านของตนไปด้วย ภาษาสิบสองปันนาเรียกอีกพวกหนึ่งว่า “นาแบ่งหอบแบ่งเฮือน” คือพวกที่มี

หน้าที่สร้างบ้านสร้างเรือน ถ้าหลังคาบ้านของเจ้านายรั้วก็ต้องไปมุงหรือซ่อมให้ด้วย นอกจากนี้มี “นาเฝ้าหอ” คือมีหน้าที่ไปเฝ้าเวรยามตอนกลางคืน ชวานาของแคว้นสิบสองปันนาต้องทำหน้าที่ถูกเกณฑ์ไปทำงานดังกล่าว

ชวานานอกจากจะทำหน้าที่ข้างต้นแล้ว ยังเป็นศิลปิน (artist) ตั้งแต่สมัยโบราณ คือรู้วิชาโขน ละคร พิณรำ เจ้านายเขาไม่เล่น และเรียกวิชา ร้องรำทำเพลงว่าเป็นวิชาของไพร่ของทาส เพราะฉะนั้นชวานาเป็นผู้สร้างสรรค์ดนตรีไทย โขน ละคร เป็นคนแกะไม้ เป็นคนปั้นพระ ทั้งหมดนี้พัฒนาจากงานของชวานา นอกจากนี้แล้วชวานาต้องทำหน้าที่ไปเล่นดนตรี คือทำหลายหน้าที่ ทุกวันนี้ก็เช่นเดียวกัน พวกดนตรี ปี่พาทย์ หรือแม้กระทั่งศิลปินแห่งชาติจำนวนมากที่เกี่ยวกับดนตรีปี่พาทย์ มาจากตระกูลชวานาทั้งสิ้น ไม่ชวานาก็ชาวสวน รวมทั้งคนกรมศิลปากรทุกวันนี้เกินครึ่งกรมที่มาจากตระกูลชวานา ที่เล่นปี่พาทย์ลาดตะโพนมีฝีมือทั้งหลายทั้งปวงเกือบ ๗๐-๘๐ เปอร์เซ็นต์มาจากชวานาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นพวกชวานาเป็นผู้รังสรรค์หรือเป็นผู้สร้างสรรค์แต่แรกเริ่ม แล้วศิลปะก็ถูกขัดเกลาให้ประณีตขึ้น แล้วส่งกลับไปให้ชวานาอีกทีหนึ่ง สมัยก่อนมักอธิบายว่าศิลปะต่างๆมาจากชนชั้นสูงหรือเจ้านาย แต่ปรากฏว่ามาจากชวานาเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเรื่องการขับเสภา ชวานาก็เป็นผู้ขับก่อน แล้วมีการเพิ่มเติมเป็นการขับทำนองเสนาะต่างๆ ในภายหลัง

ผมคิดว่าพวกชวานาโดยภาพรวมแล้วเป็นพวกถูกปล้น เห็นได้จาก ๒-๓ ประเด็น

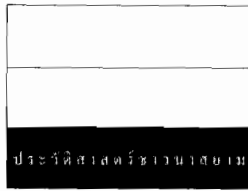
ประเด็นแรก ถูกปล้นจากเจ้านาย เจ้านายเกณฑ์ไปทัพ ถึงแม้ว่าไปทำงานให้กับเจ้านาย ยังต้องเอาข้าวไปกินเองด้วย มีตัวอย่างในนิราศหนองคาย ซึ่งนายทิม ศุขยางค์ เป็นผู้เขียนไว้ ตอนยกทัพไปปราบฮ่อ เมื่อเดินทางขึ้นไป

ทางนครราชสีมา ถึงสี่คิ้ว มีชานาในกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นลาวมาร้องเรียนดังนี้

“ยังมีผู้มาฟ้องร้องเจ้าคุณ	ว่ากรรมการทำวุ่นขึ้นในแขวง
ด้วยข้าวสารซื้อหาคาแพง	โยโก่งแกล้งเก็บข้าวสารทุกบ้านเรือน
ว่าจะไปจำแนกแจกกองทัพ	ทำสับปลับโก่งใหญ่ใครจะเหมือน
คิดเบียดเบียนผันแปรให้แซ่เขื่อน	อ้างป้ายเบื่อนกองทัพอัปประมาณ
เจ้าพระยาแม่ทัพสดับเรื่อง	บัญชาเยื้องตามไถ่ปราศรัยสาร
สั่งขุนศรีกระดานพลคนชำนาญ	เป็นตระการชำระความถามซัก
ท่านขุนศรีคำนับรับบัญชา	แล้วออกมาถามไถ่ให้ประจักษ์
กรรมการรู้ตัวคิดกลัวนัก	ไม่ยักยกสารภาพลงกราบสน
ท่านขุนศรีเรียกเอาซึ่งข้าวสาร	คืนชาวบ้านก็มารับอยู่สืบสน
ล้วนยกมือไหว้ทั่วทุกตัวคน	ต่างก็ชนข้าวสารไปบ้านเรือน”

พวกกรรมการเมืองโคราชไปปล้นเอาข้าวสารจากชาวบ้าน อ้างว่าจะเอามา
ส่งให้กองทัพจากกรุงเทพฯ แม่ทัพจากกรุงเทพฯ รู้ข่าวก็เลยด่าว่า “เลวเต็มที”
ให้คืนข้าวสารให้ชาวบ้านไป นี่เป็นตัวอย่างของการถูกบีบบังคับและถูกโกงจาก
เจ้านาย คือกลุ่มกรรมการเมืองโคราช ถ้าไม่ถูกปล้นจากเจ้านายก็ถูกปล้นจากรัฐ
จากบ้านจากเมือง รายละเอียดสมัยโบราณคงมีมาก ตัวอย่างสมัยหลัง ๑๔
ตุลาก็มี

ประเด็นสุดท้าย ชานาถูกปล้นจากศัตรู เช่นในหนังสือบางระจัน
พม่ามาปล้นเสบียงอาหาร ชานาก็ถูกปล้นก่อนคนอื่น

อาจารย์ล้อม เฟิงแก้ว :

ผมเป็นชาวนาเก่า ทำนามาตั้งแต่เด็กจนกระทั่งอายุ ๑๗ ปี ผมเคยทำนามาทุกชนิดแล้ว ตั้งแต่หนಾಯอด นาดำ นาหวาน จึงอยากรู้ว่า เมื่อเขาเขียนประวัติชาวนาจะเหมือนกับความรู้ที่เรารู้ไว้หรือเปล่า แต่ปรากฏว่า หนังสือเล่มนี้ไม่มีพูดถึง “แดนสะตอ” ปักซ์ได้ถิ่นเกิดของผมแม้แต่คำเดียว จะใช้ความรู้เก่าที่มีอยู่ตรวจสอบในหนังสือเล่มนี้ก็ได้

แต่อย่างไรก็ตาม ผมต้องขอขอบคุณทางสวช. และชมเชยอาจารย์ธิดา อย่างน้อยที่สุดก็เหมือนกับที่อาจารย์สุเนตรว่า คือหาที่ยืนในประวัติศาสตร์ ให้แก่ชาวนาสยาม เพราะว่าคนธรรมดาไม่มีที่ยืนในประวัติศาสตร์มานานเต็มที เป็นการสร้างมิติใหม่ คือหาจุดยืนให้ชาวนา แต่อย่างไรก็ตาม ผมพยายามดูว่า อาจารย์ธิดาเขียนเรื่องชาวนาในหนังสือเล่มนี้ใช้วิธีอะไร หรือใช้ข้อมูลอะไร ปรากฏว่ามีเอกสารทั้งสิ้นอยู่เกือบ ๒๐๐ เล่ม อาจารย์ธิดามองชาวนาและ สร้างภาพชาวนาให้เราเห็นโดยผ่านเอกสาร เอกสารส่วนใหญ่เป็นเอกสาร ราชการจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติบ้าง จากพระราชพงศาวดารบ้าง แม้จะมีวิทยานิพนธ์ แต่ไม่ใช่วิทยานิพนธ์ซึ่งเกี่ยวกับชาวนาโดยตรง นอกจากนั้นก็ เป็นหนังสือตำราฝรั่ง ซึ่งสุดท้ายที่จะไปตรวจสอบว่าตำราฝรั่งเหล่านั้นเขียน ขึ้นโดยใช้ข้อมูลจากไหน

การใช้เอกสารสร้างภาพชาวนาขึ้นมาจึงต่างจากวิธีของผม ผมเห็นว่าการ มองภาพผ่านเอกสารทำให้มองเห็นบางเรื่องไม่ชัด การใช้คำว่า “ชาวนาสยาม” ผมพยายามจะดูคำว่า “สยาม” ที่อาจารย์ธิดาพูดถึงว่ากินความแค่ไหน ปรากฏว่าพูดถึงเฉพาะชาวนาในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนใต้เท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมไปถึง

ล้านนา อีสาน และทางใต้

ผมเชื่อว่า ไม่เคยมีชาวนาคนไหนได้สร้างเอกสารเอาไว้ให้นักวิชาการสมัยนี้อ้าง จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องอ้างอิงจากเอกสารซึ่งฝ่ายปกครองสร้างไว้ ทำให้มองเห็นบางเรื่องไม่ชัด ผมจึงคิดว่าหนังสือของอาจารย์ธิดายังไม่สมบูรณ์

สิ่งที่น่าสนใจแต่ยังขาดอยู่คือ เรื่องเกี่ยวกับการทอน้ำชลประทานก่อนที่จะชุดคูคลองสยาม ชาวนาเขาทำอย่างไร เพราะมีแต่เรื่องตั้งบริษัทคูนาสยาม ชุดคลอง เช่น คลองรังสิต คลองพระยาบันลือ ฯลฯ ไม่มีกล่าวถึงว่าเขาทอน้ำกันอย่างไร ที่ผมจำได้ว่าวารสาร *ศิลปวัฒนธรรม* มีรูป “หลุบ” หรือ “หลบ” ซึ่งเป็นเครื่องทอน้ำหรือยกระดับผิวน้ำโดยใช้ล้อหมุน อาจารย์ศรีศักรเคยคุยกับผมตอนดูวังโบราณว่า เขาทำน้ำพุในวังโบราณ โดยใช้หลุบยกระดับน้ำขึ้นมาตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อทวนน้ำขึ้นไปจะมีหลุบ จนกระทั่งขึ้นไปถึงจังหวัดตาก เพื่อที่จะผันน้ำไปสู่ระดับสูง เรื่องหลุบที่เป็นเครื่องมือทอน้ำของชาวนา และเรื่องระบบการทอน้ำก่อนที่จะมีการชุดคูคลอง เป็นภูมิปัญญาที่น่าจะสืบสาน คุณสุจิตต์จะทำพิพิธภัณฑ์ชาวนา ควรทำหลุบจำลองไว้ ผมเคยไปดูหลุบของจริงที่เมืองควายในเวียดนามเหนือ

นอกจากนั้นแล้ว สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ได้กล่าวคือเรื่องพันธุ์ข้าว ก่อนที่จะตั้งกรมการข้าว เขาคัดพันธุ์อย่างไร สมัยผมเด็กๆ ตอนที่ผมทำนาอยู่ จำได้ว่า เคยปลูกข้าวชนิดหนึ่งแปลงหนึ่ง ปีถัดไปข้าวพันธุ์นั้นจะไม่ปลูกในแปลงเดิม จะต้องไปปลูกในแปลงใหม่ ฟอบอกว่าจะต้องหมุนเวียน เพราะนาเขาทำเป็นกระทงๆ ปีนี้กระทงนี้ปลูกข้าวพันธุ์นี้ ปีต่อไปข้าวพันธุ์นี้จะต้องไปปลูกกระทงอื่น แล้วเอาข้าวพันธุ์อื่นมาปลูกในกระทงนั้น เป็นพันธุ์ข้าวหมุนเวียน ลูกสาวผมไปสัมภาษณ์ชาวนาแถวๆ คลองมหาสวัสดิ์ ปรากฏว่า

ใช้วิธีเดียวกัน คือใช้พันธุ์ข้าวปลูกแปลงสลับแปลงอยู่อย่างนี้ เหตุผลที่ใช้วิธีนี้ เพราะ **หนึ่ง** ป้องกันโรค เพราะโรคเกิดกับพันธุ์ข้าวไม่พร้อมกัน พันธุ์ข้าวอย่างหนึ่งอาจจะอ่อนแอต่อโรคหนึ่ง พันธุ์ข้าวแปลงนี้เป็นโรค ไม่ได้ผล ก็จะได้ผลจากแปลงอื่น **สอง** เพื่อประโยชน์ในการเก็บเกี่ยว เพราะข้าวแต่ละพันธุ์สุกไม่พร้อมกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อก่อนทางใต้เขาเก็บทีละรวง ถ้าสุกพร้อมกันแล้วก็จะเดือดร้อน การปลูกข้าวหลากหลายพันธุ์จะช่วยให้การเก็บได้สะดวก เพราะแรงงานค่อนข้างจะจำกัด

เรื่องโรงสี ซึ่งเป็นตัวกำหนดราคาซื้อขายข้าวจากชาวนา คนจีนที่ตั้งโรงสีสีข้าวชาวนาเอาเงินมาจากพระคลังข้างที่ พระคลังข้างที่ให้ทุนแก่คนจีนไปสร้างโรงสี โรงสีมักจะชูตรีตชาวนา พระคลังข้างที่ก็ชูตรีตจากโรงสีต่อ เป็นวัฏจักร โรงสีปากพ่องประมาณสิบกว่าโรง ส่วนใหญ่ก็ใช้เงินจากพระคลังข้างที่ทั้งสิ้น สำหรับไปตั้งโรงสีเพื่อส่งออก อาจารย์ธิดาอ้างถึงวิทยานิพนธ์เรื่องพระคลังข้างที่ แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของพระคลังข้างที่ในการให้กู้เงินสร้างโรงสี

สิ่งที่ผมเห็นว่าควรเพิ่มเติมคือเรื่องการตั้งหมู่บ้านของชาวนาในแต่ละถิ่น เช่น ชาวนาภาคกลางเขาตั้งหมู่บ้านลักษณะอย่างไร อยู่ใกล้อะไรบ้าง ลักษณะของเรือนเป็นอย่างไร ชาวนาในกลุ่มน้ำภาคกลางเขาตั้งถิ่นฐานอย่างไร เพราะเกี่ยวกับลักษณะพาหนะและทางสัญจรไปมาในการขนข้าว รวมถึงเรื่องเกี่ยวนเกี่ยวนั่วเกี่ยวนควายเป็นอย่างไร เอกสารของเมืองลาวพูดว่า “ถ้าบ้านมีร้านบ้านมีเสาละก็ อันนั้นคือเมืองลาว แต่ถ้าบ้านไหนไม่มีร้าน บ้านไหนไม่มีเสานั้นบ้านแกว” เขาแยกกันได้จากสภาพการตั้งหมู่บ้าน ระหว่างบ้านแกว บ้านไทย บ้านลาว

เรื่องความเป็นอยู่ของชาวนา เขาอยู่กินกันอย่างไร เป็นเรื่องน่าสนใจ ทั้งสิ้น คนสมัยก่อนจะกินใบกระท่อมแล้วกินน้ำตามเข้าไป เพื่อสู้แดดและ แก้ปวดเมื่อย ปรากฏว่าเดี๋ยวนี้คนกินใบกระท่อมผิดกฎหมาย เมื่อเดือนที่แล้ว ตำรวจรายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ว่าเขาจับคนคนหนึ่งด้วยข้อหา ว่ามีใบกระท่อมอยู่ในครอบครอง ๒๐ ใบ นำส่งสารมาก ธรรมชาติได้ผลิต ต้นกระท่อมออกมาให้คนไว้สำหรับกินแก้ปวดแก้เมื่อย แล้วช่วยให้ขยัน เป็น ยาขยัน แต่ปัจจุบันเป็นเรื่องผิดกฎหมาย น่าสังเวชใจ

นอกจากนี้ควรจะเพิ่มเติมเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจของชาวนา การสร้าง ศิลปะแขนงต่างๆ เพราะว่าการพักผ่อนหย่อนใจเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม สาขาต่างๆมากมาย ควรสร้างภาพชาวนาขึ้นมาให้เห็นชัดเจน จะได้เกิดความรู้ และเกิดความเห็นอกเห็นใจว่า พวกชาวนาเหล่านี้คือพวกที่สร้างชาติอย่างแท้จริง และเป็นพลังของแผ่นดินที่แท้จริง

ปาฐกถาพิเศษ

จากความรู้เรื่องเมืองไทยสู่การปฏิรูปการศึกษา

โดย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

รองศาสตราจารย์ สรีหัทธน์ วัลลิโกดม

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี :

กับคำถามว่า การวิจัย“ความรู้เรื่องเมืองไทย”นี้ไปเกี่ยวโยงกับการปฏิรูปการศึกษาอย่างไร ผมคิดว่าการจะปฏิรูปการศึกษาต้องตั้งคำถามว่า บ้านเมืองนี้มีปัญหาอะไร แล้วการศึกษาจะไปแก้ปัญหานั้นได้อย่างไร ปัญหาที่ฉกรรจ์ ๆ ที่ทำให้สังคมไทยอ่อนแอ ไม่สามารถจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และเข้าไปสู่สภาวะวิกฤต ผมคิดว่าการปฏิรูปการศึกษาต้องจับปัญหาฉกรรจ์ ๆ ของบ้านเมือง แล้วเอาการศึกษามาแก้ไข

ผมขอยกตัวอย่าง ๓ เรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องที่เรากำลังพูดกัน คือ

๑. การศึกษาในร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ทำให้คนไทยไม่เข้าใจแผ่นดินไทย
ตั้งแต่การปฏิรูปการศึกษาครั้งรัชกาลที่ ๕ การศึกษาไปเอาคนมาอยู่ในโรงเรียน แล้วก็ท่องจากหนังสือ หนังสือก็หนังสือที่เป็นคนกรุงเทพฯเขียน คนกรุงเทพฯก็ไปลอกฝรั่งมา ทำให้เรามีโรงเรียนเต็มประเทศไปหมด แต่ไม่ได้รู้เกี่ยวกับแผ่นดินไทยของจริงเลย เหมือนอายานมนุชย์ต่างดาวมาตั้งอยู่ แล้วก็เอาคนเข้าไป แล้วไปท่องกันเรื่องอื่น ๆ ไป เพราะฉะนั้นในรอบร้อยปีคนไทยไม่รู้จักแผ่นดินไทย พอไม่รู้จักแผ่นดิน ทำให้ถูกต้องก็ไม่ได้ จะอยู่จะกิน จะทำอะไรต่าง ๆ ก็ไม่รู้ เช่น ในกรุงเทพฯ คนโบราณเขารู้ว่ากรุงเทพฯเป็นเมืองต่ำ น้ำน้ำน้ำจะท่วม มีคลองมาก แล้วก็อยู่บ้านเสาสูง ถ้าน้ำท่วมก็ขึ้นอยู่ข้างบน ไม่เดือดร้อน น้ำลงก็ลงข้างล่าง เสร็จแล้วพอไม่เข้าใจ ก็ไปถมคูคลอง ไปอยู่บ้านแบบฝรั่ง น้ำท่วมกรุงเทพฯเป็นปัญหาใหญ่ ต้องทำอย่างไรอย่างนี้เข้าไป เพื่อให้คนกรุงเทพฯอยู่อย่างปกติกับธรรมชาติที่นี่ หมดเงินหลายหมื่นหลายแสนล้าน แล้วแก้ปัญหาไม่ได้ บางเรื่องแก้ได้ ถ้ารู้ความจริง แต่คนไม่รู้

ความจริง นึกภาพว่าไปเรียนหนังสือ แล้วก็ท่องหนังสือ โดยไม่รู้เรื่องอะไร แล้วก็จบมหาวิทยาลัย แล้วก็ไปเรียนเมืองนอก แล้วก็กลับมามีตำแหน่งใหญ่โต แต่ก็แก้ปัญหาไม่เป็น อย่างเรื่องชวานายากจนก็เช่นกัน ก็ไปคิดเอาเองว่าที่จนนี่ เพราะทำนาครั้งเดียว จึงมีนโยบายให้ทำสองครั้ง แต่ว่าทำแต่ละครั้งก็ขาดทุน พอทำสองครั้งก็ขาดทุนคุณสอง แล้วเหนื่อยมากขึ้น แก้ปัญหาความยากจนไม่ได้ เป็นต้น เพราะฉะนั้นการที่คนไทยไม่รู้จักแผ่นดินไทยได้ก่อให้เกิดความเสียหายเหลือคณานับ ถ้าปฏิรูปการศึกษาแล้วต้องปฏิรูปให้คนไทยได้รู้จักแผ่นดินไทย

๒. คนไทยกลัวฝรั่งและไม่เห็นคุณค่าของการเป็นคนไทย นี่คือโรคประจำตัวที่ก่อให้เกิดความเสียหายใหญ่โตเหลือกำลัง เพราะถ้ากลัวเสียแล้วก็ไม่เห็นความจริง ไม่เห็นแม้แต่ว่าฝรั่งมีดีอะไรบ้างที่เราจะเลือก แล้วไม่ดีอะไรบ้าง ฝรั่งไม่ได้ดีไปทั้งหมด ฝรั่งมีข้อเสียมากมาย เราก็ไม่รู้จักจำแนก เพราะกลัวเขาเสียแล้ว ก็เลยเห็นดีเห็นงามไปทุกอย่าง แล้วไม่เห็นคุณค่าของการเป็นคนไทย ผมไม่ได้หมายความว่าคนไทยไม่มีข้อไม่ดี เรามีข้อไม่ดีมากมาย แต่ในความเป็นชาติต้องเห็นคุณค่าของการเป็นคนไทย ไม่อย่างนั้นเราจะป็นชาติอยู่ได้อย่างไร การเป็นคน เป็นชุมชน เป็นองค์กร เป็นชาติได้ต้องมีศักดิ์ศรี ต้องมีความภูมิใจในตัวเอง ถ้าไม่มีแล้วจะอยู่อย่างมีเกียรติได้อย่างไร เพราะฉะนั้นต้องศึกษาความดีของคนไทยเอาขึ้นมาพิจารณากัน เอามาพูดกัน น่าจะมีการวิจัยเรื่อง **ความดีของคนไทย** บางเรื่องเรามีดีกว่าฝรั่ง แต่คนไทยไม่เห็นคุณค่าของตัวเอง ดูถูกตัวเอง กลัวฝรั่งไปหมดทุกอย่าง แม้แต่แนวทางการพัฒนาที่ใช้อยู่ขณะนี้ก็เป็นแนวทางที่ผิด ไปเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ซึ่งเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ในเมื่อเศรษฐกิจนั้นเชื่อมโยงอยู่กับเรื่องจิตใจ เรื่อง

ครอบครัว เรื่องชุมชน เรื่องวัฒนธรรม เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องสุขภาพ เรื่องอื่น ๆ ทั้งหมด แต่ไปยกเข้ามาแยกอยู่อย่างเดี่ยว เหมือนลูกโป่งลูกเดียวกัน ถ้าเราต้องการให้ตรงไหนปอง ก็ต้องไปบีบตรงอื่นให้แฟบ พอเราพัฒนาแบบนี้ไปภายใน ๔๐ ปี เราทำลายชุมชนของเรา เราทำลายสิ่งแวดล้อมของเรา เราทำลายวัฒนธรรมของเรา ทำลายจิตวิญญาณของเราเพื่อบีบรัดให้ออกมาเป็นเงินนี้เราก็ตามเขา ไม่ได้คิดว่าสิ่งที่ฝรั่งทำอยู่ถูกต้องหรือไม่ แล้วขณะนี้สิ่งที่ฝรั่งทำซึ่งอันตรายร้ายแรงต่อมนุษยชาติที่สุดคือ **พยายามจะเปลี่ยนโลกให้มีวัฒนธรรมเดียว มีอารยธรรมเดียว** ถ้าท่านศึกษาทางชีววิทยา จะเห็นว่าความหลากหลายเป็นธรรมชาติ ความหลากหลายทำให้เกิดความยั่งยืน ถ้าไม่มีความหลากหลายจะไม่ยั่งยืน วัฒนธรรมหลากหลาย อารยธรรมหลากหลาย เป็นของดี แต่ขณะนี้ฝรั่งพยายามให้ทั้งโลกมีวัฒนธรรมเดียว เป็นวัฒนธรรมบริโภคนิยม วัตถุนิยม แล้วเราก็ตามเขาไป ซึ่งเราน่าจะคิดเองได้ มีปัญญาของเราเองได้ เพราะฉะนั้นโรคกลัวฝรั่งและไม่เห็นคุณค่าของการเป็นคนไทย เป็นปัญหาจรรยาบรรณของบ้านเมือง การปฏิรูปการศึกษาต้องแก้ตรงนี้ด้วย

๓. การขาดศีลธรรมพื้นฐานในสังคม ประเทศใด สังคมใด ถ้าขาดศีลธรรมพื้นฐานแล้วเจริญไม่ได้ ศีลธรรมพื้นฐานคือการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน โดยเฉพาะของคนเล็กคนน้อย คนยากคนจน สังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นคนของคนเล็กคนน้อย คนยากคนจน หรือชาวบ้าน เป็นสังคมที่ดูถูกชาวบ้าน เกลียดชาวบ้าน เกลียดคนจน เอาเปรียบคนจนทุกอย่าง ตรงนี้เป็นฐานของสิ่งทั้งปวง เพราะการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนจะทำให้เห็นว่าเขาเป็นคนเหมือนเรา เขาเป็นคนเสมอกับเรา ซึ่งสิ่งนี้จะนำไปสู่แนวทางการพัฒนา

ที่นึกถึงคนเล็กคนน้อย คนยากคนจน เคารพศักดิ์ศรีคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน นี่จะสะท้อนไปสู่การศึกษา สะท้อนไปสู่กฎหมาย สะท้อนไปสู่การจัดบริการสังคม ไปสู่ประชาธิปไตย ไปสู่สิทธิมนุษยชน ไปสู่ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ทั้งหมดล้วนแต่อยู่บนศีลธรรมพื้นฐานตรงนี้ทั้งสิ้น การศึกษาปัจจุบันเป็นตัวส่งเสริมการเสียศีลธรรมตรงนี้โดยไม่รู้ตัว เพราะว่าโรงเรียนเป็นสถาบันที่มีเกียรติ ชาวบ้านไม่มีเกียรติ ถ้าเรียนก็ต้องมาเรียนกับครู เรียนกับชาวบ้านไม่ได้ เรียนกับพ่อกับแม่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นการปฏิรูปการศึกษาต้องสร้างศีลธรรมพื้นฐาน ทั้งหมดนี้ฟังดูเหมือนยาก แต่ถ้าไปคิดดูแล้วก็ชัดเจนว่าไม่ยากเลย และมีการทดลองเล็กๆ ที่อยุธยา โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ โรงเรียนวัดพนัญเชิง ให้นักเรียนไปเรียนจากชาวบ้าน ไปเรียนจากช่างเสริมสวย ไปเรียนจากแม่ค้าขายของชำ ไปเรียนจากคนขายก๋วยเตี๋ยว ไปเรียนจากช่างผสมปูน ช่างก่อสร้าง การไปเรียนรู้เป็นการยกชาวบ้านให้มีเกียรติ เดิมคนเหล่านี้ไม่มีเกียรติเลย แต่บัดนี้เขาเป็นครูได้ แล้วก็เป็นที่จริง ๆ เพราะเขาทำเป็น ครูทำไม่เป็นในเรื่องเหล่านั้น แล้วพอนักเรียนไปเรียนจากใคร เขาก็เคารพคนนั้น ตรงนี้ถึงแม้เป็นเรื่องดูเหมือนยาก แต่ไม่ยาก ถ้าเราปฏิรูปการเรียนรู้อย่างนี้

ดังนั้นการวิจัย “**ความรู้เรื่องเมืองไทย**” นี้จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ ข้างต้น กล่าวคือ **การศึกษาควรจะทำให้คนไทยรู้จักแผ่นดินไทย ทำให้คนไทยภูมิใจในความเป็นคนไทย โดยเรียนรู้เรื่องความดีของคนไทย ให้คนไทยหายกลัวฝรั่งให้ได้** แล้วการที่จะหายกลัวฝรั่งนั้น ต่อเมื่อเรารู้ก้าพืดของเราเอง รู้ความดีของเราเอง ฐานของเราหนักแน่น ผมคิดว่าการจะปฏิรูปการศึกษาเพื่อจะแก้ปัญหาคอรัปชั่นของคนไทยเรา นี้ ต้องให้อิสระแก่นักเรียน ตอนนี้อา

นักเรียนไปขังไว้ในคุกที่เรียกว่าห้องเรียน ต้องปล่อยนักเรียนออกมาสัมผัสความจริง เพราะความจริงจะเป็นฐานของปัญญา สัมผัสความจริงแล้วจะได้คิดได้โดยอิสระ ลดการเรียนในห้องเรียนลง แล้วให้นักเรียนและครูไปสัมผัสชีวิตผู้คนจริงๆ เราจะได้เอาการศึกษาชีวิตมาไว้ที่เดียวกัน

ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกท่านวิจารณ์อยู่เรื่อยๆว่า **การศึกษาในโลกขณะนี้เป็นการคิดแบบแยกส่วน** ว่าชีวิตก็อย่างหนึ่ง ชีวิตอยู่แห่งหนึ่ง การศึกษาอยู่อีกแห่งหนึ่ง แล้วการศึกษาไปเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ในทางพระพุทธศาสนา นั่นถือว่าอยู่ที่เดียวกัน **ชีวิตคือการศึกษา การศึกษาคือชีวิต** ไม่ได้แยกส่วน เพราะฉะนั้นในการปฏิรูปการศึกษาต้องเอาสองเรื่องนี้เข้ามาเชื่อมกัน ให้อยู่ที่เดียวกันว่า ชีวิตคือการศึกษา การศึกษาคือชีวิต การศึกษา การเรียนรู้ ควรจะเรียนรู้จากชีวิต เรียนรู้จากวิถีชีวิต ออกมาสัมผัสความเป็นจริงของผู้คน แล้วนักเรียนจะมีครูมากมาย ครูที่โรงเรียนจะสลายขึ้น เพราะในชุมชนท้องถิ่นมีคนเป็นครูได้จำนวนมาก แล้วเขาเป็นคนที่ทำจริงๆ คนที่ทำมาหากินเรื่องต่างๆ มีปราชญ์ชาวบ้าน มีศิลปิน มีพระ มีคนที่ทรงความรู้ทางศาสนา และอื่นๆ ครูเต็มไปหมดเลยในแผ่นดิน แล้วเรื่องอะไรเราไปจับนักเรียนมาไว้กับเฉพาะบางคนในโรงเรียน เหมือนไปขังคุณอยู่ไม่ให้ได้รับรู้ความเป็นจริง ไม่ได้มีวิธีคิดโดยอิสระ ปัญญาไม่เกิด ขอให้เขาได้สัมผัสความจริง ชีวิตของผู้คน แล้วคนเหล่านั้นเป็นแหล่งเรียนรู้ ได้เรียนรู้ของจริง ได้เข้าใจแผ่นดินไทย ได้เรียนรู้เรื่องความดีของคนไทย เรียนรู้ที่จะเคารพชาวบ้าน แล้วตรงนี้เกิดไม่ยาก อาจจะเรียกว่าเกิดร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะธรรมชาติคนมีความดีอยู่ในพื้นฐานทุกคน แต่ว่าคุณถูกอย่างอื่นมาแบ่งแยก การเชื่อมโยงสัมผัสสัมพันธ์ระหว่างความเป็นมนุษย์ด้วยกัน

ผมคิดว่าถ้าเราจับตรงนี้ได้แล้วปฏิรูปการศึกษาเสียใหม่ จะเกิดความอบอุ่นขึ้น เกิดศีลธรรมพื้นฐาน เราอยู่ในโรงเรียน แต่เราสอนวิชาศีลธรรมอย่างไรก็ไม่ได้ผล เพราะโครงสร้างที่เสียศีลธรรมอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นขณะนี้ครูทุกคนปวดหัวหมด และไม่มีคำตอบว่าสอนวิชาจริยธรรมอย่างไรจึงจะได้ผล แล้วก็ไม่มีใครอยากสอน ไม่มีใครอยากเรียน หลายแห่งต้องไปเอาครูพละมาสอนบ้าง หากคนสอนไม่ได้ พระมาสอนก็ไม่ได้ผล เพราะตัวโครงสร้างเสียศีลธรรมอยู่แล้ว แต่ว่าถ้าเข้าใจที่ตรงนี้ จัดผู้เรียนไปอยู่กับชาวบ้าน อย่านำไปเป็นกลุ่ม ถ้าไปเป็นกลุ่มจะพาวัฒนธรรมของตัวไปด้วย เช่น ไปตั้งค่าย ไปสอน ไปสร้างโรงเรียน แล้วก็ไปเฮฮากันอยู่ พาวัฒนธรรมของตัวไป **ต้องไปอยู่ในวัฒนธรรมของชาวบ้าน** นี่เป็นการเรียนรู้จากของจริง เรื่องชุมชนท้องถิ่น เรื่องต่างๆ แหล่งเรียนรู้ก็คือตัวชาวบ้านเอง ซึ่งมีมากมาย

นอกจากนั้นการศึกษาวิจัย **“ความรู้เรื่องเมืองไทย”** นี้ได้ให้ความรู้ที่เป็นจุดสำคัญที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในรูปแบบต่างๆ **ควรจะมีพิพิธภัณฑ์ทุกชุมชนท้องถิ่น** ซึ่งก็ทำได้โดยไม่ยากและไม่แพง ราชการไม่ต้องไปเอางบประมาณลงก็ได้ ชาวบ้านสามารถทำกันเอง มีวัด มีโรงเรียน มีการจัดการให้ได้ข้าวของหรือเรื่องราวต่างๆ เข้ามาไว้ การวิจัยเรื่องชุมชนท้องถิ่นควรจะมีมากที่สุด โดยเฉพาะครูที่โรงเรียนสามารถจะวิจัยเรื่องชุมชนท้องถิ่น แล้วเริ่มง่ายๆ ไม่ต้องไปเอายาก ศึกษาประวัติศาสตร์ เริ่มจากประวัติศาสตร์ชุมชน แล้วขยายไปเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผมคิดว่าครูอาจารย์วิจัยได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น สวช.น่าจะหนุนครูบาอาจารย์ทั้งหลายให้วิจัยเรื่องนี้ให้มากขึ้น สกว.เองก็มีวิจัยเพื่อท้องถิ่น เรื่องเงินทองจะสนับสนุนการวิจัย ผมคิดว่าพอมีแล้วขณะนี้เราก็มีนักวิจัยอาวุโส เช่น อาจารย์สุธีวงศ์ อาจารย์ศรีศักร อาจารย์

อานันท์ และท่านอื่นๆ และกลุ่มต่างๆ สามารถไปสนับสนุนครูบาอาจารย์ให้วิจัย ผมคิดว่าจำเป็นต้องวิจัยให้เรามีความรู้ทุกตารางนิ้วของแผ่นดินไทย แล้วจะเกิดเป็นพลังแผ่นดิน ถ้าเราไม่รู้ก็จะไม่มีความหมาย ถ้าเรารู้ประวัติศาสตร์ตรงนั้นก็มีความหมายขึ้น ความรู้ทำให้เกิดความหมายขึ้น ความหมายทำให้เกิด “คุณค่า” และ “มูลค่า” ต่อไปคนมีความรู้เรื่องความสำคัญของที่นี่ก็อยากจะมาเที่ยว ได้เรียนรู้ ได้เที่ยว ได้ชม คนก็ได้ค้าขาย ก็กลายเป็นมูลค่าบวกกับเรื่องคุณค่า

ผมคิดว่าทุกตารางนิ้วของแผ่นดินควรมีการวิจัยทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ให้รู้หมด แล้วโรงเรียนมีเต็มแผ่นดิน โรงเรียนตั้งอยู่ในทุกชุมชนท้องถิ่นอยู่แล้ว ถ้าแต่ละแห่งมีการวิจัยเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ก็จะทำให้เกิดความรู้ทุกตารางนิ้วของแผ่นดิน แล้วก็เข้าไปสู่การเรียนรู้ของคนไทย เราก็จะเข้มแข็งทางปัญญา เพราะเรารู้เรื่องของเราเองทั้งหมด และตรงนี้เองก็เชื่อมโยงไปสู่การทำมาหากิน ไปสู่วิถีชีวิตร่วมกัน เราก็เข้มแข็งขึ้นทั้งแผ่นดิน เป็นพลังแผ่นดิน หรือ “ภูมิพล” ผมลองคิดดู จะมีสัก ๕ อย่างเข้ามาเชื่อมโยงกัน คือ

๑. พลังทางสังคม คือมีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำกันเต็มแผ่นดินทุกพื้นที่ ในทุกองค์กรและในทุกเรื่อง รวมตัวร่วมคิดร่วมทำ การจะมีตรงนี้ได้ต้องมีศีลธรรมว่าเราเคารพคนอื่น ๆ ว่าเขามีศักดิ์ศรีมีคุณค่าเสมอกัน สามารถร่วมกันได้ การที่จะรวมตัวกันได้ต้องมีศีลธรรมพื้นฐานที่ว่า **รวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ** เป็นมิตรกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันทั้งแผ่นดิน

๒. พลังทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของเรา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ไว้เมื่อการศึกษาสมัยใหม่

ป ารุ ก ถ า พื เ ศ ม

ออกมาได้ ๘ ปี (ในครั้งรัชกาลที่ ๕) ว่าการศึกษาแบบนี้จะทำให้คนไทยขาดจากรากเหง้าของตัว ซึ่งเป็นความจริงตลอดมาเรื่อยๆ คนไทยตัดขาดจากรากเหง้าของตัว ไม่รู้จักแผ่นดินไทย

๓. พลังทางศีลธรรม ถ้าไม่มีศีลธรรม ไม่มีพลัง แล้วสิ่งที่สูงสุดของศีลธรรมคือการเคารพศักดิ์ศรีของคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน โดยเฉพาะคนเล็กคนน้อย คนยากคนจน และชาวบ้าน

๔. พลังของการจัดองค์กร ถ้าเราจัดองค์กรก็มีพลัง ทหารถ้าไปรบ มีจำนวนมากกว่า แต่ถ้าไม่มีการจัดองค์กรจะแพ้ทุกครั้ง มีน้อย แต่ถ้ามีการจัดองค์กรก็จะชนะ เพราะการจัดองค์กรทำให้มีพลัง และขณะนี้ประเทศไทยทั้งประเทศไม่มีพลัง เพราะไม่มีเรื่องการจัดองค์กร มีแต่การจัดแบบเก่าๆ แบบราชการซึ่งไม่มีพลัง องค์กรชุมชนที่ชาวบ้านก่อตัวกันขึ้นมาเองจากมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้น แล้วมีการจัดการต่างๆ ซึ่งกำลังเกิดขึ้น

๕. พลังทางปัญญา คือเราจะมีแต่ของเก่าอย่างเดียวก็นำไม่ได้ เพราะสิ่งต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลง สังคมเปลี่ยน มีความซับซ้อนมากขึ้น เราต้องมีปัญญาที่จะเรียนรู้ของใหม่ เรียนรู้ให้เข้าใจเรื่องต่างๆ

ทั้งห้าเรื่องนี้จะผนวกกันเป็นพลังแผ่นดิน และเราต้องการพลังแผ่นดินที่จะฝ่าฟันวิกฤต ที่จะรักษาตัวเองไว้ได้ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราก และทำลายอย่างยิ่ง เราต้องการพลังนี้ที่เราจะฝ่าไปให้ได้ เพราะฉะนั้น**การศึกษาควรปฏิรูปโดยสาระ** ความหมายของการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อยู่ที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปการเรียนรู้ คนไทยเสียใหม่ ให้คนไทยรู้จักแผ่นดินไทย ให้คนไทยหายกลัวฝรั่ง รู้คุณค่าของการเป็นคนไทย แล้วให้เกิดศีลธรรมพื้นฐาน เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่อง

มีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นความเป็นความตายของเรา ถ้าเราเข้าใจ เราต้องทำตรงนี้ให้มากขึ้น

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม :

ท่านอาจารย์ประเวศได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายการปฏิรูปการศึกษา ผมเห็นด้วยกับท่าน ผมคิดว่าท่านอาจารย์ประเวศ อาจารย์เอกวิทย์ อาจารย์เสนห์ ซึ่งในฐานะที่เป็นราษฎรอาวุโส ได้มีการเคลื่อนไหวอย่างนี้มานานแล้ว ก่อนที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะประกาศใช้ ก่อนที่ประเทศชาติเราจะประสบภาวะวิกฤตในเรื่องเกี่ยวกับฟองสบู่ ท่านเหล่านี้ได้เคลื่อนไหวในเรื่องเกี่ยวกับทางปัญญามาพอสมควร วิธีการของท่านคือเริ่มจากข้างล่างขึ้นไปข้างบน ซึ่งสวนกระแสกับข้างบนลงข้างล่าง ผลการมาล้มมนานี้ก็เป็น การเคลื่อนไหวของท่านผู้อาวุโสเหล่านี้ ผมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการที่มองจากจุดเล็กๆ ข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน สวนกระแสกับของรัฐ ก็ทำในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ที่อยากจะรู้จักตัวเอง อยากจะรู้จักผู้อื่น อยากจะรู้จักโลก

การศึกษาในอดีต ผมต้องทวนกลับไปพูดถึงการเคลื่อนไหวนี้ก่อน ผมจำได้ว่าเมื่อหลายปี อาจารย์ประเวศ อาจารย์เอกวิทย์ อาจารย์เสนห์ เคยเสนอให้มีการเปลี่ยนระบบสอบเข้าสถาบันอุดมศึกษา เพราะเราเคยได้ถกกันว่าระบบการสอบนั้นเป็นการฆาตกรรมอย่างยิ่งให้แก่สังคมไทย เพราะที่แล้วมาเป็นเวลาสิบกว่าปีนี้ เด็กต้องกวัดวิชาเข้ามา การกวัดวิชาเข้ามาเรียนทำให้เด็กเรียนจบก่อนวัยอันสมควร ทำให้เด็กขาดประสบการณ์ เด็กบางคนประสบผลสำเร็จ เข้ามหาวิทยาลัยได้ แต่เพราะชีวิตไม่ผ่านประสบการณ์ คิดไม่เป็น

แต่ส่วนคนที่ล้มเหลวมาตัวตายก็มี นั่นคือระบบการศึกษาของรัฐ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา รวมทั้งการเปลี่ยนรัฐธรรมนูญด้วย ได้ทำให้ท้องถิ่นมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องในสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ผมว่าเป็นกระบวนการที่ท่านอาวุโสเหล่านี้ได้เริ่มมา ผมคิดว่าวันนี้ท่านอาจารย์ก็มาพูดถึงเรื่องนี้อยู่ ซึ่งจำเป็นต้องพูด เพราะว่าขณะนี้รัฐกำลังปฏิรูปการศึกษาแบบที่คิดแต่ “โครงสร้าง” กับ “เทคนิค” แต่ไม่รู้ว่าจะก่อความรู้นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร และอันตรายของรัฐขณะนี้คือ ไปคัดจ้างกับครู สร้างพันธนาการให้กับครู ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา การกำหนดเขตบริหารเป็นตำบล เป็นหมู่บ้าน เป็นอำเภอ นั้นเป็นการนำเอาเขตทางการบริหารลงไปสู่เขตท้องถิ่นทางธรรมชาติ ที่มนุษย์อยู่เป็นกลุ่มเป็นเหล่าโดยตรงเลย ทำให้อำนาจรัฐไปคัดจ้างกับท้องถิ่น แล้วก่อให้เกิดการแย่งทรัพยากรมาเป็นลำดับ ปัจจุบันการแบ่งเขตการศึกษาลงไปอีกแล้วกำหนดว่าจะต้องให้ครูทำโน่นทำนี่ ถามว่าเอาอะไรไปสอน ครูลำบาก ผมว่าตรงนี้อันตราย การเคลื่อนไหวตรงนี้เราต้องอย่าไปมองเด็กเป็นศูนย์กลางอย่างเดียว สิ่งที่สำคัญในสังคมไทยคือต้องปล่อยครูให้เป็นอิสระ ครูต้องเป็นคนในท้องถิ่น เพราะปัจจุบันนี้ครูเป็นบุคคลสำคัญสำหรับการพัฒนาการศึกษา สมัยก่อนผู้นำในทางปัญญาในท้องถิ่นคือพระ ท่านจะรอบรู้ต่างๆ เพราะพระสัมพันธ์กับรัฐมาก รัฐทำอะไรผ่านวัด แต่ปัจจุบันนี้ ในยุคของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ต้องมีคนที่มีรูปร่างนอกมาปรับใช้ข้างใน ครูคือผู้ที่เหมาะสมที่สุด แต่ระบบการศึกษาที่ผ่านมาเอาครูเป็นนักการศึกษาหรือข้าราชการ ต้องย้ายไปตามกาลเวลา โอกาส ทำให้ครูไม่เป็นคนของท้องถิ่น

การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้านนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และในการรวมตัวกันก็มีคนที่เป็นตัวแหนดมาจัดเป็นองค์กรชุมชนขึ้นมา อย่างเช่นว่า

ผู้ที่มีศีลธรรมก็คือพระ สมัยก่อนนี้เจ้าอาวาสมีบทบาทมากเพราะคุณความดี ศีลธรรมของท้องถิ่น ถัดไปคือผู้อาวุโส ผู้อาวุโสคือผู้ที่ละจากความต้องการ ทางโลกไปอยู่ในบั้นปลายของชีวิต มีเจตนาดีกับท้องถิ่น เป็นหลักที่จะให้ คำแนะนำ อบรม ถัดไปคือผู้ที่จะต้องทำหน้าที่ ไม่ว่าจะผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ครู และอื่นๆ ทั้งหมดนี้เป็นองค์กรชุมชนของท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยหลายๆ ชุมชนที่อยู่รวมกัน เกิดการปรับตัวของชุมชนในท้องถิ่นเข้าสู่สภาพแวดล้อม อันเดียวกัน เป็นการสร้างรูปแบบทางวัฒนธรรม สร้างจริยธรรม และอื่นๆ ขึ้นมา จะทำอะไรก็มาปรึกษาหารือกัน แต่พอรัฐเข้าไปทำ สิ่งเหล่านี้สลายหมด

การทำลายท้องถิ่นตามธรรมชาติ ทางวัฒนธรรม คือการทำลายความเป็น มนุษย์นั่นเอง สิ่งที่เราร้ายคือทำลายศักยภาพของความเป็นมนุษย์ เพราะ มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้เหนือสัตว์อื่น ๆ มนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นหนึ่งจะ ต้องหาทางอยู่รอดร่วมกันให้ได้ จัดการกับสภาพแวดล้อมให้ได้ เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องมองที่ปัจจัยสี่ก่อน คนอยู่ในท้องถิ่นใดท้องถิ่น หนึ่ง เขารู้แล้วว่าอาหารต้องทำอะไร ยารักษาโรคต้องรู้ รู้ว่าต้นไม้ชนิดนี้ เป็นพิษหรือไม่เป็นพิษ เรียนรู้ด้วยประสบการณ์ เรียนรู้ด้วยการเรียนรู้ผิด จากการสังเกตดูความสม่ำเสมอ เขาค้นพบความจริงอย่างที่ควบคุมผลกระทบได้ ซึ่งไม่เหมือนกับ GMOs ซึ่งเราพบแต่ควบคุมผลกระทบไม่ได้

คนไทยไม่ได้ต่างกับมนุษย์อื่นๆ ในโลก มีศักยภาพในการเรียนรู้ เขา สร้างภูมิปัญญาในการที่จะอยู่รอดร่วมกันในท้องถิ่น ปัจจัยสี่สร้างขึ้นจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรารู้ว่าต้องสร้างบ้านแบบนี้ มีอาหารการกินแบบนี้ เหมาะ กับความหลากหลายทางชีวภาพ อยู่มาเป็นเวลาเป็นร้อยๆ ปีในสังคมชาวนา การจะฟื้นฟูศักยภาพแห่งภูมิปัญญาต้องฟื้นฟูจากข้างใน เพราะฉะนั้น

การฟื้นฟูการศึกษานั้น ไม่ใช่ไปพึ่งโรงเรียนอย่างเดียว ต้องหวนกลับมาใช้ **กระบวนการทางสังคม (socialization)** คืออบรมทางสังคมของท้องถิ่นโดยตรง ซึ่งครูจะเป็นตัวกลางที่จัดประสบการณ์ว่าเด็กเกิดมาจะต้องอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างไร จะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างไร ทำมาหากินอย่างไร จะอยู่ในกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมอย่างไร นี่คือการบวนการทางสังคมซึ่งมนุษย์จะต้องเรียนรู้ หลักสูตรก็ต้องปรับใช้ให้เกิดประสบการณ์ร่วมกัน คือการผสมผสานระหว่างสิ่งเป็นความรู้จากหลักสูตรที่มาจากข้างนอกกับกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากประสบการณ์ชีวิตจะต้องเป็นไปด้วยกัน

กล่าวเฉพาะเรื่องวัฒนธรรม สิ่งที่เราทำขณะนี้คือ **การสร้างดุลยภาพกระบวนการสร้างความเข้มแข็งจากข้างล่างขึ้นไปสู่ข้างบน** เป็นการสร้างดุลยภาพ สิ่งที่อาจารย์เอกวิทย์ อาจารย์หมอบริเวณทำ คือเพื่อสร้างกระบวนการให้เกิดดุลยภาพขึ้น จากการเคลื่อนไหวจากข้างล่างสู่ข้างบน และจะต้องมององค์รวม

เรื่องที่เป็นรูปธรรมในการสร้างความรู้ของท้องถิ่นคือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการนำเอามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นมารวม แต่ไม่ใช่รวมแบบเอาyddใส่พิพิธภัณฑ์ แล้วก็ไปโกดังเก็บของ แล้วไม่เห็นคน แต่ว่าถ้าทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะต้องเอาวัตถุที่แสดงนั้นมาตีความหมายให้ได้ เพราะเมื่อดูพิพิธภัณฑ์แล้วต้องรู้ถึงวิถีชีวิตของคนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่จะอยู่ร่วมกัน การทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมจะทำให้คนรู้จักกัน รู้ว่าแต่ละกลุ่มมีวิถีชีวิต มีวิถีคิด มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน แต่เราไม่เคยรู้จักก็เกิดความขัดแย้งและเกิดความลำหลังทางวัฒนธรรมขึ้น เกิดการขัดแย้งตลอดมา เพราะเราไม่เรียนจากความเป็นมนุษย์ จากตัวเราไปสู่เขา การเรียน

ของเราทำให้เราคิดว่าเราเลิศกว่าเพื่อนบ้าน มอญ เขมร ลาว พม่า ทั้งหมดเลย ผมว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเปลี่ยนกระบวนคิดใหม่ ให้เข้าใจว่าเราจะอยู่ในสังคมในภูมิภาคนี้ได้อย่างไร รู้จักตัวเราเอง รู้จักเพื่อนบ้าน แล้วถึงจะรู้จักโลก

เพราะฉะนั้นกระบวนกรเรียนรู้แบบใหม่จะต้องเกิดขึ้น จะต้องเปลี่ยนวิธีคิด ผลการวิจัยที่ได้นำมาเสนอในครั้งนี้คือความพยายามที่จะให้เกิดขึ้นถึงเวลาแล้วที่ต้องปรับวิธีคิด ต้องปรับกระบวนกรเรียนรู้ใหม่ ให้รู้จักตัวเอง การเสนอผลการวิจัยในครั้งนี้ ผมไม่คิดว่าจะถูกต้องทั้งหมด และเป็นข้อยุติ แต่ผมต้องการให้มีการถกเถียงกัน เพื่อหามุมมองใหม่ๆ เพราะหลายอย่างเราไม่รู้ แต่คนที่อยู่ในท้องถิ่นรู้ดีกว่าเรา ผมเรียนรู้อะไรจากคนในท้องถิ่นมากกว่าที่เราได้จากในห้องเรียน ถ้าเราไปอาศัยแต่แนวคิดทฤษฎีต่างประเทศ เราจะไม่รู้ความจริงเลย แล้วในขณะเดียวกัน เราก็ไปดูถูกว่าเขาโง่กว่าเรา ชาวบ้านจะไม่รู้สึกถึงความมั่นใจในตัวเองเลย ผมคิดว่า ขณะนี้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นที่มีความรู้ดีกว่าพวกผม แต่เขาไม่มั่นใจ ดังนั้นการให้ทุนวิจัยไม่ใช่ให้ในแง่วิธีการ แต่ให้ทุนเพื่อให้เขาเกิดความมั่นใจ แล้วความมั่นใจของเขาก็สามารถจะเอาสิ่งที่เขาเห็นมาได้ เพราะครูที่อยู่ในท้องถิ่น ถ้าอยู่เวลาระยะหนึ่งในช่วงเวลา ๕-๖ ปี เขาจะรู้ข้อมูลในท้องถิ่นดี ถ้าแนะนำเขา ให้กำลังใจเขา เพราะฉะนั้นถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องปลดปล่อยครูในท้องถิ่นให้เป็นอิสระภาพ และให้เป็นสถาบันของท้องถิ่นที่จะให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นและให้ความรู้แก่เด็กต่อไป

คำกล่าวปิด

การสัมมนาทางวิชาการ

โดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

ผมขอเสริมอาจารย์ศรีศักรเรื่องเพื่อนบ้านสักนิดหนึ่ง ผมคิดว่าวิธีเรียนของเราทำให้เราเกลียดเพื่อนบ้านหมด คนอื่นล้วนแต่เลวทั้งนั้น พม่าก็เลว ลาวก็เลว เขมร ญวน เลวหมด แล้วตรงนี้เป็นทุนของการพัฒนา คือถ้าเรารักเพื่อนบ้าน มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้านจะลดต้นทุน อันนี้จะกลายมาเป็นทุนเพื่อการพัฒนาสบายๆ ผมเคยพูดนานมากตั้งแต่อาจารย์ลีปนนท์ เกตุทัต เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผมคิดว่าต้องเปลี่ยนการเรียนเกี่ยวกับเพื่อนบ้าน เมื่อก่อนผมเรียนเองพบว่า ตำรายุให้เกลียดคนอื่น ว่าคนอื่นไม่ดีทั้งสิ้น ผมคิดว่าวิธีเรียน ถ้าจะเรียนเรื่องสงครามนี้ เราก็บอกสงครามไม่ดี แต่ทำไมจึงเกิด ไปวิเคราะห์ตามเหตุตามผล ไม่ใช่เรียนแล้วเกลียดโน่นเกลียดนี่ไปหมด แล้วสร้างขึ้นเองก็มาก สร้างขึ้นเองเพื่อทับถมคนอื่น อันนี้มีความจำเป็นอย่างไร ถ้าเราจับตรงนี้ได้ ผมคิดว่าประเทศไทยมีข้อดีหลายอย่าง เราสามารถจะแสดงบทบาทระหว่างประเทศ ผมเสนอไว้ในหนังสือที่ลงมติชนวันนี้ว่า ขณะนี้โลกมีขั้วเดียวคืออเมริกา ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่ง และอันตรายกับอเมริกาเองด้วย เพราะสิ่งที่จะดินนั้นจะต้องมีการแข่งขันกันเพื่อความแข็งแรง แล้วโลกต้องมีหลายขั้วจึงจะได้สมดุล ถ้ามีขั้วเดียวจะสมดุลได้อย่างไร ควรจะมีขั้วเอเชีย ขั้วยุโรป ขั้วแอฟริกา **ขั้วอเมริกาใต้ ขั้วมุสลิม** อย่างนี้เป็นต้น สำหรับเรื่องขั้วเอเชีย ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่ดี ที่สามารถจะประสานให้เกิดขั้ว ลองนึกภาพว่า อินเดีย จีน

ญี่ปุ่น รวมถึงอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และอื่นๆ ไทยประสานได้ทั้งสิ้น ถ้าเราคิดอย่างผู้ใหญ่ ถ้าเราคิดอย่างเป็นเด็กก็อแง อย่างที่ว่า ทะเลาะกับคนนั้น คนนี้ ถ้าเราคิดเป็นผู้ใหญ่ แล้วเราจะสามารถประสานให้เกิดข้าวเอเชียได้ ข้าวนี้ จะมามีมาก จะสามารถวางดุลเรื่องต่างๆ ให้โลกมีความสมดุลมากขึ้น

พระองค์เจ้า ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน เราก็มາถึงเวลาที่ต้องจบลง ผมในนามผู้ได้รับประโยชน์จากที่มีผู้วิจัย มีการนำเสนอ แล้วมีการวิจารณ์เพิ่มเติมกันขึ้นอีก ก็เป็นการเรียนรู้ของพวกเราทั้งหมด ซึ่งผมคิดว่าเกิดประโยชน์ เป็นกระบวนการที่อยู่ในกระบวนการที่ท่านอาจารย์ศรีศักรพูด คือ เป็นกระบวนการที่ใหญ่โต เกิดขึ้นอย่างเงียบๆ ด้วยสันติวิธี ผมไม่อยากจะเรียกว่าเป็นการปฏิวัติ เต็มใจใจผิด แต่ที่จริงเป็น การปฏิวัติหมายถึง **การเปลี่ยนวิธีคิดและเปลี่ยนคุณค่าใหม่** ขณะนี้กำลังมีกระบวนการที่ใหญ่มากเกิดขึ้นในประเทศไทย ข้างล่างกำลังเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ ด้วยการรวมตัวกัน ทำมาหากิน รวมตัวแก้ปัญหาเรื่องนั้นเรื่องนี้ เชื่อมโยงกันไป มีแม้กระทั่งชมรมแม่หม้ายคอยสะเก็ด คนติดเชื้อเอดส์ แต่รวมตัวกันขึ้น มีเครือข่าย การเรียนรู้ที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีอะไรเกิดขึ้น เรียกว่าทุกจังหวัดแล้ว ขณะนี้ ที่นี้การเคลื่อนเรื่องที่เราและที่อาจารย์ศรีศักรพูด การเคลื่อนเป็นเรื่องที่ยาก จำเป็นที่ผมต้องใช้ **“สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา”** ภูเขาแปลว่าสิ่งที่เคลื่อนไม่ได้ ถ้าเราเคลื่อนไม่ได้ อุปสรรคของเรา เราก็จะวิกฤต การเคลื่อนเรื่องที่ยากนี้ เราจับได้ มีโครงสร้างสามเหลี่ยมและสองมุมที่สำคัญคือ **การสร้างความรู้กับการเคลื่อนสังคม** ตรงการเมืองซึ่งเป็นอีกมุมหนึ่งเป็นเรื่องง่ายที่สุดตรงนั้นเกือบไม่ต้องทำอะไรเลย **ขอให้ทำสองมุม คือ การสร้าง “ความรู้” กับ “การเคลื่อนไหวสังคม”** การเคลื่อนไหวสังคม คือ เข้ามามีส่วน

เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน รู้ความต้องการ การเมืองเกิดขึ้นเองตรงนี้ แล้วเราจะ
ขยับเรื่องยากๆ ได้ เพราะฉะนั้นการวิจัยที่มีการไปวิจัยมาแล้วมีการนำเสนอ
เป็นความสำคัญของการที่จะเคลื่อนเรื่องยาก ถ้าลำพังสังคมเคลื่อนโดยไม่มี
ความรู้ เคลื่อนไม่ออก เคลื่อนไม่ได้ แล้วเคลื่อนไปแล้วพียงไปทางอื่น
จำเป็นต้องมีความรู้เข้ามาประกอบกันกับการเคลื่อน เพราะฉะนั้นสิ่งที่มีการ
วิจัยขึ้น สิ่งที่มีการนำเสนอในวันนี้ มีการตีพิมพ์ขึ้นจริงๆ คือกระบวนการ
ที่จะเชื่อมเรื่องการสร้างความรู้กับการเคลื่อนทางสังคมเพื่อจะขยับไปแก้ไข
ในเรื่องที่แก้ไขได้ยาก ผมคิดว่าถ้าเราจับตรงนี้ได้ เราแก้ได้ทุกเรื่อง เรื่อง
ยากเท่าไรก็แก้ได้ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายอย่าเพิ่งเสียดายใจ ถ้าเผชิญ
เรื่องต่างๆ พยายามเข้าใจสิ่งนั้น แล้วก็ช่วยกันทำ ทุกคนมีบทบาททั้งสิ้น
ถ้าเข้าใจเรื่องนี้

ในที่สุดผมขอขอบคุณทาง สวช. ที่ได้สนับสนุนการวิจัยเรื่องนี้ ขอขอบคุณ
อาจารย์เอกวิทย์ที่ประสานงานเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงให้การวิจัย ต้องคอยทวง
งานวิจัยบ่อยๆ แล้วก็จัดพิมพ์หนังสือขึ้นมาอย่างสวยงาม ๓ เล่ม และทำให้
เกิดการประชุมในวันนี้ รวมทั้งทางเจ้าหน้าที่ของ สวช. คุณกาสักและคณะ
รวมทั้งท่านเลขาธิการที่มาเมื่อตอนบ่ายนั้นด้วย และท่านอื่นๆ ทุกท่านที่
ทำงานอยู่เบื้องหลัง ทำให้เกิดความสำเร็จในการประชุมในวันนี้ขึ้น และเชื่อว่า
ท่านทั้งหลายที่มาร่วมประชุม ถ้าจับประเด็นได้ อย่างน้อยก็เกิดความสุขขึ้น
แล้ว ความสุขเกิดจากการคิด ถ้าจับเรื่องคิดได้ถูกต้องเมื่อไร เกิดความสุข
ขึ้นได้ และการที่ครูมีความสุข นั่นแหละคือการปฏิรูปการเรียนรู้ ถ้าครูทั้ง
๖-๗ แสนคนเป็นคนมีความสุข ก็จะกระจายไปสู่นักเรียนทุกคนทั่วแผ่นดิน
ผมพูดบ่อยๆ ว่า **ครูนั้นเหมือนเมล็ดพันธุ์ของความดี เมล็ดพันธุ์นี้ตกอยู่**

ที่ไหน ก็ขอให้มีความตึงอกขึ้นโดยรอบ เราอยากเห็นเมล็ดพันธุ์เหล่านี้
กระจายอยู่ทั่วแผ่นดิน แล้วเกิดความตึงามงอกขึ้นทั่วแผ่นดินไทย ให้เรา
คนไทยทุกคนมีความภูมิใจที่เกิดมาเป็นคนไทย